

necesse est : quæ cum necessitas non aliunde quam ex maxima Dei, quam prædiximus, bonitate descendit, homo a peccato suo perditus est. Ergo ad gloriam non ducitur, ergo ipse non laudat; consequenter igitur corporea creatura non laudat; otiose igitur facta est. Quod si ita est, ergo nec ipsi angeli plene laudant, cum numerus eorum sit diminutus. Ut autem hæc omnia inconvenientia ab ipso quo procedunt fonte supprimamus hominem perditum ad gloriam duci constituamus, cujus gloriosæ salvationis ordinem, ipso auctore adjuvante, videamus. Deus hominem ipsum sic in medio condidit, ut si obediens ei existeret, paracta obedientia, sine interposita morte de mortali immortalis fieret, sin autem de mortali in mortem præcipitaretur. Persuasus ergo a diabolo, juxta terribilem Dei comminationem de mortali mortuus factus est, et juste a diabolo possessus cui sponte cõsenserat. Voluit tamen eum Deus requirere, quia licet sponte, aliena tamen cecidit persuasione. Diabolus vero requiri non debuit, quia in naturæ suæ firmitate per se ipsum, nulla extrinsecus persuasione cecidit. Oportuit ergo ut auctorem salutis haberet, per quem justa ratione ad Deum rediret. Videamus ergo quis ille auctor esse potuerit. Si Deus simpliciter esset, poterat quidem diabolum vincere, hominem eripere; sed hæc sola jam esset potentia, non ratio justitiæ, si diabolo, qui mortis habebat imperium, sicut ait Apostolus, quamvis rem alienam injuste invasisset, tamen sponte assentientem juste obtinenti hominem sic subditum auferret. Si homo simplex esset, quomodo in natura corrupta resisteret, qui in meliori statu positus, tam facile succubuit? Hic notandum est quia gratia Dei vim non infert libero arbitrio. Rursus, si hanc pugnam angelus insumeret, quare propterea diabo-

lus victus etiam hominem amitteret, ratio non esset. Sed nec angelus in homine hoc poterat, quia si in sua simplici et forti natura infirmus inventus est, multo magis infirmæ huic naturæ, humanæ videlicet, admistus debilis inveniretur. Oportet ergo ut auctor ille salutis Deus in homine sit, qui ex hoc quod Deus est, possit; ex hoc quod homo, debeat congruo multum ordine; ut sicut diabolus mala fraude primum rem invasit alienam, ita Deus bona, ut ita dicamus, fraude rem suam efficeret per gratiam: et sicut homo ille propria libertate succubuit, ita homo iste ex arbitrii libertate diabolo resisteret: quem et pati oportuit, ut diabolus in eo peccaret in quo culpam non reperit illum puniendo. Hunc quippe, sicut et cæteros, omni genere tentationis aggressus est, blandis primum, ut draco, deinde asperis, ut leo: ad ultimum occidit; et sic justissime omne suum in homines dominium perdidit, dum se ultra licitum extendit. Unde adhuc lex communis habet, ut debitum perdat qui plus quam debitum exigit. Sicut ergo in ipsum qui ei non consensit, jus amisit, ita in omnes filios ejus qui ejus innocentiam imitantur. Nunc vero iste in morte remanere non debuit, quia hoc modo nec sibi nec alteri profuisset. Per passionem ergo consummandus erat, ut ita suos sequaces consummaret; et hoc est quod Apostolus ait: *Decebat, etc.* Singulos passus nota. *Decebat multos filios in gloriam adducere eum, scilicet Patrem, propter quem, scilicet laudandum et glorificandum, facta sunt omnia*; et hoc dando auctorem salutis, scilicet Christum, et hunc dando passioni, et sic consummando. Quem ordinem si diligenter attendis, videbis hominem debuisse salvari, etiamsi nullus angelus cecidisset.

SANCTI ANSELMI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

OPERUM PARS TERTIA

EPISTOLARUM LIBRI QUATUOR.

311 MONITUM.

Sanctus Anselmus egisse se monachum per annos triginta tres cum Baldrico priori Beccensi ipse jam Cantuariensis archiepiscopus scriberet, ipsemet testatur in epistola 7 libri III, tribus videlicet annis absque prælatione, quindecim in prioratu, totidem in abbacia, e qua ad Cantuarienses infulas abductus est. Eo itaque ordine ipsius epistolas quatuor his libris seorsim dispositas habes. Primo libro continentur quas scripsit nondum abbas; secundo, quas dedit abbas; tertio et quarto, quas misit archiepiscopus. Quartum hunc, quem adjecimus, librum implent epistolæ quæ hactenus ineditæ fuerunt, et quas ex diversis mss. deprompsimus.

LIBER PRIMUS

EPISTOLAS CONTINENS QUAS SCRIPSIT ANSELMUS NONDUM ABBAS.

EPISTOLA PRIMA¹.

AD LANFRANCUM.

De ipsius in archiepiscopum electione gratulatur. Et ei scyphum amice donatum amice remittit.

Suo domino et suo Patri, multum cum amore catholicis reverendo, et cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS suus totus.

Gloria in excelsis Deo, qui (1) fidei et sapientiæ

A vestræ lucernam in eminenti constituit candelabro, ut luceat omnibus, qui in domo ejus sunt. Oramus itaque omnipotentem Deum, ut illa sic ardeat, ut non consumatur²; sic luceat aliis, ut sibi nonquam exstinguatur; ut post suæ lucis diuturnam Anglis impartitionem, transferatur ad divinæ lucis æternam cum angelis³ participationem. Sicut enim bona nostra, si qua sunt, esse vestra optamus; ita

VARIÆ LECTIONES.

¹ Collata cum ms. Vict. Ef. 20. et Lovan. qui præ cæteris tredecim habet Anselmi epistolas, 1, 5, 8, 11, 29, 33, 37 et 56 lib. I et 104, lib. IV. Ex eodem ms. etiam transumptus est libellus de pace et concordia. Hæc ad nos nobilitate et scientia spectatissimus transmisit dominus de Nonancourt. ² Ut non consumatur. ms. Victorinum et Aug. Picardi ut non consumatur ³ Cum Anglia ms. Vict. cum Anglis ms. Lov. cum angeli

R. P. JOANNIS PICARDI

Ecclesiæ S. Victoris Parisiensis Augustiniani Canonici.

NOTÆ.

(1) Qui fidei vestræ lucernam. Allusio est ad parabolam evangelicam Matth. v, 15 et Luc. ii, 33, nempe lucernam accensam esse super candelabrum ponendam. Anselmus vero per fidei lucernam intelligit ipsum Lanfrancum, fidelem et prudentem Dei servum, suæ doctrinæ pietatisque lumine undique colucentem, qui in archiepiscopatus Cantuariensis eVectus corlumi stella Angliæ emicuit, ut inquit Guillelmus Malmesberiensis, lib. III De gestis regum Anglorum:

*Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Cum roseo clarum provehit ore diem.*

Cum autem in ipso limine offenderimus illum jam pontificiis adornatum infulis, ut sciretur qualis antea fuerit, lubuit narrare ex notationibus ad veteres Cantuariensium archiepiscoporum tabulas ms. in bibliotheca nostra, his verbis: « Lanfrancus eruditus fcebat ab annis infantie in scholis artium liberalium et legum sæcularium, ad patriæ suæ mortem intentione laica, ortus ex nobili parentela Papiæ urbis Italiæ civibus, adolescentulus orator veteranos adversantes in actionibus causarum frequenter præcipitavit torrente facundie, apposite dicendo. In ipsa ætate sententias depromere sapuit, quas gratanter jurisperiti, aut iudices, aut prætores civitatis acceptabant. Meminit horum Papiæ. At cum in exsilio, ut Plato quondam philosophus philosopharetur, incendit mentem ejus æternus ignis, et illuxit cordi ejus amor veræ sapientiæ. Animadvertibat cum Ecclesiaste quod nondum ecclesiasticæ lectionis usu didicit, quia mundi bona vanitas (Eccle. 1, 2). Repentino itaque mundi contemptu jactans mundum ac se, arripiensque religionis professionem, jugo regulari subdidit se. Cœnobium in Northmannia, loci situ et paupertate horrendum elegit; quod prudentia ipsius vigilantissimaque cura locupletavit, et in statum provexit pulcherrimi ordinis, dum regeret collegium fraternum severa disciplina ac miti; sanctum abbatem humiliter et utili consilio. Etenim cum propriæ tantum mortificationi operam impendere desideraret, deprehendit eum atque publicavit cogitationum inspector Deus, ut lucerna sese colligens in vallem diffunderetur et excelsa. Effulsit eo magistro obedientiæ coactu philosophicarum ac di-

B vinarum litterarum bibliotheca, nodos quæstionum solvere in utroque potentissimo. Admirandum sibi cognoscere ingenium studium Lanfranci Herodianus in grammatica, Aristoteles in dialectica, Tullius in rhetorica, legis ac Scripturæ expositores in sacra pagina. Cunctæ Athênæ quando incolumes florebant, et excellentissimæ sedebant ad præcipiendum. Lanfranco in omni genere eloquentiæ aut disciplinarum assurgerent. Sic Hilarion Palæstinus, et alii plures temporali gloriæ contemptores, quanquam assidue fugerent, nunquam latuerunt. Sic Augustinus omnipotentis et individue Trinitatis perspicacissimus indagator; Hieronymus Hebræicæ veritatis fidissimus interpres, Gregorius Romanus, atque Nazianzenus, item alii quamplures almi doctores prius philosophiæ, deinde Ecclesiæ in libris enituerunt. Studiosus fuit idem cœnobita verbi gladio perimere sectas, si quæ fidem lacerarent catholicam. Profecto Berengarium Turonensem hæresiarcham, sive Andegavensem, cujus dogma telis venenatis nocentius, de hostia salutis mortem animabus propinabat, spiritalis eloquii mucrone confodit in synodo Romana ac Vercellensi sanctissime exponens veracissime comprobans panem et vinum, quæ mensæ Dominicæ superponuntur, post consecrationem esse veram carnem et verum sanguinem Domini Redemptoris (a). Evictus Berengarius ad observantiam sententiæ hujus semel Romæ, denuo juravit Turonis, simul pronuntians excommunicatione feriendum quemcumque aliter sentientem. Omnem namque hæresim anathematizavit, præcipue de qua, cum vanæ laudis quæriraret nitorem, sorduerat infamatus. Verum seductissimus homo atque perversissimus ad subvertendum in salubri proposito fideliter non stetit, schismatis crimen iterati jurisjurandi violatione cumulans. Et quia timor pœnæ retinebat ne publice prædicaret quod publice damnaverat, secretis disputationibus domi insurrebat idem, atque per discipulos pecunia corruptos pariter ac fallacia peregre translegebat (b). Pœnituit blasphemum et sacrilegium amisisse libellos perversi dogmatis, Romæ suis manibus, ne ipse cremaretur, in ignem coniectos. Proinde scriptum condidit recens, ut approbatus fulciretur vetus error, et perdurabilior in annos fu-

(a) Isthæc eidem Berengario Lanfrancus ob oculos ponit in epistola limboari sui tractatus De sacra eucharistia.

(b) Idem scribit Guilel. Malmesb. I. III De reg. Angliæ,

pag. 63, edit. Londinensis. Idem dicunt Lanfranc. sup. et Guitmundus Aversan. lib. I Corpor. et Sanguin. Domini.

vestra, quæcunque sunt, esse non nostra nequaquam A
putamus. Quavis namque tot rerum inopinatæ muta-
tiones sæpe vos mihi conentur subtrahere, nulla-
tenus tamen poterunt ut non dicam coherentes
animas nostras ab invicem distrahere, certe adhæ-
rentem animam meam a vobis abstrahere. Quapro-
pter, ut taceam quod vos scitis, et ego non dubito,
quia quem interiorum si non geritis, minime pote-

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

turos porrigeretur; ad quod destruendum prænomi-
natus veritatis defensor epistolam edidit sive libellum
dilucido stylo venustoque sacris auctoritatibus pon-
derosum, rationum consequentiis indissolubiliter
constantem. Opimus enim plenitudine charitatis
resuscitare salagebat per fidei rectitudinem in hæ-
resi mortuos, cui libet per baptismum fratri suo verè
intelligentiæ de eucharistia astruptionem relinquere
sufficientem, luculentam, nec tædiosam prolixitate.
Sapientes religiosique abbates, nec non pontifices
metropolitani, et timuerunt sapientiam Lanfranci,
atque religiositatem, et auctoritatem atque correptionem
habere gavisi sunt. Ipsum quantæ Ecclesiæ abbatem
vel pontificem sibi incredibili desiderio petierunt?
Christiani orbis caput Roma sollicitavit eum epi-
stolis, precatu retinere conata est, et vi. Quippe
cognoverant eum peritissimum honesta quælibet et
eorum contraria discernere, diligentissimum cuique
suum tribuere perpendiculis rationalitatis, promptis-
simum ardua duraque suscipere perpetique causa,
veri boni; similiter cautissimum gubernare manum
et linguam consideratione et comitate. Cognoverant
(ut breviter et aperte loquar) hanc ejus vitam, quæ
merito dicatur quædam directissima ac tutissima ad
perennis vitæ portum via. Ille vero nimis altum sibi
duxit præesse fratribus loco secundo, infamam ex-
tremum corde non deserens. Abbatiam Carlo-
mensis, quam coactus acceperat, libens deserui-
set, ad anachoretas vel procul remotos cœnobitas con-
fugiens, nisi multæ obstitissent difficultates, quas
nulla potuit ratione eluctari extra animæ gravem
læsionem. Fuit autem consolatio sancte dolenti pro
illa prælatione laboriosum onus; nam ædificatio loci
tunc primum consurgebat. Scientiæ atque virtutem
huius Patris memoriale istuc inserimus. Quapropter
eadem productus non repetamus. Invitatus ad cul-
men archipræsulatus mœstus trans mare excusatum
se vadit, sperans jucunditatem in reversione; rex
tamen cum gaudio recepit adiutorem Christianæ cul-
turæ, devicit reluctantem recusationem, adducuntur
hilari festivoque jussu Cantuariensis Ecclesiæ prio-
res, et multa regni sæcularis atque religionis digni-
tas. Præfatus abbas ac archipræsul honestissima
electione inthronizatur, cum honoris adornandus
pallio, antea spirituali tam pallio quam rationali insi-
gnitus. Ordinationi interfuere multi præsules et ab-
bates; maxima cleri et populi multitudo celebratæ
iv Kalendas Decemb. » Hucusque veteres tabulæ ex
quibus hæc decerpere coegit me character obscurus
palliatique proximum denuntians interitum, ni
typographiæ salutifera succurrerent medicamenta.

Fuit autem Lanfrancus in Cantuariensem unctus
pontificem a Gisone Willense et Waltero Herefor-
densi præsulibus, anno 1070, decollati D. Joannis
Baptistæ sacra luce.

At ne quis exaggeratione rhetorica superius dic-
tum putet, quod Roma epistolis Lanfrancum solli-
citarit, legat Alexandrum II, papam ad Guillelmum
Nothum regem Anglorum sic scribentem: « Ad vir-
tutum incrementa percipiendam, fratris nostri Lan-
franci Cantuariensis archiepiscopi monitis, gloriam
vestram hortamur acquiescere. Quem ut charissimum
membrum, et unum ex primis Romanæ Eccle-
siæ filiis lateri nostro assidue non adjunctum esse

stis fugere: utique enim, qui vos quocunque eatis
prosequitur, et ubicunque maneat amplectitur, non
penitus valetis deserere. Scyphum clarum, quem
chariori charissimi dedistis, sicut dominus Her-
nostus mihi retulit, velle vos hilari benignitate et
amica confidentia dixistis. Donum igitur vestrum
nequaquam vobis reddo, ne quomodo minus vobis
reddar obnoxius; sed libentissime vobis dono, quod

B dolemus, sed ex fructu, quem Ecclesiæ in regno
vestro tribuit, consolationem ejus absentiae sumi-
mus. » Hactenus Alexander. Alterum quoque scilicet
plures Ecclesias cum pontificem expetivisse, confir-
mat illud Beccens. Chron. in ejus Vita. « Ea tem-
pestate (an. 1066) civitas Rothomagensis viduata
est sancto et venerabili archipræsule Maurilio. Tunc
clerus omnis et populi congregati volebant substi-
tuendum eligere Lanfrancum. Verum toto conamine
ille tale onus vitabat subire, humiliter magis cupiens
subesse quam præesse. Quod rex advertens provi-
dit subrogare Joannem, quem Abricatisium consti-
tuerat pontificem. Sed ut hoc canonice fieret licen-
tiam petendi gratia Romam direxit eundem abbatem
Cadomensem Lanfrancum; qui onus hujusce lega-
tionis perferens (sicut Ecclesiis cupiebat esse con-
sultum) a papa Alexandro impetrat, sacrum quoque
pallium cum licentia hujus promotionis deportavit;
unde et ipsi toti Neustriæ gaudium fuit. » Fortassis
insimulabor ἐξ ὀρθολογίας, nec ab re quod exscripturus
hypomnematum de Lanfranco ex monacho Becce-
Cantuarie archipræsule, a monachismo non sim
exorsus; at tumultarium quempiam texo commenta-
rium; sed nec serius, si serio. Lanfrancus igitur
Ticini, vulgo Papiæ, Insubrium oppidi in Gallia Cis-
alpina, genitus est parentibus Ticinensibus quoque
indigenis et primoribus. Et enim pater vir erat juris
peritissimus, senatorique ordinis, quem quidem
mors cæca Lanfranco etiam adolescenti eripuit ini-
quus. Is autem cum in demortui parentis esset
succenturiandus locum, natale reliquit solum, alio
abruptus insano discendi amore.

Post quæ, tempore Henrici I Franciæ regis, hujus
nom. et Guillelmi cognom. Conquerstoris, North-
mannorum ducis, venit Abrincas Lugdunensis se-
cundæ, vulgo Northmanniæ civitatem, ubi quid ges-
serit, hincque egresso quid contigerit, quoniam
Vincent. Bellon. l. xxvi spec. Hist., c. 36, me ante-
vertit, non revoco, tum maxime, cum agnoscam et
paucula, quod habet ipse deprompta ex gestis ejus-
dem latius explanatis in Chron. Becc. ms. Lanfran-
cus tandem periculo, quod Vi. c. supr. refert, exem-
ptus venit Buccum, hujus temporis et gentis tum
ignobilis cœnobium quale a viatoribus petierat
edoctusque fuerat. Tunc forte (ait Beccens. codex)
abbas exstruendo fornaci occupatus ipsemet opera-
batur manibus. Et accedens ad eum dixit: Deus te
salvet; et abbas, Deus te benedicat, inquit. Es Lon-
bardus? At ille, Sum: Quid vis? Monachus fieri volo.
Tunc abbas præcepit eundem monacho, nomine Ro-
gerio, ut illi ostenderet librum regulæ: qua perlecta
respondit omnia se Deo juvante servaturum. Hæc
audiens abbas, et sciens quis esset vel unde, con-
cessit ei quod petebat gaudens. At ille, in faciem
procidens, osculatus est pedes ejus. Lanfrancus hu-
militatem animi sermonisque dignitatem in abbate
plurimum veneratus et amans monachus ibi efficitur;
erat is annus 1042, ut notat epist. Chron. Becc.
Postquam vero cucullam induit, ludumque littera-
rium licet gravate aperuit, jam ejus nomen per ora
doctorum celerrime volitare cœpit, ut ad epist. 16
huius lib. patefaciam testimoniis æquævorum scri-
ptorum.

Sub annum 1063, Guillelmus Nothus Cadomi

id mundo charius possideo. Legant dilectissimi fratres nostri, qui vobiscum sunt, post litteras vestras sublimitati directas, hanc brevissimam et sufficientem sibi missam nostram epistolam: desiderium vestri mihi semper crescit; et amor, cujus olim mihi conscii fuistis, nunquam decrescit.

312 EPISTOLA II^a.

AD ODONEM ET LANZONEM.

Sanctioris vitæ normam a Lanzone rogatus præscribit.

Dominis, amicis, fratribus charissimis, Odoni^a et Lanzoni, frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus; pro æternis temporalia despicere, pro temporalibus æterna percipere.

Quoniam verus amor, sicut laudabiliter impenditur, sic irreprehensibiliter amando exigitur, puto me impudentem non esse, si neum erga vos aliquatenus vobis ostendo amorem, ut vestrum mihi possim acquirere, aut acquisitum reddere perfectiorem. Sed quoniam propter nimis disjunctam conversationem nullis aut obsequiis, aut saltem colloquiis ipsum de bonis cor meum potestis percipere, vel epistolaris salutatio sit vobis signum dilectionis vestræ memoriam in me vigere. Cum enim primum vestra reverenda fraternitas parvitati meæ se notam fecit

per suam præsentiam, sic eam sibi anima mea charitatis amplexu alte impressit astringendo, ut ejus imaginem in se perspicuam exprimeret diligendo, per quam vos semper præsentem tenet etiam assistendo: unde licet rarus sit aspectus, non tamen rarus, sed continuus est affectus. Hactenus duobus spontanea charitatis est digesta salutatio, deinceps uni persolveretur debita exhortatio; uni quidem vestrum, quia ab uno est postulata, addicitur, sed duplici emolumento laboris gaudebo, si ab utroque velut sibi dicta accipitur. Equidem meminî, domine mi, et amice et Lanzo, sanctum tuum bene vivendi fervorem, multis meum precibus postulasse teporem, quatenus suis eum commonitoriis litteris ad spiritualem accenderet amorem. Quod quoniam inconveniens existimabam, ut frigidus calidum calefacere tentaret, utique volui recusare, sed rursus considerans quia frigidus flatus fervens ignis augetur, non omnino quod petebas potui recusare. Quapropter cum hoc, quod a me poscis, ubique in sacris paginis multo melius possis invenire, et mansuetæ gravitati tuæ velim, ob sui reverentiam, quantum in me est, libenter obedire, sic inter utrumque incedam, ut primum studendi in sacra Scriptura tibi curam injungam; deinde in mea persona non ex

VARIÆ LECTIONES.

^a Collata cum duobus mss. exemplaribus in eodem ms. Vict. supra notato, et Lovan. cum ms. Vict. Bd. 18. at. EE. 13. ^b Sooni mss. Vict. et Lov. Odoni

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

monasterium condidit in memoriam D. Stephani protomartyris, cui Lanfrancum renitentem, sed tandem sua procerumque Northmannorum importunitate expugnatum præposuit. Conditi autem hujusce cœnobii causas enodabit notatio ad epistolam 13 hujus libri. Vix effluxerat triennium, hoc est annus 1067, latifer D. Maurilio Rothomagensium præsuli, in cujus locum suffici Lanfrancum postulabant Northmanni, sed eos constanter postulantes constanti fatigavit refutatione. Annus tandem 1070, honorem onusque alias ab eo rejectum iniecit humeris, licet pro more firmiter detrectantis. Ea vero de causa Guillelmus Anglorum rex in Northmanniam miserat legatos, sed et Hermenfrodus Sedunensium pontifex redux ex Anglia (in quam navigaverat cum duobus S. R. E. cardinalibus missis ab Alexandro papa ut Guillelmum Nothum Angliæ regi diademate redimerent, id enim petlerat) Lanfranco denunciavit in concilio episcoporum et abbatum Northmanniæ petitionem regis, simulque voluntatem suam, et reliquorum sedis apostolicæ legatorum. Is vero petiit inducias. Perspectum namque et indubitatum tenebat, simul ire non posse negotium archipræsulis, et otium monachi. Precatur regina cum filio; jubet abbas Herluinus, licet invitus, cui tanquam Christo obedire solitus erat. Hortantur etiam ad hoc studiose collecti majores. Nam hanc urgentem undique violentiam dictaverat mandatum regis, scientis æstimationem dilectissimi Patris, cum ad altiora invitaretur. Non abnuvit ille præcipiti sententia (sic omne factum et dictum discretionis norma regebat) obedientiam, offendere cavet simul et tantos qui rogant, savenit, hortantur. Mœstus ergo trans mare excusatum se vadit, sperans jucunditatem in reversione. Cæterum divinæ dispositioni quo consilio resisti poterit? Rex cum gaudio atque cum digna reverentia recepit Christianæ religionis coadjutorem, devicit reluctantem pulchre pugnantem humilitate et majestate. In pontificatu gesta, quo-

niam Guillelmus Malmesburiensis, Mathæus Parikirus in Antiquitatib. ecclesiast. Britann. et post eos cardinalis Baronius in Annalib. minutatim computarunt, minime replico? Unam tantum et alterum complicaturus, de prompta ex ejus gestis, in Chronic. Beccens. enarratis, ad hunc modum. Quando gloriosus rex Guillelmus morabatur in Northmannia, Lanfrancus erat princeps et custos Angliæ, subjectis sibi omnibus principibus et juvantibus in iis quæ ad defensionem et dispositionem, vel pacem pertinebant regni, secundum leges patriæ. Lectioni erat assiduus et ante episcopatum, et in episcopatu, quantum poterat. Et quia Scripturæ scriptorum vitio erant nimium corruptæ, omnes tam Veteris quam Novi Testamenti libros, nec non etiam scripta sanctorum Patrum secundum orthodoxam fidem studuit corrigere et etiam multa de his, quibus utimur nocte ac die in servitio Ecclesiæ, ad unguem emendavit, et hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit. Quantum poterat paupertatem retinebat in vilitate habitus, parcimoniam tenens inter multimodas delicias; multa quoque et magna offerebantur sibi dona, quæ ille hilariter rogantibus se, vel indigentibus tribuebat.

Alterum quod promisi hocce est a biographæo Lanfranci ad nos transmissum his prorsus verbis: In quadam festivitate de tribus Magis, in quibus rex coronatus solebat tenere curiam, die festivitatis sancti Martini, cum rex diademate et indumentis regalibus sederet ad mensam, et Lanfrancus juxta eum, quidam scurra videns regem auro et gemmis radiantem, exclamat in aula magna adulationis voce: Ecce Deum video, Lanfrancus conversus in regem ait: Noli talia imponi tibi; non sunt hæc hominis, sed Dei. Jube eum acriter verberari, ne unquam talia audeat iterare. Quod rex juxta verbum illius fieri jussit. Quæ de Lanfranco supersunt, apponentur lib. II.

mea, sed ex ejusdem Scripturæ sententia, pauca A subjungam (2).

Moneo itaque et precor, charissime, quatenus, sicut scriptum est, *Omni custodia serva cor tuum* (*Prov. iv, 23*), nihil sit, quod mentem tuam a sui revocet custodia. Sollicite discutiat quid quotidie acquirat proficiendo; ne quid, quod absit! perdat efficiendo. Sicut enim in virtutibus difficilium est⁶, aliquid non habitum conando assequi, quam desidia carere, ita gravius est recuperare quod per negligentiam amittitur, quam adipisci quod nondum quis habuisse cognoscitur. Semper igitur, dilectissime, præterita quasi pro nihilo sic deputes, ut et illa ad quæ proficisci tenere non⁷ contempnas; et his aliquid addere, licet per infirmitatem nequeas, tamen per importunitatem semper contendas. Quoniam namque inter multos vocatos pauci sunt electi, certi sumus omnes, Veritate dicente: sed quam pauci sint, incerti sumus cuncti, Veritate tacente. Quapropter quicumque nondum vivit ut pauci, aut vitam suam corrigendo inter paucos se colligat, aut cum certitudine reprobationem timeat. Qui vero se de paucis esse jam judicat, non statim de securitate electionis confidat. Quippe quoniam nemo nostram scit in quantam paucitatem redigantur electi, nullus utique novit si jam sit inter paucos electos, licet jam paucorum sit similis inter multos vocatos. Nullus igitur retro respiciendo penset quam multos in via cœlestis patriæ precedat; sed indeclinabiliter in anteriora intentus⁸, sollicite consideret si jam pariter cum iis, de quorum electione nemo fidelis dubitat, incedat. Vide igitur, dilectissime, ne qualibet occasione⁹ timor Dei, quem concepisti, te pescat; sed semper quasi indeficienti studio ventilatus in dies fervescat, donec tibi in securitatem mutatus æternam luceat.

(2) Valde namque cavendum est, frater amantissime, illud quod multi, et non tam numero multi, quam sensu stulti, faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto majorem sibi spem vivendi nutriunt, et timorem festinantis mortis abjicientes, a proposito sanctæ vitæ deficiunt. Verum namque est quia

quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto sit longius a die nativitatis suæ, tanto sit prior diei mortis suæ, et retributioni totius vitæ suæ. Sicut igitur¹⁰ vides per singulos dies in præteritum vitam tuam crescere, ita certus esto spatium bene vivendi quotidie tibi decrescere. Esto itaque, amice mi, sollicitus, ut spatium vitæ, quod tibi restat, quia nescis quam breve est, sic expendas, ut de die in diem sanctum mentis propositum¹¹ ad meliora extendas, quatenus si quid te gravat bene vivere, quanto magis laborem tuum ad finem festinare, et te ad requiem et coronam appropinquare consideras¹²; tanto fortius instando, et lætius perseverando, viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias. B sed potius quæ tibi expediunt, et quæ nondum es aggressus, in spe superni auxilii pro amore felicitatis præmii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium, Christo ducente, pervenias.

Excedit jam modum nostra epistola; sed ut illis pariter desinat, quibus communiter incœpit, attendite, duo amici mei; audite, ambo dilecti mei; tene, rogo, finem fatuæ meæ allocutionis in memoriam mutæ nostræ dilectionis; fatuam dico locutionem, quod meum est; sed non sententiam, quod Dei est. Audite ergo, et ne propter id quod meum est id quod Dei est¹³ contempnatis. Si quando mundus in aliquo sui generis favore vobis ridet, nolite illi arridere: utique non ad hoc ridet ut in fine rideatis, sed ut sub principe suo irridente, cum ipso C lugente lugeatis. Potius ergo, quoties vobis riserit, risum ejus horrete, horrendo ridentem irrideat, ut post irrisorem ejus irrideatis, et ipso lugente rideatis. Amici¹⁴ mei, nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt (*I Joan. II, 15*); veraciter enim scriptum est, quia *mundus transit, et concupiscentia ejus* (*Ibid., 17*); et quia *amicus hujus sæculi inimicus Dei constituitur* (*Jac. iv, 4*). Non habet fenum in cornu (3), aurum habet in cornu, sed posteriora videte; fenum habet¹⁵ in cauda; cauda ferit ille, cavete. Cavete, inquam, et valete¹⁶.

VARIE LECTIONES.

⁶ Difficillima est *mss.* *Vict.* difficilium, est ⁷ Temere non *mss.* *Vict.* tenere non ⁸ In anteriora interitus *mss.* in anteriora intentus ⁹ Qualiter occasione *mss.* *Vict.* et *Edit. Pic.* qualibet occasione ¹⁰ Mortis suæ et retributioni totius vitæ suæ, sicut igitur, etc. *ms.* 20. in uno exemplari *omit.* et retributioni totius vitæ suæ. ¹¹ Meritis propositum, etc. *mss.* mentis propositum etc. ¹² Appropinquare consideras *ms.* 28. in uno exemplari appropinquare desideras ¹³ Propter id, quod Dei est *mss.* *Vict.* et *Ed. Pic.* propter id quod meum est, id quod ejus irrideatis, et ipso lugente rideatis, irrisorem ejus irrideatis *ms.* *Lovan.* propter id quod meum est, id quod Dei est ¹⁴ Irrisorem ejus irrideatis et ipso lugente rideatis. Amici *ms.* unum, irrisorem ejus rideatis. Amici *ms.* 18. irrisorem, ei irrideatis et ipso ¹⁵ Fenum in. . fœnum habet *ms.* 18. venenum in. . venenum habet ¹⁶ Inquam et valete *ms.* 18. inquit et valete

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(2) Hæc eadem in epist. 43.

(2*) Eadem in epist. 27.

(3) *Non habet fenum in cornu.* Scite Anselmus, ut ostendat mundum esse quoddam noxium et fallax animal, dicit non habere fenum in cornu, sicut olim boves petulcos, de quorum cornibus id appendebatur, quo sibi caverent qui forte occurrissent; sed contra, aurum habere in cornu, ut coruscantis me-

D talli splendore insipientes excœcet, et se fugientes cautius mitiusque comprehendat. Aurum quoque cornubus alligatum aperte designat superbiam, ex opum abundantia manare solitam. Nam sumere cornua, tollere cornua, superbum esse nemo non scit. Quibus aspiçatur illud Græcorum: *γρῦαίος ἐξ βλαστῆος*, indicant opes superbiam ceu filiam parere. Mundus ergo aurum habet in cornu, quia nihil

EPISTOLA III¹⁷.

AD ROBERTUM MONACHUM.

Ejus preces, et Anastasii commonachi amicitiam requirit.

Domino dilectissimo reverendo monacho ROBERTO, frater ANSELMUS Beccensis, inter sancte conversantes tantum minimus, sic in temporalibus velle æternitatem, ut in æternis nolit temporalitatem.

Cum considero, strenue miles Dei, et mihi charissime, cum considero tuæ proventus strenuitatis ¹⁸ et meæ sterilitatem inertix, vix suggerere sanctitati tuæ præsumo tuæ nostræ mentionem amicitix. Quia enim in cunctis tepidæ vitæ meæ actionibus nihil est quod beneficiis tuæ dilectionis possit compensari, **313** erubescio vel a te debitum amici exigere, vel saltem amicum tuum nominari. Sed rursus, cum in B reditum patriæ supernæ alios facile currere, me vero peccatis et tepore gravatum ¹⁹ in eadem via vix moveri intueor, magna necessitate cogente, ad præcurrentes me ex intimo corde clamare compellor; non ut velocitas eorum præstolata lentum, reddatur tardior; sed ut tarditas mea a currentibus raptâ, fiat velocior. Quapropter cum orationes meæ tales sint, ut vel nihil vel parum prosint mihi, quas tuas esse proposui offerre non præsumo tibi; sed precor, ut fervore tuarum accendantur, quatenus efficaciter mihi prosint ²⁰ et tibi. Sic enim coram Deo vult cor meum, et sic ad Deum orat os meum: ut quidquid ²¹ prodesse debet mihi, non minus prosit tibi quam mihi. Age ergo, vir venerabiliter amabilis et amabiliter venerabilior; certus esto, dum vivo, de hac C nostra voluntate, et sollicitus esto de perficienda in me, quæ tua erit, charitate. Si enim oraveris pro proximo, scio verum esse quod tibi retribuetur; et si impetraveris, scito tuum esse quidquid mihi tribuetur. Quod ut efficacius efficias, precor, obsecro ut illi sancto viro Anastasio, cujus desiderabili societate frueris, me commendando quantum absentem potes, notum ²² facias, ut et illum amicum tuum necum communices, et me servum tuum cum illo participes. Quatenus ex hac die dum vivimus per te et tecum, et ego illum venerer amicum alterum Robertum; et ille possideat servum eundem Anselmum. Quia enim non sum dignus, non audeo petere, quod tamen velle præsumo, ut ego velut alter Robertus utar eodem Anastasio, et ipso me fruatur D quasi altero Roberto: cujus bonus odor jam per multos hujus patriæ suaviter diffusus, quanto dele-

ctabilius animæ meæ fragrat; tanto ipsa ad ejus amicitiam et notitiam ardentius flagrat. Quas jam, ex quo vitam ejus audivi, habeo et amplector, quantum possum; et oro oret et ipse mecum, ut tanto nobis crescant, quantum in Deo crescere possunt. Ambo, charissimi, valete. Obsecro, in Babylonia sentite id ipsum, ut in Hierusalem participetis in id ipsum. Non hoc dico quasi timens vobis aliquando discordiam venire, sed vere cupiens a vobis nunquam concordiam abire.

EPISTOLA IV.

AD GONDULPHUM.

Etsi infrequentius scribat, non tamen oblivisci ejus, ad quem esset frequentius scribendum.

Domno reverendo, fratri charissimo, amico certissimo, domno GONDULFO, frater ANSELMUS salutem. Cum tibi propono scribere, anima dilectissima animæ meæ, cum tibi propono scribere, incertus sum unde potissimum exordiar allocutionem meam. Quidquid enim de te sentio, dulce et jucundum est cordi meo: quidquid tibi opto, id est quod optimum excogitat mens mea. Talem enim te vidi, ut quomodo tu scis te diligere; talem te audio, ut quomodo scit Deus te desiderem: unde sit ut quocumque tu vadas, amor meus te prosequatur; et ubicumque ego remaneam, desiderium meum te complectatur. Et cum rogitas me tuis nuntiis, hortaris me tuis litteris, pulsas me tuis donis, ut memor sim tui: *Adhæreat lingua mea faucibus meis si non meminero tui* (*Psal. cxxxvi, 6*): si non proposui Gondulfum in præcipuis amicitix meæ. Non hic dico Gondulfum laicum meum patrem, sed Gondulfum monachum, nostrum fratrem. Qualiter namque obliviscar tui? Is enim qui cordi meo velut sigillum cere imprimitur, quomodo meæ memoriæ meæ subtrahetur? Præterea cur, sicut audio, tanto morose quereris quod nunquam litteras meas videas, et tanto amore quaeris ut eas sæpe accipias, cum meam conscientiam tecum semper habeas? Te quippe silente, ego novi quia *diligis me*; et me tacente, *tu scis quia amo te* (*Joan. xxi, 16*). Tu mihi conscius es quia ego non dubito de te; et ego tibi testis sum quia tu certus es de me. Quoniam igitur nobis nostrarum conscii sumus conscientiarum de invicem, hoc tantum restat ut ea quæ erga nos sunt mandemus ad invicem, ut pariter vel gaudeamus, vel solliciti simus pro invicem. Quæ autem erga me sint, et pro quibus D velim mecum gaudere, vel esse sollicitum, melius disces per hujus schedulæ latorem, quam per

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ Collata cum uno ms. exemplari Cod. Vict. ff. 20. et Lovan. ¹⁸ Charissime, tuæ proventus strenuitatem ms. charissime, cum considero tuæ proventus strenuitatis ms. Lov. ¹⁹ tempore gravatum ms. corpore gravatum ms. Lov. tempore gravatum ²⁰ Mihi prosim ms. mihi prosint ²¹ Et quicquid ms. ut quicquid ²² Postea notum ms. potes, notum, etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

nisi splendidum suis ostentat amatoribus, sed in cauda alligatum gestat fenum, quod in hujus vite sine per caudam animalis postremam partem signicato, decoquet sordidam et luteam hominum cupiditatem. Porro hic versus Anselmi argute compactus est ex duobus hemistichiis Horatii et Virgilii

conversis. Ille enim 1 Sat., sat. 4, vers. 34, ait:
Fenum habet in cornu.

Hic autem, Ecloga ix, vers. 24, ait:

Occursare capro, cornu ferit ille, caret.

epistolæ scriptorem. Saluta dominum Lanfrancum juvenem nepotem reverendi domini et Patris nostri Lanfranci archiepiscopi, et offer eis fidelis nostri servitii voluntatem. Quoniam enim tam propinquus et dilectus est ejus quem sic amando veneror, et venerando amo, ut amem quod amat, et quia mores ejus amabiles audio : si dignatur et ei fidelitatem nostram offero, et ejus amicitiam expostulo. Saluta dominum Osbernum qui vobiscum est, sicut dilectum fratrem nostrum pro Osberno defuncto dilectissimo meo, ut rogem te et omnes amicos meos, quam scio sermone minori, et quam possum affectu majori, ubicunque Osbernus est, anima ejus anima mea est. Accipiam igitur in illo vivus quidquid ab amicitia poteram sperare defunctus, ut sint otiosi me defuncto. Vale, vale, mi charissime, et ut secundum inopportunitatem tuam retribuam tibi, precor et precor, et precor, memento mei, et ne obliviscaris animæ Osberni dilecti mei. Quod si te nimis videor onerare, mei obliviscere, et illius memorare. Domino Henrico misi alteram epistolam; sed commutatis vestris nominibus per omnia, et tua sit sua, et sua sit tua.

EPISTOLA V²².

AD HENRICUM.

Se Henricum impensius amare propter bonos mores et religiosam conversationem; et quod amici absentia per obedientiam suscipienda est.

Domino et fratri charissimo HENRICO, frater ANSELMUS salutem.

Quanto, dilectissime, conversationem tuam erga cunctos²³ ad morum honestatem cum religione sanctitatis in dies crescere mihi fama testatur: tanto utique cor amici tui desiderio videndi quod amando audit, et fruendi²⁴ quod audiendo amat, inflammatur. Quoniam autem nos ad invicem non dissimiliter amari non ambigo, nosmet quoque ab invicem similiter desiderari non dubito. Quorum enim mentes in unam ignis dilectionis²⁵ conflant, his non immerito molestum est, si eorum corpora locus conversationis disjungat. Sed quoniam *sive vivimus, sive morimur*, non nostri, sed *Domini sumus* (Rom. xiv, 8), plus est attendendum nobis, quod facit de nobis Dominus cujus sumus, quam quod nos volumus, qui nostri non sumus. Sic ergo servemus desiderium fraternæ charitatis, ut serviamus imperio supernæ voluntatis, et sic exhibeamus obedientiam subjectionis, quam exigit omnipotens dispositio, ut retineamus affectum dilectionis, quam largitur divina distributio. Non enim melius Dei ordinationem nostræ utilitati²⁷ valebimus contemperare, quam si in nostra dispositione²⁸ ejus voluntati voluerimus

obtemperare²⁹. Denique quoniam utrique plures presentes, quos ab iis dilecti pariter³¹⁴ diligimus, habemus; ipsis cum rationabili delectatione fruentes, eisdem non cum delectabili ratione fruendos aptemus: et ut quandoque cum præsentibus et absentibus amicis simul præsentem ipso Deo confrui possimus, instanter oremus. Cum enim superna ducente clementia ad patriam, ad quam anhelamus, veluti non eodem tramite pervenimus, eo lætiores quo quasi ex diversis exiliis revocati convenimus. Non sic hortor serenitatem tuam, charissime, timendo quod ita non facias, sed cupiendo quatenus ad id quod bene facis, indeficienter proficias. Commendo tibi dominum Herluinum dilectum et dilectorem nostrum, sicut ex ejus conversatione cognoces, B qui melius tibi quæ sint erga me, et pro quibus tuam rogem dilectionem, poterit dicere, quam ego epistolari brevitate. Litteras, quas domino Gondulfo misi, mutato nomine, tuas et tuas illius præta. Quidquid enim dilectio nostra aut sese intimando, aut aliquid rogando scribit aut tibi, aut illi, hoc ipsum dicit et tibi et illi; sed quoniam pro dilectissima mihi anima Osberni defuncti fratris nostri, nec Deum orare, nec homines rogare possum quod mihi sufficiat; iterum inculcæ tibi quia quidquid domino Gondulfo pro ea scribo, tibi dico. Salutem te et dominum Gondulfum dominus abbas et tota fratrum nostrorum congregatio, gratias magnas agentes pro vestris donis, sed multo majores pro moribus vestris et studiis bonis. Vale, et animam Osberni alteram C meam, non ut ejus, sed ut meam habe.

EPISTOLA VI³⁰.

AD HUGONEM.

Instruit Hugonem ut prælati sui licet indisciplinatus onus sustineat, nec ab eo discedat.

Domino merito sanctitatis reverendo, et fratri debito charitatis diligendo HUGONI frater ANSELMUS in hac vita sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum æternitate.

Litteris vestræ beatitudinis breviter respondeo, quia in præsentem opportunitatem multa dictandi non habeo. Si cum eo cum quo vobis res est onus concorditer ferre non potestis, salubrius ambobus est, ut vos humiliter ab eo postulata et concessa licentiâ ab ipsius oneris sollicitudine quiescat, quam sub ipso pondere discordantes invicem, vos graviter lædatis. Quod si ipse vobis non concesserit, melius est vobis onus etiam inutiliter sustinere per obedientiam, quam projicere impatienter per inobedientiam. Et si experti estis quia consilio vestro non corrigitur, sed læditur, melius etiam ut obmutescendo et silendo a bonis cum Propheta (*Psal.*

VARIÆ LECTIONES.

²² Collata cum duobus ms. exemplaribus unius Codicis Vict. supra notatis. ²³ Erga cunctas mss. erga cunctos ²⁴ Et finiendi mss. et fruendi ²⁵ Ignis dilectionis ms. 20. in uno exemplar. vis dilectionis ²⁷ Nostræ utilitati ms. 20. in 1. exempl. vestræ utilitati ²⁸ Nostra dispositione ms. 20. in 1. exempl. vestra dispositione ²⁹ Voluerimus obtemperare. Illic desunt Epistola in uno exemplari ms. 20. ut in altero exemplari ejusdem codicis ms. est integra, ut in ceteris. ³⁰ Collata cum duobus Vict. mss. exemplaribus in eodem Codic.

xxviii, 10), secundum Apostolum, quod ex vobis est, *A* *cum omnibus hominibus pacem habeatis (Rom. xii, 18)*, quam bona inutiliter loquendo occasionem maligno præbeatis. Nam quoniam non vobis, sed illi principatus curæ commissus est, non a vobis exigitur, si, neglecto vestro consilio, pastoris culpa grex bene non regitur. Nec vobis tamen consulendum est, quandiu ipse vos non cogit a bono in malum divertere, ut subjectionem stabilitatemque, quam professi estis, audeatis, nisi eo concedente, migrando contemnere; si sub eo unumquodque consilium facultatemque bene vivendi vobis videtis suppeterere. Quod si in aliquo vestris studiis et impedimento ejus prælatio, ut tamen viam salutis non obstruat, satius est ut occulto Dei judicio, vestrisque peccatis vos indignos ²¹ majori gratia judicantes, in minoribus **B** bonis humiliter sine peccato vivatis, quam ad majora per peccatum mortis tendatis. Non enim quis sponte mortem debet incurrere, nisi cum aliter pejorem mortem non potest evadere. Omnipotens Deus, et Dominus noster Jesus Christus *admirabilis consiliarius (Isai. ix, 6)*, et magni consilii angelus sic doceat vos facere voluntatem suam, ut donec vobis videre gloriam suam, domine sancte et frater charissime.

EPISTOLA VII ²².

AD GONDULFUM.

Gratias agit Gondulfo propter beneficia ab eodem in Beccenses collata.

GONDULFO ANSELMUS.

Ideo tam amicus tam amico salutationem meam **C** tam breviter prænotare volui, quia sic dilecto affectum meum opulentiùs intimare non potui. Quisquis enim bene novit Gondulfum et Anselmum, cum legit, *Gondulfo Anselmus*, non ignorat quid subaudiatur, vel quantus subintelligatur affectus. Quod ut quomodo velis intelligas tibi, quod est alteri mihi, existimo relinquendum, et ad executionem epistolæ stylum convertendum. Instat domnus Robertus et cogit domnum abbatem ²³ et me, et totam congregationem nostram, ut multorum beneficiorum tuæ charitatis gratias tibi referamus: sed nos inviti hoc facimus, quia totius vitæ tuæ gratias in ore mentis assidue tibi et libentissime susurramus. In injuriam quippe tuam fieri videtur, si inter tot tua bona unum hoc tacitis majoribus cum gratiarum redditione **D** velut singulare prædicetur, vel si tuæ charitatis propositum fomento laudum et inclinationum adhuc indigere judicetur. Denique sic te per supernam vivere gratiam amando optamus, optando oramus, orando speramus, ut cum aliquid in operibus tuæ charitatis gratis investigatur dignum, nihil in actibus tuæ voluntatis laudibus inveniat indignum. Quatenus vita tua non tantum amantium te linguas laxet,

quædam laudanda exhibendo, quantum admirantium te voces lasset, se simul totam probabilem ingerendo. Et, dum ora laudantium inquirunt partes in quarum prædicatione aperiantur, incurrant totum, a cujus plenitudine obstruantur; sicque mentem tuam familiaris virtutum consuetudo, et consuetus amor quasi inebriando afficiat, ut non solum quidquid in actionem deprompseris, internum affectum sapiat, sed vel posse quemquam eandem charitatem non sentire in se animus in te stupeat. Cui enim tale vivendi constat esse propositum, quo amplius in proposito succedit profectus, eo libentius non tantum admirantium favorem sectatur, quantum sectantium errorem miratur. Ut igitur tandem nostram, et ut credo, tuam sententiam super tuorum actuum acceptione propalemus, quidquid erga nos vel quemlibet alium laudabiliter agis, gratissimum habemus; sed laudes ejus in illum diem, cum *laudabuntur omnes recti corde (Psal. lxxiii, 11)*, et cum laus erit unicuique a Deo, servandas censemus. Reverendum et diligendum dominum, et Patrem nostrum archiepiscopum Lanfrancum, et nepotem ejus, et dilectos fratres nostros, qui cum eo sunt, ex nostra parte, sicut tibi videtur, saluta. Præterea quoniam omnes adhærentes ²⁴ mihi adhærent tibi cui adhæreo, quos tibi per domnum Herluinum mandavi nostræ penitus astringi velle familiaritati; eos interiori cubiculo memoriæ tuæ ibi, ubi ego assiduus assideo, quod et ipsi mecum precantur, colloca mecum in circuitu meo; sed animam Osberni mei, rogo, *chare mi*, illam non nisi in sinu meo. *Vale, vale*, amice idè dulcissime, quia verissime; *vale, et mei certe 315* servi tui, certe amici tui, certe dilecti tui si oblivisci non potes, reminiscere. Cum tibi loquor, Dominum Henricum alloquor. Ambo igitur valet.

EPISTOLA VIII ²⁵.

AD HERLUINUM.

Exhortatio ad sæculi odium vehementer accendens.

Domino et fratri dilecto HERLUINO, frater ANSELMUS salutem.

Incepisti, mi charissime, gustare quoniam *dulcis est Dominus (Psal. xxxiii, 9)*. Cave ergo ne sic impleatis sapore sæculi, qui tibi opulenter affluit, ut evacueris sapore Dei, qui cito et furtilim incautis defluit. Pensa, mi frater, sepiissime et scito certissime quia quos allicit dulcedo sæculi, eos occupat æterna amaritudo; et quos attrahit suavitas Dei, eos satiat perpetua beatitudo. Certe verum est, non est falsum, verum, inquam, est, quod dicit Spiritus Dei ²⁶ per os amici Dei; quia *amicus sæculi hujus, constituitur 27 inimicus Dei (Jac. iv, 4)*; utique sic est: omnino ²⁸ est immutabile. Non sunt verba tantum audienda, sed est res terrifice metuenda. Si igitur non amas constitui inimicus Dei, horre execrando esse amicus

VARIÆ LECTIONES.

²¹ Judicio vos indignos *ms.* iudicio, vestrisque peccatis vos indignos ²² *Collata cum uno exemplari ms. Vict. Ef. 20.* ²³ Dominus Robertus. . Dominum abbatem *ms.* Dominus Robertus. . Dominum abbatem ²⁴ Quoniam adhærentes *ms.* quoniam omnes adhærentes ²⁵ *Collata cum duobus prædictis ms. exemplaribus et Lovan.* ²⁶ Dicit scriptura Dei *ms.* dicit Spiritus Dei ²⁷ Constituitur *ms.* 1. constituetur ²⁸ Utique sic est omnino *ms.* utique sic est. Omnino

hujus sæculi. Amicus autem sæculi hujus est, quicunque sæcularis delectationis amicus est. Rogo ergo te, amice, ne ames sæcularia oblectamenta. Cum absunt, noli ad ea cor extendere; cum adsunt, noli illis *cor apponere* (*Psal. lxi, 11*): sed cum absunt, et cum adsunt, semper te velis ab illis abscondere. Si mundus, vel aliquid eorum quæ sunt mundi, ridet tibi; noli arridere illi. Certe, frater, non ridet tibi, ut in sine risus tu rideas; sed simulat risum, ut te irrideat. Esto igitur, dilectissime, semper cautus, ut anticipes eum, et retorqueas fraudem ejus in eum; et cum ille tibi fallaciter ridet, tu veraciter irride eum. Et certe nunquam veracius irridebis illum, quam si, cum ipse riserit contra te, tu flevieris contra illum. Ad has quidem lacrymas tanto studiosius te debes exercere, quanto melius est contra falsum risum ad modicum ex voluntate flere, quam sub vera irrisione in æternum et necessitate ³⁹ lugere. Legat hanc epistolam dominus Gundulfus ⁴⁰; non ut faciat quod legit, sed ut legat quod facit. Quod si fervor ejus devotionis hanc epistolam vult esse suam, pro tuo nomine ponat suum, et sit sua. Ambo valete.

EPISTOLA IX ⁴¹.

AD GERBERTUM ABBATEM.

Gratulatur abbati quod suo rogatu viduæ afflictæ succurrerit.

Domino et Patri venerabili abbati GERBERTO, frater ANSELMUS SUUS.

Sicut nobis credendum est quia *ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia* (*Rom. v, 20*), ita nobis faciendum est, ut ubi abundat miseria ⁴² superabundet misericordia. Si enim ibi dilatatur gratia, ubi major est offensio, quomodo contrahetur misericordia, ubi major debetur compassio? *Quoniam enim quæ seminaverit homo hæc et metet* (*Gal. vi, 7*): *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* (*Matth. v, 7*). Hac itaque consideratione de vestra benignitate confidens ad sanctitatis vestræ me vestigia mente prosterno intercedens pro eadem vidua pauperula, cujus animam in tribulatione viduitatis et paupertatis misericorditer propter Deum refrigerastis; cum ei illud ⁴³ tantillum servitii, quod a pauperula vestræ magnitudini solvebatur, me interveniente, relaxastis. Precor igitur quanti valeo supplicationibus, ut manum consolationis, quam ei porrexistis cum tantum viduitate et paupertate premeretur, nunc ne retrahatis; cum multiplicatis ærumnis, etiam dolore defuncti filii, anima ejus miserabiliter torquetur. Et quidem scio quia præsumptionis existimari queat, quod homuncio (cui nihil debetur, et qui

A nihil retribuere potest) quidquam sua intercessione concedi quærat. Si adeo mutæ dilectionis immensitas me, et prædictum fratrem filium ejusdem viduæ, vita ejus hoc exigente, duos videlicet conglutinavit, ut eo defuncto, matri ejus me velim filium pro ea substituere; quatenus pro matre mea jam me non pudeat, vel importune sollicitum esse. Verum esto ut hæc importunitatis meæ impudentia a quolibet judicetur: dum vestræ benignitatis clementia a viduis et orphanis prædicetur, et a Christo, qui in illis recipiet et pro illis retribuet, approbetur ⁴⁴.

EPISTOLA X ⁴⁵.

AD RODULFUM.

Se nusquam dixisse quod non amplius ei suos libros præstarent: imo ad omnia ei præstanda sincere se esse paratum.

Meritis et moribus reverendo domino, charitate et proposito dulcissimo fratri, domino RODULFO, frater ANSELMUS.

Litteras vestras, litteras, inquam, vere dilecti et vere dilectoris mei olim accepi, quæ ex his quæ interius a facie ferebant, pia compassione me compunxerunt; sed ex his, quæ exterius a tergo gerebant, intolerabili mœrore me vulneraverunt. Cujus livoris dolorem nisi prius per satisfactionem detersero, et noster animus ad ea, quæ amica desiderat compassio, mœrore languidus et pudore mutus deficiet, et nostra mens sinceritatis dicta, velut simulationis ficta, quasi jure despiciet. Omnino enim pati non potest mens vobis, et cæteris dominis nostris dilectissimis, vestræ imo, quod libentius dico si dignamini, nostræ congregationis fratribus devotissima ⁴⁶, omnino, inquam, pati non potest, ut vel suspicemini ex ore meo exiisse, quod non amplius vobis libros nostros præstabimus: hoc namque si unquam dicere potui, et vos credite, et ego confitebor me nunquam vobis amicum fuisse veracem, sed simulatorem fallacem. Quomodo enim, quantum ad me attinet, aliquid illis possum negare, pro quibus animam non dubitem dare? Quod tamen si qua mea non cruditas ventris, sed crudelitas mentis evomisset, tam sublimi illud humilitate, tam admirabili patientia, tam submissa satisfactione et satisfaciendi submissione retulisset, ut me nihil unquam simile dixisse profundius puderet, vel altius poeniteret. Litteras quoque, quæ vobis pro remittendis libris missæ sunt, nec ita fieri jussi; nec autem recitationem eorum, qui libros attulerunt, ita factas esse scivi. Domino igitur abbate concedente, me volente, nullo fratrum resistente, nostro, pariter et vestro compensato commodo, libenter vobis quoscunque libros, vel potius quæcunque ha-

VARIÆ LECTIONES.

³⁹ Irrisio in æternum ex necessitate *ms.* irrisio ex necessitate ⁴⁰ Dominus Gundulphus *ms.* Dominus Gundulphus ⁴¹ *Collata cum prædictis duobus Vict.* ⁴² Abundet miseria *ms.* abundat miseria ⁴³ Cum ei illud *ms.* 1. cum illud ⁴⁴ Approbetur. *ms.* 1. hæc addit: quæ sunt pars epist. 7. Ut igitur tandem nostram et ut credo tuam sententiam super tuorum actuum acceptione propalemus: quicquid erga nos vel quemlibet alium laudabiliter agis, gratissimum habemus, sed laudes ejus in illum diem, cum laudabuntur omnes recti corde, et cum laus erit unicuique a Deo, servandas censemus ⁴⁵ *Collata cum uno ms. exemplari Vict.* ⁴⁶ Devotissimis *ms.* devotissima

hemus, mittemus quando exigitis; quos vero de nostris vos habetis, dimittemus quandiu indigetis. Delectabilius scripasissem charissimo meo in spirituali certamine anhelanti, et amici compassionem piis gemitibus provocanti, licet non indigenti, sed tamen cupienti qualem possem confortationem, quam, ne qui de me inimicum amicus crederet, mei excusationem. Sed quoniam et illud erit recuperabile, et hoc pati amico erat intolerabile, nec epistolaris ⁴⁷ angustia poterat in utroque affectus capere latitudinem, **316** distuli quod delectabat, ut excluderem quod lædebat. Adeo enim, frater dilectissime, de tuæ puritate charitatis omni modo sum certus, ut si de mea erga te quidquam credideris imminutum, id te sine tristitia vel cogitare non posse nullo modo sum certus. Quomodo igitur possum non transferre ⁴⁸ illum dolorem in animum meum; vel potius quomodo non dicam illum dolentem animum esse meum, qui sic dolet propter amorem meum? Rogo igitur, charissime, ut si quid deinceps audieris de me, quod erga te extra regulam videatur charitatis, non credat hoc indiscussum animus tuus alter meus, ne lædatur animus meus alter tuus. Saluta ex nostra parte omnes dominos meos fratres tuos: inter quos enim nullum invenire possum non dilectum, ex illis nullum eligere possum ut dilectum. Qui tamen diuturniori experientia plus tecum de mea confidant fidelitate, nec tuam, nec illorum latet sinceritatem. Vult tu, et valeant illi.

EPISTOLA XI ⁴⁹.

AD EUNDEM.

Rodulfum erigit, quem præposituræ negotia a frequentioris lectionis et orationis opere revocabant, et qui se illis imparem judicabat.

RODULFO, fratri vere dilecto, frater ANSELMUS.

Ut nec taceam animi affectu admonitus, quod dicere non audeo vestris litteris prohibitus, quem fratri dominum meum vocare in salutatione, audebo saltem ostendere me servum ejus in epistolæ profectione. In quam enim charitate diligo dominum Rodulfum ut fratrem meum non carnis, sed animæ, in ipsa eidem servire paratus sum, ut servus. Quapropter si hoc me jubetis tacere, quod utique, ut ex conscientia loquar, mihi estis ex morum qualitate, vel hoc mihi liceat confiteri, quod vobis sum ex prima voluntate. Taceat igitur frater Anselmus domino suo Rodulfo, et loquar fratri Rodulfo servus suus Anselmus ⁵⁰. Litteras, frater charissime, tuæ charitatis accepi, et in illis desiderium meum legi. Quod enim te charitas tanto desiderio succendit, ut ubicunque maneam, tu sis tecum; idem est quod cor meum flagrat, ut ubicunque sim ego, vivam tecum. Et ut tu petis a me consilium, ut ita possit esse, sic ego a Deo precor auxilium, ut aliter non

A possit esse. Qui si nos audire dignabitur, talis sit, eo juvante, nostra cohabitatio, ut tota in vita nostra sit illi gratiarum actio. Quoniam autem nec ego, nec tu nostri sumus, *sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus* (Rom. xiv, 8); si aliter, quam velimus, disposuerit nos, qui novit melius nobis, quid placeat sibi, vel expediat nobis, patienter toleremus quidquid illi de nobis senserimus placere, si nolimus ipsi nos displicere. Quam enim brevis est vita nostra, tam prope est, ut de ipsius et nostra mutua præsentia jam non amplius divellenda congratulentur; si, ipso dante, in omnibus illi acquiescendo hanc ipsam breviter transcurrere vitæ curemus. Interim tamen quæcunque nos locorum, vel propinquitas contineat, vel longinquitas distineat, **B** charitas semper unum de duobus nobis animum conficiat. Ad illud vero quod me tam sollicitè rogas impetrare ab archiepiscopo Lanfranco, cum de Anglia venerit si tecum esse non poteris, respondeo quia sicut de te quod Deo gratius et tibi intelligo utilius desidero, ita conabor ut fiat, si poterò. Interim hilariter, quod agis, age: quod operaris, operare: *hilarem enim datorem diligit Deus* (II Cor. ix). Quod vero per hoc quod agis, conquereris a legendi vel orandi te præpediri instantia, sit tibi hoc non modica consolatio, quia *charitas operit multitudinem peccatorum* (I Petr. iv, 8). In quo enim tu retraheris, alius attrahitur; in quo tu curvaris, alius erigitur; in quo tu gravaris, alius portatur. Et memento quia servus, qui vacuus domum redit, velocius currit; sed onerato domus tota lætior occurrit. Nec quia tardius venit ⁵¹, a quoquam corripitur; sed quia utiliter est fatigatus, quiescere præcipitur. Si vero dicis quia injuncto tibi officio strenuitas, vel industria tua non sufficit, respondeo secundum tuam de te existimationem, non secundum meam, quia nec oculus lippus et solus in capite videndi officium explere sufficit, et tamen ab eo quod postest, quia solus id in suo corpore potest, non deficit. Quoniam vero jam modum excedit epistola, et alia quæ scripsisti, plus egent colloquio, quam scriptura, qua abundant sacri libri: ea interim Deo fidenter committentes, et assiduis orationibus prosequentes, colloquium pari voto expectemus, et epistolam **D** communi consensu terminemus.

EPISTOLA XII.

AD LANFRANCUM.

Gratias agit de muneribus.

Domino reverendo, Patri diligendo, venerabili archiepiscopo, LANFRANCO, frater ANSELMUS SUUS.

Gratias magnas dicit vobis epistola nostra pro magnis muneribus quæ suscepimus de vestra largitate; sed valde majores in cordis arca vobis servamus, pro majoribus quæ prompta scimus in vestra

VARIE LECTIONES.

⁴⁷ Ne epistolaris ms. nec epistolaris ⁴⁸ Igitur non transferre ms. igitur possum non transferre ⁴⁹ Cum eodem exemplari ms. collata ⁵⁰ Servus Anselmus ms. servus suus Anselmus ⁵¹ Tardius venit ms. tardus venit

bona voluntate. Cum enim ex sola spontanea vestrae A
benignitatis exundantia, tanta servo vestro affluant;
satis claret quanta opulentia se benignus ex intimo
vester affectus effunderet, si qua dilecti vestri, quod
non impudenter nec inexpertus dico, necessitas exi-
geret. Nec hoc dico, quasi munera praefata vestrae
paternitatis affectum erga me nunc primum me do-
ceant intelligere; sed quoniam ignoranter quantum
de ea confidere debeam, hinc possim ex parte colli-
gere. Nequaquam enim ad plenum benevolentiam
vestram ostenditis per pallium et aurum, de eo quem
arcte diligitis super pallium et aurum. Quod quan-
quam vos non ingrato facere bene sciatis, tamen
non piget me scribere, quia hoc opto, optando oro,
orando propono, ut nunquam id immerito faciatis.
De Girardo, quia propter multa debita a nostra con-
versatione retrahitur, et de quo id quod in vestra
promptum erat misericordia, mandastis, domnus
Robertus vobis dicit quid mihi videatur, et quid pro
possibilitate vestra fecerim ut eleemosyna vestra
perficiatur. Qui si ad vos venerit, et inter vos et
ipsum usque ad summum aeris effectum non conve-
nerit, hoc postulo ego servus vester misericordem
vestram benignitatem, ut propter iter quod faciat
vestra fiducia et nostro consilio, ejus nec debita
crescant, nec habita decrescant, nec ex labore
dolor et moeror accrescant.

EPISTOLA XIII.⁸

AD GIRARDUM.

*Saeculi relinquendi cupidum monet adire Lanfrancum,
a quo accipiet, quo aēs alienum dissolvat.*

GIRARDO monetario de Attrebatō, fratri Ainerti,
frater ANSELMUS salutem.

Venerabilis archiepiscopus Anglorum Lan-
francus (qui fuit prior in nostro monasterio, et
abbas (4) de Cadomo, quem tu ipse ut puto vidisti)
317 nuper audivit voluntatem tuam, et impedi-
mentum tuum. Itaque sanctitas ejus commota mise-
ratione tui, mandavit nobis quia si certus esset te
venturum ad nostram conversationem, daret tibi
propter Deum centum solidos⁸⁸ de Anglica moneta,
adjutorium ad solvenda debita tua. Addidit quoque
B quia, si necesse esset, adhuc aliquantulum adderet.
Quapropter damus tibi consilium, ut quam citius
poteris⁸⁹, pergas ad eum: et si quamlibet securita-
tem quaesierit a te, aut fidem tuam, aut sacramen-
tum, per eandem securitatem, vel quomodocunque
jusserit expone ei quantum debeas; et quantum te
de tuo habere possidas, et constitue ei terminum
quem bene possis servare; intra quem ad nostrum
monasterium venias ea intentione ut monachus⁹⁰
fias ibi, si tantum misertus fuerit tui ut pecuniam
quam debes reddere possis. Ne dubites facere quod
consulimus; quia (5) misericordissimus est idem re-

VARIAE LECTIONES.

⁸⁸ Cum eodem exemplari ms. collata ⁸⁹ Certum solidos ms. centum solidos ⁹⁰ Citius po-
teris etc. ms. citius unquam poteris etc. ⁹¹ Ut monachus etc. ms. ut ibi monachus etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(4) De Cadomo. Emendatius expressiusque dici
Campido cum Cenalis lib. II De re Gallica, perioche
quarta demonstrat. Usus tamen potentior obtinuit,
necnon vulgi.

Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi
(HORAT., De arte poet., 72.)

auctoritas gravior, ut concisius diceret Cadomum
non Cadonum, ut in excusi Gemneticensis lib. VII,
Histor. Northman. ducum cap. 2. Est vero Cadomum
Northmannie oppidum episcopo Bajocensi ob-
noxium, academiæque non contemnenda celebre,
vulgo Caen. At hoc in loco Anselmus posuit pro
monasterio S. Stephani protomartyris memoriæ sta-
tuto, a Benedictinis sodalibus hodieque habitato.
Quod quidem magnifice curavit condendum.

*Nobilis ille nothus (quem pridem fata tulere)
Par erat Augusto; mihi: as illa subegit
Anglos, sic regem dux induit, arbor in altum
Fudit radices....*

Elogii seu epigrammatis 400 abhinc annos a Rieual-
lensi monacho Anglo scripti, et apud nos ms. de
Wilhelmo Conquæstore dicto. Suburbanum vero so-
lum, ubi id abbatia stat exstructum, eam ob rem
vocatur Abbatis Burgus. Porro sacri ædificii causam
biographus Lanfranci hancce producit. Lanfrancus
contradicebat nuptias filia comitis Flandriae (quam
ipse sibi dux copulaverat matrimonio) quia proxima
carnis consanguinitate jungebantur. Unde auctoritate
Romani papæ tota Neustria fuerat ab officio Chri-
stianitatis suspensa et interdicta. Quapropter Lan-
francus iterum Romanum papam adiit, jam enim
antea Romam petierat causa ejusdem clerici, no-

C mine Berengarii, qui de sacramentis altaris aliter
dogmatizabat quam tenet Ecclesia. Lanfrancus autem
locutus cum papa Nicolao ostendit quia ejus sen-
tentia illos tantum gravabat qui eos nec conjunxe-
rant, nec separare poterant. Nam dux puellam, quam
acceperat, nullo pacto dimittere volebat. Hoc au-
diens et verum esse advertens summus pontifex,
dispensatione habita, conjugium concessit, eo tamen
modo quatenus dux et uxor ejus duo monasteria
construerent, in quibus singulas congregationes vir-
orum aut mulierum coadunarent, qui ibi die noctuque
sub norma sanctæ religionis Deo deservirent, et pro
salute eorum supplicarent. Paruit dux apostolicæ
dispensationi, et ædificavit duo monasteria in præ-
dio quod antiquitas Cadomum nuncupabat; dux,
unum monachorum in nomine S. Stephani proto-
martyris; et uxor ejus alterum sanctimonialium in
nomine sanctæ et individuae Trinitatis.

(5) Misericordissimus est idem reverendissimus ar-
chiepiscopus. Sane Guillelmus Malmesberiensis
D lib. I De gestis pontificum Anglorum hac una virtute
potissimum commendat Lanfrancum his verbis:
Interea cum Pater Lanfrancus omnibus virtutibus
solidaret ingenium, componeret animum: tum ele-
mosyna præcipue aiunt ejus prognosticon (a) fuisse.
Date elemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.
Quo ille accepto ab acclamantibus hilari vultu ad
Dominum dixit: Certemus ergo mutua vicissitudine,
tu dando, ego dispertiendo. Respondit cælestis pic-
tas prædicabilis viri voto, affluebantque sibi tanta
quæ quantumlibet ambitum possent explere et vin-
cere. Nec ille segnis erat in erogando, avaritiam
familiare Longobardis vitium ex sua persona pro-

(a) Idem notat Berc. Chron. Prognosticon, vere illud Christi, Luc. XI 41.

verendus archiepiscopus, et præcipue erga salutem A animarum, et est valde deditus eleemosynis, et sufficienter abundat auro et argento. Et si tantum debes, ut tibi noñt tantum dare tibi [f. add. quod] ad te exsolvendum sufficiat, certi sumus quia primum propter Deum, deinde propter nostrum amorem, qui confidentes⁸⁵ de ejus magna misericordia damus tibi hoc consilium, tantum tibi dabit, ut in eundo ad eum non te pœniteat vel laborasse, vel aliquid expendisse. Porta etiam illi has litteras, ut sint tibi in testimonium quia nos te mittimus ad illum. Si autem te poteris a debitis exsolvere, fac ut dominus Engelardus hoc sciat; et ut, cum venerit ad nos, det tibi aliquod signum, quo possimus agnoscere eum tibi esse testem quia sis exsolutus. Ne moreris facere quod monemus. Maudavimus enim eidem archiepiscopo hoc ipsam, B quod tibi scribimus⁸⁷. Valet.

EPISTOLA XIV⁸⁶.

AD GONDULFUM.

Testatur singularem in Gondulfum amorem, ut jam in epist. 4 et 7 supra.

Dilecto dilectori, dilectus dilector domino GONDULFO frater ANSELMUS, quod Gondulfo Anselmus.

Instat et instat mihi conscius alterius suæ conscientia, id est meæ⁸⁸, ut ad se trans mare volitent, et volitent sæpius litteræ meæ, quasi volens discere statum amicitia meæ. Sed quid te docebit epistola mea quod ignores, o tu altera anima? Intra in cubiculum⁸⁹ cordis tui, et considera affectum veri amoris tui; et cognosces amorem veri amici tui. Quanquam enim pares non simus morum æqualitate, C tamen non audeo dicere impares: sed certe dissimiles non sumus mutui amoris qualitate. Namque fateor, quamvis erubescens, fateor, inquam, quia tepida mea charitas a tua fervida charitate superatur; sed non dissimilis⁹¹, quia eadem regula formatur. Sicut enim tu satagis ut non minori fervore

diligas me, quam teipsum, ita ego⁹² studeo ut non majori tempore amem te, quam meipsum. Si plus exigis, certe nec minus volo, nec plus possum. Denique impetret mihi orando amor tuus ut me amem, quantum expedit; et amabit te amator tuus, ut ipse dicas nunc sufficit⁹³. Memento, non dico mei, quia id te facere ipse pro te assero; sed eorum quos tibi olim commendare curavi. Saluta eos quos ex nostra parte soles salutare. Scito quia domno abbati, et nobis fratribus tuis, grata valde sunt dona tua, sed multo gratius est nobis quod audimus⁹⁴ de vita tua. Optamus igitur et oramus, ut omnipotens Deus bona, quæ in te operatur, augendo servet et servando augeat; ut sit unde tibi retribuat⁹⁵ regnum æternum item benedictus Dominus in æternum, fiat, fiat. B Amen.

EPISTOLA XV⁸⁶.

AD HENRICUM.

Quod ei non expedit in Italiam contendere ad sororem iugo servitutis liberandam.

Domino et fratri dilectissimo Henrico frater ANSELMUS salutem.

Quoniam, teste conscientia mea, minus te quam me diligere nolo, valde mihi repugno, si aliter tibi quam mihi consulere volo. Consilium autem nullum utilius vel universalius invenio quam illud, quo nobis per sapientiam consulitur, ut ne pœnitentis nostris actus subsequatur, omnia faciamus cum consilio. Quod quoniam sicut est sapientissime datum, ita est verissime ratum: in quantum illud quisque negligit, in tantum de actibus suis non letari, sed pœnitere eligit. Quisquis igitur tibi consulit ut hoc utaris consilio, non negligentius consilium ejus est audiendum, quam illum ipsum cui ab omnibus et in omnibus est obediendum. Ideo tecum hæc, dilectissime, loquitur amicus tuus de consilio, quia de quodam negotio audio, te disponere contra amicorum

VARIAE LECTIONES.

⁸⁵ Confidenter ms. confidentes ⁸⁷ Quod scribimus etc. ms. quod tibi scribimus etc. ⁸⁸ Cum duobus vus. Exemplaribus Victorinis unius ejusdem codicis collata ⁸⁹ Id est meæ ms. Exemp. 1. idem meæ ⁹⁰ Intra in cubiculum ms. Exemp. 1. intra cubiculum ⁹¹ Non dissimiliter mss. non dissimilis ⁹² Ita ergo mss. et Edit. Picardi ita ego ⁹³ Nunc sufficit ms. 1. non sufficit ⁹⁴ Quod adjuvas ms. 1. quod audivimus mss. alterum quod audimus ⁹⁵ Unde retribuat etc. ms. Exemp. 1. unde tibi retribuat etc. ⁹⁶ Cum iisdem Exemplaribus in uno Cod. ms. collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

pulsans et excutiens. Et erat non inconsideratus D doctor, nec deperibat ejus liberalitas, quam discretio et animi condiebat alacritas. Luxque vultus ejus non cadebat in terram, sed erat accipienti gratissima, sicut sol mane novo exoriens, qui discussis nubibus tranquillat ventos et serenat aera. Expendebantur ergo pauperibus panes, calcei, et prorsus quæ ad victum pertinent et vestitum. Denarii non dabantur maturiori tractatu, profundiori consilio, quod hujus temporis et vulgus suffarcinato etiam marsupio

. . . Sicco concoquat ore fanem.

(PETRON., Sat., LXXXII.)

Et quasi sacrosanctum vitat dare pro victu minimum, ne debilitet numerum. Clericis egentibus, et monasteriis immensum quantum nummorum cumulat, plerumque verecundiores ad rogandum invitans. Nec pudebat archiepiscopum alte succinctum pau-

peribus cibos apponere, et tenuioris fortunæ scholares ad disputationum pugnam committere. Post verba utriusque læti abibant, dum et victor scientiæ præmium, et victus acciperet verecundiæ solatium. Et rursus: Nec in ævum abolebitur communis in omnes, singularis in unumquemque charitas illius. Quod nullum unquam tristem permitteret, sed si quem subnubilum videret, statim sciscitaretur causam et quæreret, cognita impiger uederetur: ultroneus juvenibus offerre denarios quibus necessitudinum propriarum inopia occurrerent. Si autem datum fortuito excideret, geminare, idque clam aliis esse præcipere. Hæc Guillelmus de Lanfranci vero Christiana et perfecta misericordia in egenos: quæ etsi forsitan prolixiora, non tædium exscribere, ut lector virtutis amans habeat quidpiam de tanti viri et catholici doctoris sanctimonia præter quam quod maxime Anselmi verbis consonent.

tuorum consilium. Vis enim, ut mihi dictum est, ire de Anglia in Italiam sororem tuam defendere, quam audis quemdam divitem indebitæ servituti calumniose subjicere. Quod, charissime, obsecro per, si qua in te est, mutuam nostram amicitiam; per, si quam mihi vis esse de te, lætitiā, ne facias. Quid enim, dilectissime, monachorum interest et eorum qui se profitentur velle fugere mundum, qui quibus vel quo nomine serviant in mundo? Denique, nonne *omnis homo ad laborem nascitur, et avis ad volandum?* (*Job v, 7.*) Nonne omnis vel pene omnis homo, aut sub nomine præstandi ⁶⁷, aut sub nomine famulandi servi ⁶⁸? Nonne servus vocatus in Domino, libertus est Domini, et liber vocatus in Domino servus est Christi? Si ergo sic omnes laborant et serviunt, et sic est servus libertus Domini, et liber servus Christi. Quid refert, excepta superbia, quantum vel ad mundum vel ad Deum, quis vocetur servus vel liber? Apostolus dicit: *Si servus vocatus es, non sit tibi curæ* (*I Cor. vii, 21*): et nos quod pro nobis curare vel prohibemur ⁶⁹, vel non indigemus, pro aliis tanto opere curabimus? Et si enim bonum sit velle liberare hominem violentæ conditioni addictum: hoc utique, quod intendis, non tam bonum est, ut dignum sit pro quo tenens aratrum Christi tam longe retro respiciat (*Luc. ix, 62*), pro quo monachus propositum suum tanta intercapedine interrumpat; pro quo se tot corporis et animæ laboriosis periculis, et periculosissimis laboribus tanta et tam singulari voluntate committat; pro quo, ut secundum charitatem conscius conscium amicum increpem, tam solitaria, tam rigida sententia omnium amicorum, minorum, parium, majorum et prælatorum ⁷⁰ consilio resistat. Cum igitur hæc tot et tanta ⁷¹ certa incommoda, vel potius mala sint; si illud unum tam inopportunum, tam incertum, tam noxium bonum conferatur, quis intelligens illud bonum, ac non potius non bonum, vel magis malum dixerit? Crede igitur, charissime, plus consiliis amicorum, si te solum sapientiore omnibus illis non æstimas, quam tuæ deliberationi. Quia enim mens tua ⁷² magnam affectum suum cum aliquantulo bono illo ponderat, idcirco ea quæ sola compensanda sunt, seipsam fallens æqua libra non trutinat. Quod si in propria voluntate perstiteris, quod, Deo protegente,

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ Sub nomine præstandi *ms.* aut sub nomine præstandi ⁶⁸ Servatur *etc. ms. Exempl. 1.* servit. *etc. ms. Exempl. alterum, servitur. etc.* ⁶⁹ Vel prohibemus *ms.* vel prohibemur ⁷⁰ Minorum et prælatorum *ms. et Edit. Picardi, majorum et prælatorum* ⁷¹ Tot etiam tanta *ms. 1. tot et tanta* ⁷² Meis tua *ms.* mens tua ⁷³ Nullum eorum *ms. 1. nullius eorum* ⁷⁴ Sua dicta vult *ms. 1. sua vult*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(6) *Cur fama Lanfranci.* Guillelmus Malmesburiensis loco nuper citato sic in hanc rem scribit: « Exivit fama ejus (Lanfranci) remotissimas Latinitatis plagas, eratque Beccum magnum et famosum litteraturæ gymnasium. » Et iterum lib. iii De gestis reg. Anglorum eum vocat « virum antiquis scientia et religione comparandum: De quo serio dici potest:

Tertius e celo cecidit Cato,

(JUVEN., Sat. II, vers. 40.)

non erit; sicut eris contra omnium amicorum tuorum sensum, ita nullius eorum ⁷³ in re tibi noxia habebis assensum. Salutatur te dominus abbas ut filium charissimum; qui cuncta hic a me scripta, sua dilecta **318** vult ⁷⁴ esse. Acquiesce igitur ejus et nostris monitionibus, ut obediendo benigno Patri, et concordando amico fratri, lætifices, si diligis Patrem et fratrem. Saluta ex nostra parte dilectos fratres nostros domnum Herluinum et domnum Osbertum. Vale, et si quid apud te possum, cum citius poteris, manda mihi qualiter in voluntatem carnaliter alium diligentis, tuam dico, te reclines, vel in sententiam te spiritualiter diligentium declines.

EPISTOLA XVI.

AD AVESGOTUM.

Causatur impedimenta ob quæ commendati juvenis studiorum curam nequeat suscipere.

Domino et amico charissimo AVESGOTO frater ANSELMUS salutem.

In principio nostræ responsionis præfigo quia nostra testatur conscientia quod loquitur epistola. Gratiā itaque ago, quoniam aliud ad præsens non possum, charitati vestræ, quæ sic se ad obsequendum utilitatibus nostris promptam reddit, quemadmodum scriptio vestra patefecit. Cui certe simili voluntati respondeo; sed utique doleo quia id in prima petitione vestra opere probare non valeo. Non enim ejusmodi studii (in quo possit proficere dilectus ille vester, de quo scripsistis) est mihi nunc licentia, nec intentio, vel opportunitas, sicut fuit olim, vel putat vestra sanctitas. Precor ergo, ne aliquatenus vestra erga me dilectio turbetur, cum mihi semper animus sit amicitiae vestræ obsequendi, quanquam facultas non pariter comitetur. Potest enim esse vera amicitia, ubi semper viget bona voluntas, etiamsi nunquam instet flagitandi necessitas, nec præsto sit præstandi facultas. Denique ad id quod mihi dicitur in epistola vestra.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter:

Quoniam id Persius dixerit, non ut ostentationem reprimeret, sed ut exprimeret, respondeo:

Scire meum nihil est, si quale sit hoc sciat alter.

Quod vero quæritis (6) cur fama Lanfranci atque Guitmundi plus mea per orbem volet: utique quia

adeo cœlestis sapor pectus ejus et palatum infecerat, adeo Latinitas omnis in liberalium artium scientiam per doctrinam ejus se incitabat. » Sigilbertus in Chronico ad annum 1080: « Claret in Anglia Lanfranci doctrina et pietate conspicuus, ex abbate Cadomensi ordinatus Cantuarie archiepiscopus. » Ingulphus abbas in Historia sua sic scribit: « Stigando Cantuariensi archiepiscopo successit reverendissimus patriarcha Lanfrancus, ex abbate Cadomensi omnium liberalium artium, doctor laudatissimus et luculentissimus. » Sed pene unum mihi

non quili et flis pari rose fragrat odore, etiamsi non A
dispari fallat rubore. Valet.

EPISTOLA XVII ⁷⁵.

AD GUILLELMUM ET ROGERIUM.

Suarum orationum communionem pollicetur.

Dominis et fratribus suis sponte diligentibus, et merito dilectis GUILLELMO et ROGERIO, frater ANSELMUS salutem.

Dominus et amicus noster Ermerus ⁷⁶, postquam Roma rediit, vestram mihi postulationem, ut vestri memor in orationibus meis essem, tanta supplicatione retulit, ut et pudor me cogeret dare quod tam obnixè petebatur, et conscientia prohiberet, quoniam non erat in me quod sperabatur ⁷⁷. Cum igitur et libenter et verecunde plenus concessissem quod prius quoque faciebam, vestræ erga Deum devotionis et erga me dilectionis per alios mihi sinceritate jam cognita, non minori aliquanto tempore post idem amicus noster et vester poposuit instantia, quatenus hoc vobis nostra testaretur epistola. Superna igitur annuente clementia, me pro vobis oraturum promitto, et si quid boni divinus in me respectus operatur, ejus vos mecum pariter participes in vera charitate promitto; sed utrum vobis profuturum sit, illi a quo omne bonum est, committo. Munus autem ⁷⁸ charitatis vobis peragentes, quod ex nobis est, humiliter petimus ut id ipsum nobis persolvatis quod ex vobis est. His itaque concessis, quæ si vobis profutura sint, conscius mihi meorum meritorum ignoro: ea vos, ut charissimos amicos et fratres, admoneo, quæ sicut noxia, si negligantur, ita salubria, si observentur, non dubito. Ad hoc solum, dilectissimi, discite, ut veritatis, quæ Christus est, possitis esse capaces; et sic vivite ⁷⁹, ut Christi, qui veritas est, prophetis vos esse velle sequaces. Dominum Lambertum magistrum vestrum (quem cunctis amabilem et ingenii sinceritate, et morum probitate plurimorum didici relatione) qui me salutare, et ut pro eo orem, rogare dignatus est, per clericum ab illis partibus

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵ Cum iis duobus Exemplaribus ms. Ef. 20. collata ⁷⁶ Ermerus ms. Ermerus ⁷⁷ Quo sperabatur mss. quod sperabatur ⁷⁸ Minus autem mss. munus autem ⁷⁹ Sic vivere mss. sic vivite ⁸⁰ Et illum ms. 1. ut illum ⁸¹ Cum iisdem mss. collata ⁸² Lacrymis mss. lacrymas ⁸³ Genere vestro mss. genere nostro ⁸⁴ Animæ potuit mss. animæ meæ potest ⁸⁵ Cum prefatis mss. collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

excidit tantæ celebritatis argumentum illustre, quod Guillelmus Malmesberiensis refert lib. 1 De gestis pontificum Anglorum his verbis: « Erat Lanfrancus tunc temporis in doctrina et mundi sapientia famosissimus, et quem venerabiliter susciperet Alexander apostolicus, honoris maximum indicium fuit cum Romam venienti sequestrato illo Romani supercilii fastu dignanter assurgeret, professus, hanc se venerationem, non illius archiepiscopatu, sed magisterio litterarum deferre; quapropter se fecisse quod esset honoris, illum debere facere, quod esset justitiæ, ut pro more omnium archiepiscoporum sancti Petri vicarii vestigiis advolveretur. Reddidit ille debitum, » etc. Id etiam repetit lib. III De gestis regum Anglorum, sub finem. Hinc pedem non refero, nisi addidero et alium Guillelmi Gemneticensis locum ex lib. VI Historiæ ducum

venientem, vestræque dilectionis mihi nuntium deferentem, sic volo, ut ex nostra parte salutetis, et illum ⁸⁰ amoris mihi vinculo colligetis.

EPISTOLA XVIII ⁸¹.

AD LAMBERTUM ET FOLCERADUM AVUNCULOS SUOS.

Rogat se certiore fieri de avunculorum incolunitate.

Suis reverendis dominis dulcissimis nutritoribus, dilectissimis avunculis, LAMBERTO et FOLCERALDO frater ANSELMUS, sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneat in æternis perfuendo.

Utinam in legendo epistolam meam sentiant avunculi mei quem affectum in dictando eam testantur oculi mei: velociter enim fuit in ipso initio animus meus lacrymas ⁸² exprimere, quam stylus meus litteras imprimere. Sicut enim nec temporum diuturnitas, nec locorum longinquitas corpori meo valuit adimere quod nascendo de genere vestro ⁸³ inceptit, et quod crescendo de nutrimento vestro accepit; sic nulla sollicitudo, nulla occupatio animæ meæ potest ⁸⁴ minuere amorem vestri, quem et natura et beneficio concepit. Quapropter quorum amore cor meum ardet indesinenter, eorum felicitatem semper sicut ardentem. Precor igitur quatenus per hujus nostræ latorem epistolæ, vestræ statum incolunitatis filium vestrum docere velit; per quem, si placet, quæ sunt erga me discere valeatis. Quanquam enim sit dominus iste, qui noster dignatur esse nuntius, valde dives, et de Northmannorum nobilissimis, tanta tamen ipse cum matre et fratribus suis et sorore me sibi dilectionis familiaritate junxerunt, ut non aliter me quam filium mater, et fratrem proles nominent, nisi quia pari concordia primogeniti mihi dignitatem concesserunt.

EPISTOLA XIX ⁸⁵.

AD LANFRANCUM.

Gratulatur Lanfranco quod Beccum potius quam alio miscrit nepotem, et Girardi moram excusat.

Suo domino, suo Patri cum reverentia amando, cum amore reverendo, archiepiscopo matri catho-

D Northmannorum cap. 8, his verbis. « Ortus Italia quidam vir erat, quem Latinitas in antiquum ab co restituta scientiæ statum tota, supremum debito cum amore et honore agnoscit, nomine Lanfrancus. Ipsa quoque in liberalibus studiis gentium magistra Græcia discipulos illius libenter audiebat et admirabatur. » Et paulo post de eodem facto Beccensi monacho inquit: « Rumor, ut hoc factum prodidit, longe lateque protulit, et fama viri præclarissima Beccum et abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit. Accurrunt clerici, ducum filii nominatissimi, scholarum Latinitatis magistri, laici potentes, alta nobilitate viri, multi pro ipsius amore multas eidem Ecclesiæ terras contulerunt. » Hactenus ille ex Gilberti Beccensis verbis ipsissimis, in Vita Herluini protocœnobiarchæ Beccensis Ms. in Chronic. Beccens.

licæ amplectendo LANFRANCO, frater ANSELMUS SUUS, A quod suus.

Gratias paternæ vestræ dilectioni, qua nos semper præsentés habetis, semper utique ⁸⁶ debemus : sed cum eas semper loqui non possimus, modo certe tacere non debemus. Tanta enim ejusdem dilectionis exuberantis plenitudine, ut ⁸⁷ eam nuperrime et integerrimam, quod nos quoque sciebamus ⁸⁸, argumento necessario probaretis, et inviolabilem, quod **319** similiter sperabamus, pignore charissimo assereretis. Nam dilectissimum vobis nepotem vestrum dominum Lanfrancum ad nos misistis, et cum magis in nostro monasterio quam in quolibet alio monachum fieri voluistis. Sicut ergo quod quis dilectissimum sibi non dilectis velit credere, non est credibile, ita ut non diligat ubi quem valde diligit conversatur, non solet esse possibile. In quo vestro actu non solum monstrastis ⁸⁹ vestræ dilectionis erga nos constantiam permanere; sed etiam, quod non aliter gratum habemus, dilectionis erga vos certitudinem vos habere. Gratias igitur ⁹⁰ agimus primum illi a quo est omne bonum, deinde paternæ vestræ sublimitati, quia sic nos diligitis : gratias, quia de nobis sic confiditis; gratias, quia tale pignus nobis committitis. Hæc dicta sint non solum pro me, sed pro tota nostra congregatione. Pro me autem intelligenti breviter dicam, quia onus inæquale prioratus (quo me non leviter olim gravastis) utique augendo non modice nuper levigastis. Cumque imbecillus animus generet ⁹¹ sub pondere, effecistis ut jam, non dico, nolit, sed pene nolit, quod premit, deponere ⁹². Girardum vestrum de Flandria per vestræ pietatis largitatem, Deo de mundo nostra suggestionem redemisti : unde me, si vester non essem, confiteri servum vobis emptum : die a vobis constituta sciat sanctitas vestra sine gravi jactura esse non potuisse absolutum a creditoribus suis : venit tamen prima Dominica Quadragesimæ vestram in se magnifice misericordiam prædicans, et qualiter nostræ, non tam petitioni, quam levi voluntatis significationi in ejus causa dignatio vestra favit, et semper se velle favere intimavit. Qui dixit se velle, et quantum attinget ad hoc quod habet posse, sic reddere quod debet, ut aliquid quod secum afferret haberet; sed pro quibusdam impedimentis non potuisse secundum **D** conductum, ut oportet. Rediit igitur promittens se in Pascha Beccum Deo annuente venturum et man-

surum si non quomodo volet, vel sic quomodo ⁸⁸ poterit. Si quid igitur peccavit quia promissionem vobis factam ad plenum non est exsecutus, quoniam non id admisisse malitia videtur ⁸⁹, peto securus, ut soleo, de vestra benignitate, quatenus filio vestro vice patris, liceat eum hoc reatu absolvi, cum nobiscum incipiet vivere. In qua re hanc certam præsumam concessionem, si nullam legero prohibitionem.

EPISTOLA XX ⁹⁰.

AD GONDULFUM.

De tribus orationibus ad Deiparam.

Domino GONDULFO ⁹¹ frater ANSELMUS, quod Gondulfo Anselmus.

Non est opus ut multa de incolumitate pristinae amicitia loquatur os meum illi, quem in mutua dilectione scio esse alterum cor meum. Ut igitur breviter quod nosti dicam, sicut amor tui ex quo incipit, nunquam in me mutatus ⁹² est minuendo, ita sollicitus sum ut semper alteretur ⁹³ augendo. Quidam frater non semel, sed sæpe me rogavit ut de sancta Maria magnam quamdam orationem componerem : quod cum ipse præsens rogaret exterius, tu absens persuadebas interius. Quoniam enim id tuum futurum, si fieret, prospiciebam, idcirco quod volebat, libentius suscipiebam. Feci igitur orationem unam, unde fueram postulatus; sed in ea me non satisfacisse postulanti cognoscens, alteram facere sum incitatus ⁹⁴. In qua quoniam similiter nondum satisfeci, tertiam, quæ tandem sufficeret ⁹⁵, perfeci. Accipe igitur eas, quæ factæ sunt tua intentione; et ne reprehendas magnitudinem ⁹⁶, quæ facta est aliena petitione. Et utinam ita sint longæ ⁹⁷, ut, antequam ad finem cuiuslibet earum legendo, vel potius meditando perveniatur, ad quod ⁹⁸ factæ sunt, compunctio scilicet contritionis vel dilectionis in eis per supernum respectum inveniat. Denique idcirco volui eas ipsas orationes ⁹⁹ per sententias paragraphis distinguere, ut anticipando longitudinis fastidium, ubi volueris, possis eas legendo incidere ¹⁰⁰.

EPISTOLA XXI ¹⁰¹.

AD RODULPHUM.

Rodulphum obtestatur describere notis musicis Antiphonarum.

Domno et fratri charissimo RODULPHO frater AN-

VARIAE LECTIONES.

⁸⁶ Semper utique *ms. 1. omit. semper* ⁸⁷ Tanta enim ejusdem dilectionis exuberantia plenitudinem ut *mss.* tanta enim ejusdem dilectionis exuberantis plenitudine, ut ⁸⁸ Quoque scribamus *mss.* quoque sciebamus ⁸⁹ Monstratis *ms. 1. demonstratis ms. 2. monstrastis* ⁹⁰ Gratias igitur *ms. 1. omittit* igitur ⁹¹ Imbecillus animus generet *mss.* imbecillus animus generet ⁹² Quod premit deponere. *In ms. 1. hic explicat hic Epistola. In ms. 2. est ut Eduis integra* ⁹³ Sit quomodo *ms.* sic quomodo ⁹⁴ Videt *ms.* videtur ⁹⁵ Cum prædicatis *mss.* et cum *ms. Corb. 160. et cum ms. Flor. et cum ms. 267. collata* ⁹⁶ Domino Gondulpho *mss.* Domino Gondulpho *mss.* 160. et 167. Suo suus, amico amicus, fratri frater, Gondulpho Anselmus, pro amore felicitatis (*In ms. omittit*, pro amore) perseverantiam in sanctitate, pro prænio sanctitatis æternitatem in felicitate ⁹⁷ Nunquam in me mutatus *ms. 1. nunquam mutatus* ⁹⁸ Alteretur *mss. in Edit. Pic. alteretur* ⁹⁹ Sum imitatus *mss. Vict. et Flor. sum imitatus mss. 160 et 267. sum incitatus* ¹⁰⁰ Tandem sufficiebat *mss.* tandem sufficeret ¹⁰¹ Magnitudinem *ms. 267. Longitudinem* ¹⁰² Ita sint longæ *mss. 160. et 267. et Flor. tam longæ sint* ¹⁰³ Ad id quod *mss.* id ad quod ¹⁰⁴ Eas ipsas orationes *ms. 1. ipsas orationes* ¹⁰⁵ Incipere *mss. et Editio Picardi, incidere ms. 267. intercideret* ¹⁰⁶ Cui *ms. Vict. Hf. 20. collata*

ANSELMI beatam æternitatem et æternam beatitudinem.

Reverendus domnus prior Helgotus dilectus et dilector noster et vester, suis vos precibus ad notandum Antiphonarum adhortari desiderat, sed nonnullius in re ¹⁰⁷ Ipsa pondus laboris imminere considerat. Cum igitur suas preces venerabili humilitate nolit quanquam possit tanti pendere, ut pondus impendens possint suspendere, obnixè flagitat quatenus nostras cum suis contra præfatum laborem curemus appendere. Sed quoniam nec ipse nec nos operis optati sic onus amicis postulationibus levigare tentamus, ut indiscretis vos supplicationibus onerare nitamur: contemplantes et vobis proponentes proximorum utilitatem, et charitatis et obedientiæ vestræ mercedem, hoc vestram rogamus fraternitatem, hoc vestræ consulimus dilectioni, ut tempus, quod aliis quibuslibet scripturis sponte vos non piget insumere, vel hoc ad opus quod exigimini, non gravemini addicere. Quod si dicitis esse nihil vel minimum, id ipsum nihil vel minimum, sicut vos certi estis quod minime sufficiat, ita nos non dubii sumus quod aliquantulum proficiat. Ut autem vestræ largitatis amplitudo aliquid, plusquam præsumit nostra petitio, superadjiciat; sic bonam vestram cum gratiarum actione annuimus voluntatem, ut penitus abnuamus gravem incommoditatem. Vir ille qui a vobis nuper uoriens monachicum sumpsit habitum, si etiam benedictionem assumpsit, mandate nobis nomen et diem obitus ejus (7), ut in nostro Calendario scribatur.

EPISTOLA XXII ¹⁰⁸.

LANFRANCI AD ANSELMIUM

Preces Anselmi et aliorum efflagitat: et suum ei nepotem commendat

Domno Patri, fratri, amico ANSELMO LANFRANCO peccator ¹⁰⁹ perpetuam a Deo salutem.

Quid mihi expediat, beatitudo vestra optime novit etc. *Vide in Lanfranco, Patrologiæ tom. CL.*

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁷ Nonnullus in re *ms.* non-nullus in re ¹⁰⁸ *Collata cum prædictis duobus mss. Victorinis* ¹⁰⁹ Lanfrancus peccator *ms.* *Edit Picardi*, Lanfrancus peccator ¹¹⁰ *Cum præfatis mss. collata et cum Cottoniano Codice ms.* ¹¹¹ *Collata cum uno ms. ex prædictis duobus Victorinis* ¹¹² *Inter lætos ms. inde lætos* ¹¹³ *Amabat ms. amabatur*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(7) *Ut in Calendario.* Calendarium proprie significat tabulas Almanakistarum per ordinem dierum dispositas, et potissimum has quas habemus præfixas codicibus horariorum precum, ubi dies festos profestosque cernere licet suis rubricis et titulis distinctos. Porro Anselmus hic accipit pro codice, in quo singulæ regulares Ecclesiæ adnotant diem quo quisque fratrum vel beneficorum obierit; hinc est quod nonnulli hanc ephemeridem obitorium vocent; alii dictione latino-græca mortilogium, quidam aptius, necrologium, id est librum defunctorum seu mortuorum. Sic Bedæ lib. IV, c. 14, Hist. Anglicanæ appellat codices in quibus defunctorum adnotaretur depositio. Hæc autem diaria funebria originem habuerunt ab aliis duplicibus tabulis (quas Græci διπλωξα dixere) ex quarum singulis pagellis diaconus alta

320 EPISTOLA XXIII ¹¹⁰.

LANFRANCI AD LANFRANCUM ET GUIDONEM.

Lanfranci archiepiscopi ad nepotem ejusque sodalem, tum Becci agentes tirocinium monachos.

Dilectissimis fratribus LANFRANCO ET GUIDONI frater LANFRANCUS perpetuam a Deo benedictionem.

Quia divinitus, ut credo, etc. *Vide in Lanfranco, ad an. 1089, Patrolog. tom. CL*

EPISTOLA XXIV ¹¹¹.

ANSELMI AD LANFRANCUM.

Ad Lanfrancum de nepote Becci suscepto ad tirocinium, de quo epist. 19 et 22 supra. Et ei commendat Mauritium capite laborantem.

Domino reverendo Patri vere diligendo et dilecto, catholicæ matri amplectendo, archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMI SUUS, quod dignius potest, totus SUUS

Quoties vobis est gratum aliquid mihi esse gratum, utique mihi et hoc est gratum, et illud sit gratius, quod prius erat gratum. Significasus vos inde lætos ¹¹² esse quia ego, ut de aliis taceam, dilectissimum nostrum, nepotem vestrum valde gaudens suscepi. Tanto igitur et hac vestra lætitia sum lætificatus; et gaudium, quod habueram de prædicto charo nostro, quamvis semper vigeat, augendo est renovatum: quanto, id quod non verecundor fateri, me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo intendisse, ad votum provenisse cognovi de meo meritis domino, sive fratre, sollicitudine filio Mauricio, quem vos pro vobis separatis ab illo, a quo plus amabatur quam ab alio, et quem plus amabat ¹¹³ quam alium: vos ipsi iudicate quod illi debeatis. Quamlibet namque vile sit quod sic amat, et a quo sic amatur, nimirum hoc illi debetis quod non minus amet, et a quo non minus ametur. Quoniam igitur et ego novi justitiæ vestræ rectitudinem, et vos nostis mutuam nostram dilectionem, omnem ejus supersedemus commendationem. De ægrotudine capitis ejus, vestram pietatem, quantum apud vos

voce sub sacris missarum solemnibus recitabat suo loco et vivorum nomina oblationesque defunctorum, ut latius explicat Joan. Stephanus Durandus vir undecunque doctissimus, lib. II De ritibus Ecclesiæ catholicæ, cap. 34 et 43, in quo, ut advertit apud Alcuinum, corrupte legi dipteris pro diptychis. Ita observavi in plerisque Gratiani codicibus impressis perperam haberi dictis etiam in his quos divulgavit Antonius Contius, Cajet. sane 24, quæst. 2, Stephanus Tornacensis episcopus horum decretorum primus commentator (non Joannes Seneca, ut scribit Genebrardus in Chron.) vir politioris litteraturæ, et Joannes Flaventius ejusdem Gratiani scholastes, ambo ms. in nostra Bibliotheca viderunt, hoc nondum dicentes, alias legi diptycis; sic etiam legunt duo Gratiani ms. nostra exemplaria.

possum rogo, præcipue, quatenus propter Deum et æternæ salutis retributionem, vobis instantibus, a dilecto amico nostro domno Alberto medico quantum potest perquiratur et curetur.

EPISTOLA XXV ¹¹⁴.

AD HENRICUM.

Isti Mauritium monachum ex capite laborantem commendat.

Domno et fratri dilectissimo HENRICO frater ANSELMUS diurnam præsentis vitæ incolumitatem, et futuræ æternæ felicitatem.

Credo quod conscii mihi estis qualiter dilexerim domnum et fratrem et filium nostrum Mauritium, quem vobis mittimus. Quoniam igitur dilectos nostros a dilecto et dilectore ¹¹⁵ nostro diligi non dubitamus, secure vobis illum, ut dilectum dilecto, commendamus. Inveniat in vobis, quem quasi relinquo pro vobis. Idcirco namque hunc et non alium paternæ dilectioni vestræ misimus, quia hunc eam petere specialiter audivimus. Estote igitur nostro Mauritio frater Anselmus, et ego ero vestro Hovardo domnus Henricus. De infirmitate capitis ejus, vos rogo præcipue quatenus vestra instantia dominus Albertus dilectus amicus noster eam inquirat, et quantum Deo dante poterit, ei subveniat.

321 EPISTOLA XXVI.

AD GONDULFUM.

Pro transmissis muneribus amico non esse habendas gratias: sollicitus est adhuc de Mauritio monacho.

Domno GONDULFO frater ANSELMUS.

Si nescirem me totum esse tuum et te totum esse meum, referrem gratias pro muneribus tuis. Quoniam autem tua mea, et mea tua sunt, dum das mihi tua, ego cur tibi inclinem, cum non accipiam aliena, sed quæ mea sunt? Si te cognoscis non meritis, quibus me præcellis, sed mutua dilectione alterum Anselmum, sentiat hoc dilectus frater et filius meus domnus Mauritius. Precor ut in omnibus generis ejus sollicitudinem propter Dei et proximi charitatem, nostram erga eum exhibeas vicem. De infirmitate capitis ejus te precor quantum possum, ut te precante et adjuvante quantum potes, a domino et amico nostro Alberto medico curetur quantum potest.

EPISTOLA XXVII.

AD HERLUINUM.

Se in dies orationem Deo fundere nomine Herluini, licet suas monitiones vix legeret. Et rogat eum ut erga Mauritium se fratrem exhibeat.

Domno et fratri charissimo HERLUINO frater ANSELMUS salutem.

Quamvis nostram vix aliquando legas admonitionem, notum tibi sit tamen, charissime, quia quotidie tui curam habens, Deo pro te, qualemcunque

possum, fundo orationem. Memento, amice mi, eorum quæ præsens sæpe admonendo tibi dixi, et quæ postea absens scripsi.

(8) Cave, frater amantissime, illud quod multi stulti faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto majorem spem vivendi sibi nutriunt, et timorem festinantis mortis abjicientes, a proposito sanctæ vitæ deficiunt. Verum namque est quia quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto fit longius a die nativitatæ suæ, tanto fit propius diei mortis suæ, et retributionis totius vitæ suæ. Sicut igitur vides per singulos dies in præteritum vitam tuam crescere, ita certus esse debes spatium bene vivendi quotidie tibi decrescere. Esto itaque, dilectissime, sollicitus ut spatium quod restat, quia nescis quam breve sit, sic expendas ut de die in diem sanctum propositum ad meliora extendas. Quatenus quanto magis laborem tuum ad finem festinare, et te ad requiem et coronam appropinquare consideras, tanto fortius instando, et latius perseverando viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias, sed potius quæ tibi expediunt, et quæ nondum es aggressus in spe superni auxilii pro amore beati præmii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium, Christo ducente, pervenias.

Domnum Mauritium, quem esse meum dilectum et dilectorem non ignoras, sic tibi commendo, ut et ipse gaudeat se inter barbaros fratrem invenisse, et tu probes te etiam longe absentem in amicitia nostra permansisse.

EPISTOLA XXVIII ¹¹⁶.

AD ALBERTUM.

Conversionem a sæculo suggerit: Mauritium ei commendat, ut arte sua medica ipsum curet.

Domino fratri, amico charissimo ALBERTO frater ANSELMUS, sic transire per bona temporalia contemendo, ut maneat in æternis perfruendo.

Affectum meæ dilectionis, quem tam sublimi humilitate per epistolam suam vestra petivit dignatio, non nuper litteræ vestræ reverenter supplicando mihi persuaserunt; sed cum olim vestri mores amabiliter se commendando menti meæ impresserunt. Ex quo namque mihi vestra contigit plena potiri cognitione, non utique fuit cor meum sine vestri desiderio et dilectione; de qua re dubitare non debuistis, si itineris illius; quo de Becco usque Rothomagum simul quondam perreximus, meministis. Ibi enim tanta colloquendo familiaritate cohæsimus ut et mutuus noster amor jampridem, ex quo nos invicem primum noveramus, mente conceptus plenius monstraretur; et quiddam, quod adhuc opto, optando oro, orando exspecto, a vobis mihi promitteretur. Hoc est, quia si quando cœlestis felicitatis desiderium

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁴ Cum eodem ms. collata ¹¹⁵ Dilectiore ms. dilectore ¹¹⁶ Cum iisdem collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(8) Eadem in epistola 2, supra.

rium in mente vestra gratia cœlestis intantum accenderet, ut terrenæ falsitatis concupiscentiam penitus combureret, nulli conversationi, nisi aut Cadomensis aut Beccensis monasterii, se vestra dilectio committeret. Sed quoniam jam de Cadomo ablata est causa quæ vos illic maxime advocabat, jam nunc solum (9) Beccum certius vos exspectat, quod prius pro Cadomo dubitabat. Quamobrem cum maxime propter vos, ut pro terrenis cœlestia, pro perituris æterna, pro falsis vera, pro misera mortalitate beatam incorruptibilitatem certius exspectetis,

VARIE LECTIONES.

¹¹⁷ Temporaliter salva ms. temporalis salus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(9) *Beccum certius vos exspectat* : Quandoquidem creberrime occurrit occurretque id nominis et loci, juvat exponere, etenim exposuisse juvabit, sed de ejus conditore, Herluino viro splendidis virtutum ornamentis decorato et ordo et ratio, lectorisque non mediocriter commœdum nonnulla proloqui suadent, imo compellunt, quia, ut inquit Gilbertus Crispinus in proœmio Vitæ ejus, mundum sibi et ad votum ardentem ea penitus ætate recusavit, qua vehementius alii se ingerunt recusari, et in patria, in qua tunc incolumem armis militem monachum fieri, portentum captum prosecuamur expositionem. A Danis, qui Northmanniam primi obtinuerunt, pater ejus originem duxit. Mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attingit. Ansgotus ille, ista Heloye nomen habebat.

Gilbertus Brionensis comes primi Ricardi Northmanniæ ducis nepos, ex filio consule Godefrido illum enutritum penes se inter omnes curiæ suæ primates habuit acceptissime. Habilis hic ad arma plurimum erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes tot in Northmannia familiæ in electis illum habebant armis; omnique rei militaris usu et cultu corporis sui attollebant. Ab inhonestis avertebat animum; honestis, quæ curiales magnificiant, impendebat omne studium. Vitæ hujus jucundissimo statu annos jam ille excesserat triginta septem, cum tandem divino metu succendi amore illius mens cœpit et ab amore mundi tepescere. Ab exterioribus oculum cordis convertens ad seipsum, ibat frequentius ad ecclesiam, orabat devote, ac sæpe prorumpens in lacrymas, sæpe totum jejuniis transigebat diem. In armis, in cultu corporis non idem studium quod prius satis indicabat alterationem animi illius, quam adhuc seria dissimulatione celabat. Militiæ ac cæteræ rei sæcularis summa erat voti; verum quo se conferret, quod vivendi genus assumeret, ignorabat. Rarus in Northmannia tunc recti tramitis index aut prævius erat. Sed sicut *spiritus ubi vult spirat* (Joan. III, 8), ita quem aspirat, *unctio ejus docet de omnibus* (I Joan. II, 27). Abrenuntians ergo militiæ, vili tegumento indutus, barba et crine intonsis inter aulicos diu servavit, ut prædia sua Deo secum lucraretur exiturus ab Ægypto versus ille Hebræus. Jam domini sui assidens mensæ, inter multimodas epulas pane asperiori vescubatur et aqua. Ridebatur ab universis, amentia quidquid agebat reputabatur. Minis, promissis, injuriis, officiis dominus et universi satellites non poterant a proposito suo eum avertere; notebat tamen sine domino cui servebat discedere. Interea comes Gilbertus ob damnium sibi perniciosum, quod quispian compatriota moliebatur, misit Herluinum ad Robertum Northmanniæ principem. At vir pacis fere damnosa alicui machinamenta penitus recusavit; perstat dominus in sententia, hortans, comminans ut consilii sui verbum ad dominum suum referendo referat. Agitur ut jam ostendat miles ad

et copiosius captatis, vestram desiderem conversationem, eo tamen ardentius illam exspecto, quo per illam, si evenerit, vestram mecum spero conversationem. Dominum Mauritium, nostrum meritum dominum, conversatione fratrem, cura filium charissimum, quem ad reverendi domini et Patris nostri archiepiscopi jussionem in Angliam mittimus, quantum apud vos nostra potest amicitia, et ejus exigit infirmitas, et vestra sufficit, operante Deo, medicina, vestris manibus curandum propter Deum committimus. Quatenus et illi temporalis salus ¹¹⁷ per ve-

utrumlibet positus, cui servire superno an terreno domino malit. Abdicata igitur omnino legatione discedit a curia. Quod ut cognovit comes, jussit mox abripi universa ejus bona, pauperesque ejus clientes; quorum nomine ad comitem rediit, innoxiorum causam acturus. Inter quæ dixit: Quæ mea sunt universa distrahantur, modo pauperibus, qui vestram nullo erimine iram meruerunt, sua restituantur. Motus ad pietatem Gilbertus, quem mundanæ fastus celsitudinis plurimum obtinebat, adducto in partem Herluino perquisivit animi tantam communicationem, et finem consilii. Cui paucis verbis, multis lacrymis respondit: « Sæculum amando et tibi obsequendo nimium Deum ac meipsum hactenus neglexi. Quæ corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ meæ eruditionem accepi. Quapropter precor, si quid unquam bene merui a te, liceat vitæ quod superest in monasterio transigi, salvo circa me amore tuo, et da mecum Deo quæ habui. » Corde in lacrymis concitato nequit sustinere ulterius loquentem, clientique expetitam sui suorumque omnium facultatem [f. add. concessit]. Protinus Herluinus Burnevillæ (Bonnevillam dicunt) extruendum Dei servitio opus arripuit. Ipse igitur non solum præsidebat operi, sed ipsum quæque efficiebat terram fodiens, fossam aperiens, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans ac ea in parietem componens. Quibus alii horis aberant, ipse congerebat quæ ad opus exigebantur, excludens otium ab omni parte diei, quanto vanitate tumida olim delicatior, tanto vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantiam propter Deum patientior.

Cibum, præter quibus non licebat diebus, accipiebat nec exquisitum, et parce satis, expleto cum die opere suo. Et quia interdiu nequibat studere, ediscendo psalterio noctem pene totam impendebat. His exercitiis multa jucunditate novus tiro Christi exercebatur.

Prima litterarum elementa didicit, cum jam existeret annorum prope quadraginta, et divina opitulante gratia eo usque processit ut etiam apprime eruditus, in exponendis ac intelligendis divinarum Scripturarum sententiis merito haberetur mirabilis. Quod ut solius divinæ gratiæ tribuatur, nocturnis tantum horis studio huic vacabat, quia propter lectiones nunquam diurni operis intermisit executionem. Nova rursus contra eum hostis antiquus invenit.

Cœnobium quoddam Herluinus adierat gratia inquirendi de vita monachorum. Oratione facta accessit omni cum reverentia multo cum tremore ad ostium claustrum, velut ad claustrum paradisi, desideratissimus scire quis monachorum habitus, qui mores, quæ in claustrum sedendi sit religio. Sed vidit longe aliam ab ea, quam cœnobialis ordo exposcit, gravitatem haberi. Turbatus est, jam incertus quod vivendi genus approbaret.

Ad hæc, qui monasterii custos erat, ut illum sic introrsus atendentem conspexit, furem suspicatus,

stram operationem tribuatur, et vobis aeterna per A
divinam miserationem retribuatur, et frater Anselmus, quem jam possidetis amicum, in servum a vobis ematur.

EPISTOLA XXIX ¹¹⁸.

AD LANZONEM.

Lanzonem monet ut a diaboli tentationibus caveat.

Dilecto dilectus, amico amicus, fratri frater LAN-

ZONI (10) ANSELMUS, temporalis vitae sanctitatem et aeternae felicitatem.

(11) Cum meum et tuum, charissime, desiderium quo nos invicem desideramus, considero, unum est, quod me de nostra consolatur separatione, quia in futura vita aeternam nostram conjunctionem per divinam spero clementiam. Nam certus sum de mea, nec dubito de tua conscientia, quoniam quaelibet

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁸ Collata cum tribus mss. Exemplaribus Victorinis in Cod. Es. 20. Bd. 18, et Lovan.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

immissio, quanta vi potuit, collo illius pugno per capillos foris usque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi injuria nullum monacho verbum impatientiae respondit. Nec tantum senel, sed ubique hostis ab eo victus Deo vincente succubuit

Sacrata tandem, quam construxerat [f. add. ecclesia], ab episcopo Lexoviii Heberio, comam totondit, ab eodem sacrae religionis habitum indutus, et paulo post consecratus sacerdos, pluribus jam ducatu illius addictis fratribus abbas praeficitur.

Toto imitandus aliis praeponebatur, qui per annos tres improprium vitae spiritualis patientissime tulit coram saecularibus. Quos autem regendos acceptat, arctissime, sed more Patrum priorum, regebat.

Videre erat peracto in ecclesia officio, abbatem collosementem, manu rastrum vel sarculum gestantem ad agriculturam praere, monachos omnes operi sub diei terminum insistere. Victus quotidianus panis siliginis, et herba cum sale et aqua. Aqua non nisi lutulenta, quia fons nusquam praeter ad duo millia habebatur.

Cœleste praedicabant beneficium, cum panis melior, et caseus, vel aliquid aliud edulium undecunque habebatur; exemplum magistri et conatus omnem murmurandi excludere aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat ultimus. Simili se inibi servituti propter Deum nobilis mater ejus addixit, et concessis Deo praediis quae habebat, ancillae fungebatur officio, servientium Deo pannos ablucens, et quidquid injungebatur externi operis accuratissime gendi.

Ad opus servorum Dei quadam die cum annonam torreret, nescio quo casu domus undique succensa est. Currenit quidam, ejulando nuntians abbati domos combustas, et matrem inibi combustam. At ille, licet lacrymis suffusus, ad Deum manus levavit: « Gratias tibi Deus, inquit, quia in officio servientium tibi matrem meam ignis assumpsit. » Fortis in amore Dei constantia, quae tot diaboli arctibus impulsam labare non poterat! Nihil tamen mali in illa conflagratione praedicta domina passa fuit. Deinde post aliquantum temporis per visum divinitus communitus est ut dimissa solitudine campestri, quae competenti opportunitate omnino carebat, ad locum sui juris mansionem transferret, qui a rivo hic mananti Bereus appellatur, ad milliarium a castro Brionio. Est hic locus in ipso saltu Brionensi, vultu ima, montibus saluosis hinc inde oclusa, omni opportunitate humano usui commodus. Propter densitatem ac rivi recreationem ferarum multus ibi erat accursus. Trium tantum molendinorum tres domus illic erant, et solum illic habitabile.

At vero cum silva praedicta Gilleberti comitis esset delictum, variarumque soli portionum jure ad varios spectaret, tamen, Deo juvante et Herluino firmiter sperante, integra Brionii silva ad Becenses [f. add. pertinuit].

Usque eo de Herluino narravimus ipsismet Gil-

berti Crispini sui biographi veris, aliquantum subinde interlocatis, quantum ad Becensis cœnobij constitutionem constitutorisque gloriam nonnihil illustrandam facere animadvertit.

Etenim suo saeculo Herluinus fuit nostrae Galliae, speciatimque Northmanniae non obscurum sidus, B
cujus aliquot radios alibi opportunius spargemus, et maxime, ubi de ejus occasu.

Quae autem litteris consignavit Gemmet. lib. vi Histor. ducum Northmanniae cap. 9 sunt tam angusta et brevia ut amplissimum viri gloriam iniquis constringant. Ut autem nepotes nostros minime lateat, quantum externorum bonorum reliquerit Christi amore, recensuimus ex ejus diplomate, ubi ait:

« Notum sit omnibus Christianae religionis cultoribus, quod ego abbas Herluinus filius Aungoti, astantibus et laudantibus fratribus meis Odone et Rogerio, jubente Gilleberto comite, et Alberto et Ranulpho consentiente, Roberto comite, et Roberto archiepiscopo, donavi sanctae Mariae tertiam partem terrae Burnevilla, et hoc quod pertinet ad eam; et Tavileio, et de Surceio, et hoc quod pertinet ad eas, et terram de Sarnaio, et hoc quod pertinet ad eam, quae Aungotus pater meus in vita sua habuit, C
dotem quoque matris meae jubente patre meo ex integro mihi datam, coram testibus Fulberto sacerdote, Vitale, Rainaldo, et aliis multis. »

(10) Lanzoni. Sic quinque nostra manuscripta exemplaria; Eadmerus in editione Antuerpiensi anno 1551; Guillelm. Malmesberiensis lib. v De gestis regum Anglorum, et lib. iii De gestis pontificum. Perperam igitur exemplaria excusa habebant ante hac Lautonem. Quantos vero pietatis fructus ex hac semente ab Anselmo facta legerit, hinc manifestum evadit, quod cœnobium Sancti Pancratii Levensis in Anglia (cui praefuit), diocesis Selesiensis, tanta religionis claruerit fama, ut ceteris monasteriis facile palmam eriperet. Is autem Lanzo Cluniaci (quod cœnobium in Gallia diocesi Matisconensi, Guillelmus pius Aquitanorum dux tam magnifice struxit, ut Paradisus lib. De antiquo statu Burgundiae, cap. 12 testetur se emittens spectantem praestupore substituisse) prius monasticum egerat tirocinium, et ut noris quam fuerit religiosi tenax instituti, licet suprema aegrotatione sic excrucietur, ut nec sedens nec ambulans, nec jacens, nec stans, ne momento quidem tranquillus fuerit, nunquam tamen (inquit bibliothecarius Malmesberiensis lib. v De regib. Anglis noctibus est locutus; rogantibus fratribus ut silentium solveret, non acquievit, ne monachus impudicitiam libarent, eo quod nunquam postquam monachicum accepisset habitum, a completorio exiens, usque ad sequentis diei primam locutus fuisset. Illic autem (ut paulo post idem bibliothecarius advertit) qui praeter ceteris sui avi hominibus regulam sane i Benedicti observabat, beatam Dei Genitricem ejusque solennia singulari venerabatur affectu.... contulit, ut solita sibi consuetudine, et in transitu sancti Benedicti, et in festivitate

(11) Vide epist. 2 supra.

nos regionum diversitas distineat ¹¹⁹, de duabus tamen animabus nostris charitas unam conficiat. Unde fit ut animæ nostræ et dilectione ¹²⁰ præsentēs sese amplectantur ¹²¹, et conversatione absentes sese desiderēt. Sed **322** consummata hujus vitæ peregrinatione, Deo adjuvante ¹²², ad quem tendimus, et in quo speramus, in patria ad quam suspiramus, quasi diversis itineribus conveniemus ¹²³. Ubi tanto vehementius, Deo annuente, de invicem congaudebimus, quanto nunc de nobis divinam dispositionem patientius toleraverimus. Interim tamen quoniam facere quod charitatem renovat et accendit, non est Dei dispositione reniti, sed obedire, debemus nos vel manibus salutationibus, cum licet, revisere. Quod cum hactenus in hac epistola me fecisse possit sufficere, aliquid tamen nostræ admonitionis, quam tibi semper dulcem fecit, non mea fatuitas, sed tui charitas ¹²⁴, instante Domino et communi nostro amico Ursone ¹²⁵, cogor subjicere. Nam, etiamsi nihil tibi dicere possim quod ignores, plus tamen hærebit memoriæ, quod a dilecto dilectore dictum suscipies ¹²⁶. Ingressus es, charissime, professusque Christi militiam, in qua non solum aperte obsistentis hostis violentia est propellenda, sed etiam quasi consulentis astutia cavenda. Sæpe namque dum lironem Christi vulnere malæ voluntatis aperte malevolus non valet perimere, sitientem eum poculo ¹²⁷ venenosæ rationis malevole callidus tentat exstinguere. Nam, cum monachum nequit obruere vitæ quam professus est odio, nititur eum conversationis, in qua est, subruere fastidio. Et licet illi monachicum propositum tenendum quasi concedat, tamen quia hoc sub talibus aut inter tales, aut in eo loco inceptit, illum stultum nimis imprudentemque multimodis versutiis

A arguere non cessat, ut, dum illi persuadet incepto Dei beneficio ingratum existere, justo iudicio nec ad meliora proficiat, nec quod accepit teneat, aut in eo inutiliter persistat. Quippe dum incessanter laboriosis cogitationibus de mutando loco, aut ¹²⁸ si mutari non valet, saltem de improbando initio meditatur, nunquam ad finem perfectionis tendere conatur. Nam, quoniam illi fundamentum quod posuit, displicet, nullatenus illi structuram bonæ vitæ superædificare libet. Unde fit ut, quemadmodum arbuscula, si sæpe transplantetur aut nuper plantata in eodem loco crebra convulsione inquietetur, nequaquam radicare valens, ariditatem cito attrahit, nec ad aliquam fructus fertilitatem pervenit (12) : sic infelix monachus, si sæpius de loco ad locum proprio appetitu mutatur, aut in uno permanens frequenter ejus odio concutitur, nusquam amoris stabilitus radicibus, ad omne utile exercitium languescit, et nulla bonorum operum ubertate ditescit. Cumque se nequaquam ad bonum, sed in malum proficere, si forte hoc recogitat, perpendit; omnem suæ miserix causam non in suis, sed ¹²⁹ aliorum moribus injustus intendit, atque inde se magis ad odium eorum inter quos ¹³⁰ conversatur, infelicitate accendit.

Quapropter, quicumque cœnobarum (13) forte propositum aggreditur, expedit ei ut in quocunque monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit ut ibi malum invitum facere cogatur, tota mentis intentione amoris radicibus ibi radicare studeat, atque aliorum mores aut loci consuetudines, si contra divina præcepta non sunt, etiamsi inutiles videantur ¹³¹, dijudicare refugiat. Gaudeat se jam tandem invenisse, ubi se non invitum sed voluntarium tota vita mansurum, omni transmigrandi sollicitudine propulsa

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁹ Destineat ms. 20. in duobus exemplaribus, destineat ms. 18. distinguat ms. Lov. ¹²⁰ Et dilectione ms. 18. et Lov. in dilectione ¹²¹ Amplectentur mss. amplectantur ¹²² Deo adjuvante mss. et Edit. Pic. illo adjuvante ¹²³ Conveniemus ms. 18. Perveniemus ¹²⁴ Tui charitas ms. 18. tui charitas ¹²⁵ Ursone ms. 20. Urso ms. 18. et Lov. Ursione ¹²⁶ Suscipies. mss. et Edit. Picardi et Col. 1573, suscipies ms. Lov. ¹²⁷ Populo mss. et Edit. Picardi populo ms. Lov. ¹²⁸ Mutando aut in uno Exempl. ms. 20. et ms. Lov. mutando loco aut ¹²⁹ Non suis, sed ms. 18. et Lov. sed in suis, sed ¹³⁰ Odium, inter quos. mss. odium eorum inter quos. accendit ms. Lov. ¹³¹ Inutiliter videantur mss. et Edit. Colon. inutiles videantur

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

festivitate sanctæ Mariæ (quæ Annuntiatio Dominica dicitur) majorem missam in conventu celebraret, et octavo a prædicto sancti Benedicti transitu die præventus infirmitate, octavo nihilominus die ab Annuntiatione Dominica migraret ad Christum. Porro hujus epistolæ nominatim meminit Anselmus Epist. 104 ad Guarnerum, lib. III. Eadmerus bonam partem adduxit lib. I Vitæ ejusdem Anselmi, cap. 15. (12) Sic infelix monachus. Eo non insulse respicere videtur illud lyrici.

Cui placet alterius, sua nimirum est odio sors.
Stultus uterque locum immeritum causatur inique.
In culpa est animus, qui se non effugit unquam.

(HORAT. lib. I, vers. 11, 13.)

(13) Qui cœnobarum aggreditur propositum, expedit ei, ut in quocunque monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit, ut ibi malum facere cogatur, se radicare studeat. Locus expressissimus ad confirmandos quamplurimum cœnobarum animos, qui durioris

vitæ rapti desiderio, plerumque ad aliud transeunt monasterium, unde paulo post, quoniam oneri sunt impares, coguntur exire non sine gravi mœrore, et grandi, cui exeuntes objiciuntur, tentationis discrimine. Magister Adam de Sancto Victore, vir æqualis Hugoni, Ricardo, et aliis compluribus nostris cœnobarum Patribus religiosissimis, in dialogo De institutione discipuli (quem nuncupavit Patribus nostris canonicis ecclesiæ archiepiscopalis Sancti Andree in Scotia) interrogans eundem jam dejuratæ religionis sacramento ligatum, hoc audit respondentem. « Quid si majoris perfectionis et rigidioris ordinis desiderio accensus vitam meam emendare, et conversationem meam augere voluero, nunquid, ubi id faciam, transmigrare consulis? »

« Doct. Certe non consulo.

« Disc. Quare? »

« Doct. Primum, quia suspectam habeo infirmitatem tuam, quia potes sufferre ordinem istum, non potes fortassis sufferre illum. Secundo, quia timeo

deliberet : ut quietus ad sola piæ probatæque vitæ
 122 exercitia exquirenda sedulo vacet. Quod si sibi
 videtur majora quædam ac utiliora spirituali fervore
 appetere quam illi præsentis monasterii institutio-

nibus liceat, æstimet aut se falli, sive præferendo
 paria paribus, vel majora majoribus 123, sive præ-
 sumendo se posse quod non possit, aut certe cre-
 dat se non meruisse quod desiderat. Quod si fal-

VARIÆ LECTIONES.

122 Et quietus ad sola piæ probatæque vitæ *ms. duo et Edit.* ut Quietus ad sola piæ vitæ *ms. Lov.* 123
 Minora majoribus *ms. 18 et Lov.* majora majoribus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ne per discessum tuum eis, qui post discessum tuum
 remanent, aliquod damnum inferatur et scandalum.

« *Disc.* Et quare hæc essent ?

« *Doct.* Nonne una es de decem virginibus, quæ
 occipientes lampades suas exierunt obviam sponso et
 sponsæ ? (*Matth. xxv, 1.*)

« *Disc.* Una quidem de quinque prudentibus esse
 considero.

« *Doct.* Aut prudens virgo es, aut fatua.

« *Disc.* Sum utique.

« *Doct.* Si fatua es, non consulo ut quoquam dis-
 cedas, ne forte fatuus sit fatui egressus. Si autem
 prudens es, et tunc nihilominus consulo ut rema-
 neas, ut matri, quæ te concepit et portavit, domui
 videlicet tuæ, præ cunctis aliis tua sapientia suc-
 currat. » Et post modicum, ubi discipulus objiciens
 notissimos fratrum mores, a quibus, quia longe ab-
 horret, odio sit, ait : « Visne ergo ut remaneam cum
 « odio ? »

« *Doct.* Nequaquam, sed cum dilectione. Volo
 enim ut Abel habitet cum Cain, ut Isaac cum Is-
 maele, cum Esau Jacob. Poterit namque tibi pro-
 cedere malitia, si tibi non defecerit patientia. Si au-
 tem tales ipsi fuerint ut te ad peccatum trahant,
 nunc consulo ut alio, ubi Deo placere possis, disce-
 das. » D. Bernardus (cui et prædictus noster Adam
 posuit epitaphium) ex aliquot Columbensis abbatis
 quæstionibus, et hanc, de qua nunc sermo est, sic
 enodat in lib. De præcepto et dispensatione. « A
 bono, quod semel quis voverit, descendere non li-
 cere, mutare locum, quem sibi quisque delegerit,
 et cui sua se voluntate et voce firmaverit, omnino
 non consulo. » Sed nec sanctus papa Gregorius;
 ait enim : « Perfecti quique magna se discretionis
 subtilitate conspiciunt, ne ad deteriora unquam, vel
 in opere vel in cogitatione dilabuntur. » Et paucis
 additis inquit : « Præscribat proinde stabilitatis pa-
 ctum omni deinceps remisso descensui, contentioso
 discessui, vago et curioso discursui, totius denique
 inconstantiæ levitati, non tamen in his quæ in pro-
 fessionis serie sequuntur, morum videlicet conver-
 sioni et obedientiæ, quæ secundum regulam sit.
 Nam si hæc ibidem pro improbitate nimirum atque
 irreligiositate cohabitantium obtineri forte nequiver-
 rint, duce spiritu libertatis indubitanter suadeo
 transire ad locum alium, ubi non impediatur homo
 reddere vota sua, quæ distinxerunt labia sua. »
 Post nonnulla explanatus suam aperit mentem, di-
 cens : « Forte vult aliquis de Cluniacensibus insti-
 tutis ad Cisterciensium sese stringere paupertatem,
 eligens præ illis nimirum consuetudinibus magis re-
 gulæ puritatem. Si me consulit, non consulo, si non
 sane sui abbatis usurparit assensu. Quamobrem ?
 Primo, propter scandalum ipsorum, quos deserit;
 deinde, quia certa pro dubiis relinquere tutum non
 est. Forsan enim hoc tenere potest, illud non po-
 test; tertio suspectam habeo levitatem, qua id sæpe
 quod facile volumus antequam problemus, experti
 jam nolumus, uno prope momento idipsam et cu-
 pientes et respuentes, tam leviter quam et irratio-
 nabiliter. » Hactenus illic Bernardus; multa enim
 præterii, quæ lectorem avidiorem non præteribunt,
 quamvis nihil existimem me siluisse quod scriben-
 dum fuerat necessario. Habeat tamen Coronidis vice
 si lubeat et illud, quod exstat in calce apologiæ ad

Guilhelmum abbatem, his verbis : « Sicut non licet his
 qui majus aliquid forte voverunt, ad id quod minus
 est, descendere, ne apostatentur; sic non omnibus
 expedit de minoribus bonis ad majora transire, ne
 participentur. Scio quippe nonnullos de aliis con-
 gregationibus et institutionibus ad nostrum ordi-
 nem prævolasse, pulsasse, intrasse. Qui hoc quidem
 agendo et suis scandala reliquerunt, et nobis nihilominus
 attulerunt; dum quantum illos sua temeraria
 discessione, tantum nos turbarent sua misera con-
 versatione, quoniam superbe sperverunt quod tene-
 bant; et temere præsumserunt, quæ non valde-
 bant. » Concludens tandem Bernardus, addit :
 « Quanquam ergo nonnullos eorum noverimus, qui
 et fortiter Deo auctore cœperunt, et ipso protectore
 fortius perseverant, securius tamen est ut perseve-
 remus in bono, quod cœpimus, quam quod incipia-
 mus ubi non perseveremus, et hoc pariter omnesque

B studeamus, quod secundum Apostoli consilium,
 « Omnia nostra in charitate fiant (*1 Cor. xvi, 2.*) »
 Eundem tertio consulo in epist. 7 ad Adam mona-
 chum, ab his verbis post medium : « Si quidem ut
 cetera taceam, » etc., et 115, ad sanctimonialem
 Sanctæ Mariæ Trecensis. In Bernardi sententiam it
 div. tom. II, 2 quæst. 189, art. 8, dicens : « Transire
 de religione in religionem, nisi propter magram
 utilitatem vel necessitatem, non est laudabile, tum
 quia ex hoc plurimum scandalizantur illi qui relin-
 quuntur, tum etiam quia facilius proficit aliquis in
 religione quam consuevit quam in illa quam non
 consuevit, cæteris paribus. Sic ille, ubi proxime
 subjungit egregiam Nestorii abbatis in hanc rem
 sententiam. D. Thomam plerique summularii sequun-
 tur. » Causas vero mutandi cœnobii ibidem produ-
 ctas a D. Thoma ex superioribus elicere est. Joannes
 Gerson, vir etiam Lutheri demonachati judicio,
 non vulgaris, a D. Thoma non recedit in considerat.
 C 4 suæ epist. ad quemdam Carthusian. tom. I, mo-
 nens « religiosum debere advertere, in domo Patris
 cœlestis multas esse mansiones (*Joan. xiv, 2.*) vias-
 que multas quibus illas assequaris, et, juxta dictum
 Augustini, in via Dei sic alium ire, alium sic, eamque
 ob causam unumquemque in vocatione qua vocatus
 est debere ambulare. » Rursus considerat. 5 ait :
 « Diabolus autem non habet efficacius malignandi
 machinamentum, quam si possit religioso suadere
 displicentiam status sui jam assumpti atque pro-
 fessi. Et hoc facere conatur nunc sub fignento
 quietudinis contemplatiæ, nunc sub umbraculo,
 quasi omnia sint inutilia quæ agit in vocatione sua. »

Hæc ex Gersono carptim. Joannes Ketelius seu
 Cacabus apud Thomam Campensem hæc meditans
 proponit : « Est mihi utile ut magna reputem exer-
 citia domus istius supereminere alias domos, et ut
 habeam magnum propositum in hoc statu mori, et
 pro nulla re mihi adventura ab isto velle separari,
 salva semper obedientia. » Thomæ vero
 Campensis, vir illuminatissimæ mentis probeque
 gnarus harum procellarum, quibus candidatorum
 aut militiæ Christi nuper ascriptorum corda concu-
 sassant suos tirones in 11 part. Sermonum ad no-
 vitos, sermone 5, sic cautus facit : « Potest quilibet
 religiosus in ordine suo, et loco sibi a Deo proviso,
 animam suam salvare et virtuose proficere, si solli-
 cite servat quæ ordo instituit, et prælati servare

litur, agat gratias divinæ misericordiæ, quia ab A tando, inconstantia levitatisque frustra crimea
 errore ¹³⁵ suo defenditur, ne sine emolumento aut subeat, aut majora suis viribus experiendo fatigatus
 etiam cum jactura, locum vel vitæ ordinem mu- deterius in priora, aut etiam in pejora prioribus def-

VARLÆ LECTIONES.

¹³⁶ Qua ab errore *ms.* 18 et *Edit. Col.* quia ab errore

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ubet ac consulit. Nemo igitur instabilis se seducat, neque stulta et vana imaginatione de alio loco cogitet, et de incertis futuris jucundiora sibi propheta-
 tando dicat: O Deus, si in tali loco et ordine essem, quam bene et devote me habere vellem, nec de aliquo amplius conqueri vel turbari. » Hæc pauca ex multis quæ Thomas suos commonet, ubi subjicit exemplum cujuspiam canonici regularis, « qui diutino hujus occultæ tentationis prælio tandem prostratus deficit ad eremitas Augustinianos. Mox, ut eo pervenit, tirocinii monastici veste indutus est, et quidem tanto pectoris æstuantis fervore, ut eodem die, si Patribus visum fuisset, nomen dedisset. Vix fluxerant octo dies, cum gravissimo percellitur morore, priorisque cœnobii desiderio, adeo ut nec cibum nec somnum valeret capere. Quamobrem coactus aperit intestinum dolorem, mirantur Patres, levitatem puerilem objurgant acerbissime, reddunt habitum canonicum, redit in paternam domum, ubi castigatur, postea suæ inconstantia malo, evasit melior et constantior. »

Joannes Gerson epist. superius producta consideratione 11, aliquantulum simile quid narrat, sed horribilius, de Joan. Borbonio Cœlestino: « Is enim sub nubecula districtioris ordinis receptus a Franciscanis nuncupatus de Observantia, paulo post abcessit et duxit uxorem, a cujus propinquis occisus est, cum reverteretur Roma, anno 1598.

« Reverendus Pater noster Joannes Hurtaldus Parisiensis, episcopo a sacris vicibus, cum ex Funtabraldo rediens visitationis munere peracto, pertransiret Andegavo; accepit Franciscanum quemdam Bammetianum (id autem cœnobii haud procul ab urbe situm est,) præpostero arreptum zelo expetisse capucinos, ubi mox a dæmonio meridiano impetitus, et cucullam et catholicam abiecit fidem, professus Salmurii oppidi in archiepiscopatu Turonensi, Calvinianismum.

« Dum inviserem aliquando Fulienses monachos in Parisiensi suburbano degentes, et cum venerabili ejus asceterii præposito hisce de rebus confabularer, asseruit se vidisse duodecim externos monachos thrones, quorum unicus in eorum permansisset ordine.

« Est mihi quispian notus adolescens canonicus regularis, miræ simplicitatis, qui inter mutua colloquia ingenue fassus est se hujusmodi insana tantifurenter percussus procella, ut universa sui cœnobii instituta flocificaret, donec ad se reversus, gratiorique potitus aura, exclamarit: Hem quid ago? est animus hinc alio migrare, ut potius vivam? Equando foris evadam disciplinae canonicæ studiosior, cum eam domi negligentius servem? Hac correptiuncula factus animosior postea impugnantem constanter risit dæmonem. »

Sciscitatus sum, dum hæc elucubrarer, religiosissimum quemdam virum (nomen vercuunde sileo) quid hac de re sentiret: dixitque id licere, cum quis sui ordinis cyclopediam absolvit, sed et tunc vires animi corporisque ad unguem explorandas. Imo licet hæc viderentur firmissimæ, tamen ob ingentia quæ has mutationes comitantur, salutis discrimina, mature rem tractandum. Cæterum, qui infirmiores valeant eludere insultus diaboli has religionis vices suadentis, et insidias detegere, quotidianaque præliola vel ex instituti monastici remis-

sni custodia, vel ex quorundam licentiosorum fratrum perversitate nata, illæsi perferre, docet Thomas Campensis supra, cæterique spirituales Patres.

Ad hæc refer universa, Lanfranci super his dubiis monasticis interrogati responsum, quod noster Anselmus exscripsit sub finem sui poematis De contemptu mundi. Quin actuarii vice apponam sapientissimam D. Stephani Muretensis, Grandimontensium sodalium institutoris decretum, quod lege in ejusdem regula calamo scripta apud nos, ubi sic præcipit in titulo De viris alterius religionis non recipiendis. « Alterius religionis viros in hac religione recipi, omnino prohibemus. Nam vestri mores ab eorum moribus plurimum differunt; vos quippe firmum et ligna portantes, et cilibanum calefacientes, panem et alia multa facere consuevistis, nullos enim vosmetipsos habetis famulos. Vobis enim talia facientibus frequenter improperarent, dicentes: Nunquam de hujusmodi vilibus in nostra religione tractabamus; facilius etiam potest in disciplina teneri qui nunquam in illa fuit, quando recenter sæculum reliquit, quam revocari ad ipsam qui semel eam excessit. Insuper si post longum tempus vestris percurtatis moribus ad pristina religionis habitum remeare vellent; ipso postea, cujus obedientia se prius submiserunt, eos recipiente quasi oves suas, atque licentia calumniam vestris facere possent, unde et vobis et ipsis aliquod contingat opprobrium, nullo modo recipiantur. Hinc Salomon ait: *Cor ingrediens duas vias, non habebit requiem (Eccli. 10, 23)*. Hinc Jacobus ait: *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis (Jac. 1, 8)*. » Hactenus viri sanctissimi scitum, in quo, cum monachos externos a suis excipi vetuerit, manifestissime præmonuit hos; nec ad suos alteriusque sectæ cœnobitas debere transmigrare. Huc facit cap. 15, lib. De mortificatione Julii Faciei, editi Lutet. 1598. Venerabilis Pater Nicolaus Grenierius, ante annos 36, nostri cœnobii prior, et quidem integritate prior, nulloque suorum posterior doctrina, lect. 4 in regulam sancti Augustini exiens, qui vir religiosus in irreligiosa cœnobiarcha queat vivere, quam deserere noluit a tactus fratrum charitate, scandali futuri metu, aut ex fragilitate, et propria trepidante conscientia.

« Tum, inquit Grenierius noster, sperandum est, quod sine peccato in monasterio suo irreformato persistere possit, modo tamen illic sobrie, pie et juste vivat, has condiciones observans, ut scilicet super sui monasterii irreformatione doleat, ejus reformationem in substantialibus et præsertim in bonorum communitate desiderans. Item, ut pro reformatione introducenda, quod in se est, faciat, atque ut bona sibi commissa sine expressa sui superioris permissione non dispenset, nec sæculariter se habeat, sed, ut dictum est, vivat *pie, sobrie, ac juste (Tit. 11, 12)*. Pie Deo, ut recte et catholice sentiat, divinumque officium, ut potest, sollicitè et reverenter persolvat; *sobrie* sibi, ut abstineat, justa suasum apostolicum, a carnalibus desideriis, *qua militanti adversus animam (I Petr. 11, 11)*; *juste* aliis, ut in omnibus se exhibeat sicut Dei ministrum, præcavens ne quemquam verbo aut facto, quantum commode poterit, male adficiat, præsertim ut neminem eorum, quibus convivit, offendant. » Sic Grenierius.

ciat. Si autem vere meliora illis, quæ in promptu A sunt, nondum meritis optat, patienter toleret divinum iudicium, quod ulli aliquid injuste non denegat, ne per impatientiam iudicem justum exasperans, mereatur quod non habet non accipere, et quod accepit amittere, aut quod non amat ¹²⁵, insultiter tenere. Seu vero ¹²⁶ misericordiam seu iudicium erga se in illis, quæ non habet et optat, persentiat; lætus ex his quæ accepit, largitati supernæ gratias dignas persolvat. Et quia ad qualemque portum de procellosis mundi turbinibus potuit pertingere, cavent la portus tranquillitatem ventum levitatis et impatientiæ turbam inducere: quatenus mens constantia et mansuetudine tutantibus quæta, divini timoris sollicitudine et amoris delectatione sit vacua ¹²⁷. Nam timor per sollicitudinem custodit, amor vero per delectationem perficit ¹²⁸. Scio quia hæc majorem aut scribendi aut colloquendi exigunt amplitudinem, ut plenius intelligatur quibus, scilicet, dolis antiquus serpens ignarum monachum in hoc genere tentationis illaqueet; et econtra, quibus rationibus prudens monachus ejus callidas persuasiones dissolvat et annihilat. Sed quoniam jam brevitate, quam exigit epistola, excessi; et totum quod hic dixi aut dicendum fuit, ad custodiendam mentis quietem pertinet, hujus brevis exhortatio epistolam nostram terminet. Nec pntes, charissime, hæc me dicere idcirco, quod suspicer te aliqua mentis inquietudine laborare. Sed quoniam prædictus dominus Ursus ¹²⁹ cogit me C aliquam admonitionem tibi scribere, nescio quid potius moneam, quam cavere hoc quod sub specie rectæ voluntatis scio novitibus quibusdam solere subreperere ¹³⁰. Quapropter, amice mi et frater dilectissime, consulit, monet, precatur te tuus dilectus dilector totis cordis visceribus, ut totis viribus quietæ mentis studeas, sine qua nulli licet callidi hostis insidias circumspicere, vel semitas virtutum angustissimas ¹³¹ prospicere. Ad hanc vero monachus, qui in monasterio conversatur, pertingere nullatenus valet sine constantia et mansuetudine, quæ mansuetudo indissolubilis comes est patientiæ; et nisi monasterii sui instituta, quæ divinis non prohibentur mandatis, etiamsi rationem eorum non perviderit, ut religiosa studuerit observare. Vale, et omnipotens D Dominus perficiat gressus tuos in semitis suis, ut non moveantur vestigia tua (*Psal. xvi, 5*); ut in justitia appareas conspectui Dei, et satieris cum apparuerit gloria ejus (*Ibid., 15*). Ora ut et ego tecum quia et ego oro ut tu mecum ¹³².

EPISTOLA XXX ¹³³.

AD ARNULFUM.

Consulit non eligere locum ubi doceat, sed ubi magis doceatur.

Domino et fratri charissimo ARNULFO, frater ANSELMUS, salutem.

Quod vestra petit fraterna dilectio, ut simul præsentem invicem colloquamur, ego quoque ex quo habitum sanctæ conversationis sumpsistis desideravi et desidero: sed quia meus nec sum nec esse volo, nondum communis effectum desiderii consequi potui, nec scio si potero. Breviter igitur pro temporis brevitate, litteris ad ea quæ mandastis respondeo. De fratre adolescente quod petitis, nec dominus abbas nec nostra congregatio concederet, nisi prius ejus vitam diuturnæ conversationis experimento cognosceret. Quod autem aliquo ire proponitis ¹³⁴, ubi secundum propositum vestrum vivere possitis, laude et honor; hoc tamen præmones ut et per licentiam **323** abbatis vestri hoc faciatis; et ut, quocumque iter vestrum Deus direxerit, regulariter sub abbatis obedientia, et non in propriæ voluntatis arbitrio, si monachi præmium consequi vultis, vivatis; nec locum ubi vos aliis prodesse, aliosque instruere, sed ubi vos per alios proficere et ab aliis ad spiritalem militiam instrui possitis, eligatis. Sic enim ordinate proficietis, si prius doceri quam docere appelleritis. Præterea, quod studio scholarum vitam vestram, ex quo sæculo renuntiastis, impenditis ¹³⁵, nullatenus vobis expedire cognoscetis, si et vestri finem propositi, et quo exercitio illuc perveniatur, consulitis. Valeat mihi vestra dilecta dilectio, et licet in hac peregrinatione separati ad patriam velut diversæ itinere tendamus; oremus tamen pro invicem, ut in patria de Deo simul æternaliter gaudeamus.

EPISTOLA XXXI ¹³⁶.

AD LANFRANCUM.

De Lanfranci nepotis sancto profecta, et de capitis dolore, quo laborabat.

Domino et Patri suo desideratissimo, matri catholice cum amore reverendo cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS suus, in præsentis vitæ sanctitate diuturnum fulgere, in futura vitæ felicitate æternum gaudere.

Si tam facile dicere et scribere, quam loqui possem, nunquam illi, cui tam sæpe loquitur cor meum, epistolarum copia inearum deesset, nisi cum inopia mihi tatorum adesset. Sed quoniam tam multa sunt quæ me dicere impediunt, ut hoc ipsum, scilicet quam multa sint, meditando nunc enarrare impe-

VARIE LECTIONES.

¹²⁵ Quia non amat *ms. 1* quod non amat ¹²⁶ Dei vero *ms. duo et Edit. Colon.* seu vero *ms. 18.* si vero ¹²⁷ Sollicitudini et amoris delectationi sit vacua *ms. 18 et Lov.* sollicitudinis et amoris delectationis non sit vacua *Edit. Colon.* Sollicitudine et amoris delectatione sit vacua ¹²⁸ Perficit *ms. 18.* proficit ¹²⁹ Ursus *ms. 18, Edit. Col. et ms. Lov.* Ursio ¹³⁰ Subreperere *ms. 18, et Lov.* subreperere ¹³¹ Angustissimas *ms. et Edit. Col.* angustissimas ¹³² Tu mecum *ms. 18. addit Amen* ¹³³ Cum duobus *ms. Vict. in Cod. Ef. 20. collata* ¹³⁴ Proponitur *ms. proponitis* ¹³⁵ Impenditis *ms. impenditis* ¹³⁶ Cum *ms. uno ex prædictis collata*

diant; precor ne mihi paterna vestra ¹⁴⁷ succenserat. A sublimitas, quod raro ad se servuli sui epistolæ perveniant. Quamvis namque rubigine stylus manu cessante rubescat, absit tamen ut torpore animus lingua tacente tepescat. Verum his nunc omissis de dulcissimo dilectore meo nepote vestro, cujus conversationis vos scio semper præsentem habere velle notitiam, hoc vobis mando quod mea testatur conscientia. Sic utique cavet a quibus est cavendum; ut nulli nostrum jure videatur reprehensibilis; sic studet humili benignitati et benignæ humilitati; sic quieti et silentio atque orationi, ut merito sit omnibus amabilis. Unde certe quotidie et ipse me de se letum facit lætiorem; et ego illum, ut de communi proximorum dilectione laceam, vestro et suo merito dilectum habeam dilectorem. Sed est quiddam quod, B quamvis vere credam quia clementer ei facit divina providentia, non tamen illud videre possum absque charitativæ ¹⁴⁸ compassionis molestia. Dolore namque capitis jam per plures menses sic eum paterne divina quotidie affligit ¹⁴⁹ castigatio, ut et aliquando a conventu communi ejus læta dissocietur conversatio, et omnino a lectione aut aliqua studiosa meditatione ejus prohibeatur intentio. Quod idcirco vobis mando, ut et ego apud vos non sim reus hujus rei silentio; et vos aliquo, si potestis, eidem charissimo meo per dominum Albertum ¹⁵⁰ subveniatis auxilio. Et ut per aliqua signa morbi genus medicus idem cognoscat, fere semper quasi verberantur ei tempora, frons semper ponderosa, sed maxime inclinata. Lux omnis et sonus quanto major, tanto molestior. Sæpe, maxime autem post cibum, vultu toto valde rubescit; et simul non solo vultu, sed toto capite ignescit. Domnum vero Guidonem, quem magisterio puerorum addiximus, suavis commendat obedientia, et in strenuitate humilitas, ut pariter gloriari possumus, et vos per quem, et nos qui eum talem habemus. Domnus Osbernus vester, utique et pietatis affectu hilaritate condito in dies venerabiliter pinguescit, et scientiæ profectu per studii instantiam et ingenii serenitatem tenacemque memoriam quotidie laudabiliter crescit. Non solum igitur ideo quia vos vestra pariter copulat paterna, qua nos fraterne jactamus, dilectio; sed et, ejus exigentibus meritis, tanta dilectionis mutuae jucundamur conglutinamurque delectatione, ut jam separari non possimus absque utriusque animæ scissura quadam et cordis læsione. Sed quando hoc, vestra eum jussione revocante, continget, mea scissura in suo hiatu permanente, ipse suam consolabitur per resolidationem alterius majoris, quam nunc patitur. Verum quiddam est unde me sibi compatiendo dolere compellit. Crescente namque infirmitate quadam, quam vobis notam esse dicit, sic sæpissime gravatur ut ali-

quando usque ad vitæ periculum perducatur. In primis enim subitum frigus totum caput illi, deinde cor et totum corpus vehementer afficit; et mox cor immoderata pulsatione laborans, simul cum omnibus corporis sensibus et viribus, sicut exhaustis sanguine fieri solet, deficit. Ex quo defectu, postquam quasi reviviscit, statim velut febricitans totius corporis ardore ignescit. Sequitur quoque dolor capitis, et quasi vomere debeat, gravis perturbatio. Sæpe etiam, maxime cum cantat, sic capitis perturbatione vexatur, ut locus in quo est in vertiginem illi rotari videatur. Quem quoniam nec scio nec possum melius, quam a vobis ametur, amare; supersedeo pro eo paternitatem vestram rogare. Audivi quod sanctus Dunstanus regulam vitæ monachicæ instituerit. Si igitur sic se res habet, vellem libenter famosam Vitam et instituta tanti Patris videre.

EPISTOLA XXXII ¹⁵¹.

AD HENRICUM.

Habet gratias pro Mauritio monacho diligenter curato.

Domino fratri, amico HENRICO, frater ANSELMUS, in hac vita perseverantem sanctitatem, in futura æternam felicitatem.

Hoc pro certo laudabiliter solvitis quod charitative debetis, cum communi fratri nostro Mauritio ¹⁵² vos, sicut ipse mihi scripsit, benignos ac beneficos in omnibus exhibetis. Sed tamen me non modico gratiarum eo vobis debitorem efficitis, quo illi beneficia vestræ charitatis ob amorem mei propensius impenditis. Verum quoniam nequaquam nunc recenter discimus ¹⁵³ ego et vos, quid invicem de vobis possimus pro nobis confidere: dignus æstimavi easdem gratias in arca mentis clausas servare, quam: non ignorantem in chartula describere. Cujus enim semper promptam bonam voluntatem esse non dubito; non solum, cum per exhibitam sibi opportunitatem operatur, sed semper gratis dignum existimo. Quoniam tamen meritis vestris ad præsens opere aptius respondere non valeo; monachis vestris qui mecum sunt, quantum possum, quod tribuitis retribuo. Quia desideratam mihi aliisque fratribus vestris vestram præsentiam nuper promisistis, si reverendas D. archiepiscopus mare non esset hoc tempore transiurus, speramus, quia terminus a vobis mandatus præterit, quod idem venerabilis Pater ad nos sit ante Pascha venturus. Quod utinam cum ejus prospera hilaritate et hilari prosperitate fiat! Si vero ipsum, sicut existimamus, non viderimus, scitote quia a debito promissionis vestræ, nisi vos videri, non ³²⁴ absolvimus. Quippe quod scripsistis vos de adventu nostro sperare futurum; ita tenemus, ac si polliceremini eventurum. Valet.

VARIE LECTIONES.

¹⁴⁷ Patiens vestra ms. paterna vestra ¹⁴⁸ Charitativa ms. charitativæ ¹⁴⁹ Dum affligit ms. divina quotidie affligit ¹⁵⁰ D. Abbatem ms. Dominum Albertum ¹⁵¹ Cum præfato ms. collata ¹⁵² Mauritio ms. mauricio ¹⁵³ Dicimus ms. discimus

EPISTOLA XXXIII ¹⁰¹.

AD GONDULFUM.

Non esse scribendum amico, cujus memoria perpetua sit in corde.

Suo suus, amico amicus, fratri frater GONDULFO, ANSELMUS, pro amore felicitatis perseverantiam in sanctitate, pro præmio sanctitatis æternitatem in felicitate ¹⁰².

Et is Gondulphus et Anselmus testis est quia ego et tu nequaquam indigemus, ut mutuos nostros affectus per epistolas nobis invicem indicemus. Quoniam enim anima tua et anima mea sese ab invicem nequaquam esse patiuntur absentes, sed sunt indesinenter se mutuo amplectentes; nihil nobis invicem deest de nobis, nisi quia corpore non sumus nobis præsentis. Cur autem tibi dilectionem meam describam in charta, cum ejus veram imaginem assidue serves in cordis tui arca? Quid enim aliud est tua dilectio erga me, quam imago meæ dilectionis erga te? Invitat igitur me nota mihi tua voluntas, ut propter corporalem nostram absentiam aliquid tibi scribam; sed quia nobis noti sumus per animarum præsentiam, nescio quid tibi dicam, nisi Dominus tibi faciat quod ipse scit sibi placere, et tibi expedire. Vale.

EPISTOLA XXXIV ¹⁰³.

AD MAURITIUM.

Gratulatur Mauritio de bona valetudine restituta; postulat regulam S. Dunstani et librum Bedæ De temporibus.

Fratri et filio charissimo suo MAURITIO, frater ANSELMUS, dilectionis suæ integritatem, integritatis, Deo protegente, perpetuitatem.

Non quia vel me dignum cui a quoquam paterna debeat reverentia putem; vel quia dilectionem meam alicujus momenti existimem, hujusmodi salutatione epistolam tuæ dilectioni destinatam prætulavi: sed, quoniam ex quo te novi, semper erga te et fratris dilectionem et patris diligentiam, et si non potui, tamen adhibere curavi. Quam meam quoniam notam et gratam esse tibi scio voluntatem; idcirco gratum fore tibi non dubito, si me dilectio-

A nemque meam apud te confido in aliquam extollere dignitatem. Quoniam igitur præcessit quasi superbas salutationis excusatio, subsequatur jam fraternæ allocutionis exsecutio. Sicut enim non dubito quod et tua erga me ferveas, et mea erga te gaudeas dilectione; ita certus sum quia quotidie desiderando expectas, expectando desideras separationem, quam a dilecto dilectore tuo pateris, consolari alicujus mei nuntii auditu vel lectione. Susceptis dilectionis tuæ litteris, major animus amici tui dilatavit lætitia, quam te, fateor, a nobis discedente contraxit morositas. Te namque discedente levius dolui, quia quod evenisse mandas, hoc eventurum desiderando expectabam: nunc autem verius gaudeo, quia hoc evenisse mandas, quod eventurum expectando desiderabam. Quod quia nimis tarde videbatur ad meam pervenire notitiam, litteras pro hoc ipso discutendo dilectioni tuæ dirigere, antequam tuas accepissem, proposueram. In primis igitur pro his, quæ mihi scripsisti erga te bona esse, gratias ago Deo, a quo est omne bonum; deinde omnibus illis, qui tibi exhibent, nostræ dilectionis occasione charitatis bonum. Te vero charissimum mihi moneo, quatenus gratiam et beneficia eorum cum quibus degis, quæ ante tuæ conversationis agnitionem potuisti obtinere, deinceps per ejusdem conversationis ostensionem merearis retinere. De reditu tuo quod te desiderare significas, sub silentio adhuc decrevi suppressere: donec tempore opportuniori reverendo domno et Patri nostro archiepiscopo Lanfranco, cujus voluntati nos obedire oportet, desiderium nostrum rationabiliter valeamus suggerere. (14) De regula sancti Dunstani scripsi domino archiepiscopo. Tu tamen insta domno Henrico et domno Gondulfo ex nostra parte, ut eandem regulam et Bedam *De temporibus* propter ea, quæ in nostro scis esse corrigenda, qualescunque, quanto tamen meliores possunt, in illis partibus quærentes mihi cito eosdem libros remissuro debeant accommodare. Omnipotens Dominus te sibi semper et ubique custodiat, frater, et quoniam hoc magis audire ¹⁰⁷, illi charissima, vale. Nostras litteras raro expectando, propter sterilia

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰¹ Cum eodem ms. et cod. Lovan. collata. Domino Gondulpho frater Anselmus ms. Lov. ¹⁰² Æternitatem et felicitatem ms. æternitatem in felicitate ¹⁰³ Cum eodem ms. collata ¹⁰⁷ Magis audire ms. majus audire

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(14) *De regula sancti Dunstani.* « Sanctissimus Dunstanus Glastoniensis abbas, postea Wigorniensis episcopus, deinde archiepiscopus Cantuariensis, sedit annis 27: jacet in metropolitana ecclesia Sanctissimæ Trinitatis supra altari suo nomini dicato juxta majus altare ejusdem Sanctiss. Trinitatis cujus festum est xiv Kalend. Junii. » Sic de Dunstano ms. Tabulæ Cantuariensium archiepiscoporum in nostra Bibliotheca. Unde aufertur error Petri Equilini, scribens, lib. viii, c. 49 Catalogi sanctorum Dunstanum, ad superos migrasse Idus Septemb. Plura de illo sanctissimo viro scriptis reliquere Osbernus cantor Ecclesiæ Cantuariensis; Guilielmus Malmesberiensis lib. i De gest. pontific. Anglor. et lib. ii De gest. reg. Anglor. c. 7, 8, 9, 10. Specialius vero in duobus libris de ejus Vita lucubratis (teste Balco

D cent. 2 scriptorum Britan.); Henricus Hungtidonensis archidiaconus lib. v suæ Histor.; Roger Honed. priori parte Annal. ab anno 919 (quo illum esse natum refert) ad 988; Guido abbas Sandionysianus ms. in nostra Bibliotheca, c. 5 sui Sanctilogii ad xiv Kalend. Junii. Regulæ vero sancti Dunstani meminit Anselmus supra epist. 31 et Baleus, centur. 2 nominatim, quam inscribit regulam vitæ monasticæ. Cui adnumerat Benedictionarium archiepiscopale lib. i Ordinationes cleri, super regulam sancti Benedicti, De occulta philosophia; leges decimarum contra sacerdotes ad papam; solutiones dubiorum eucharistiæ; epistol. ad diversos. Cæterum ad epist. 19, lib. iii cum, optulante Christo, vindicabimus ab impia Matthæi Parkeri pseudoarchiepiscopi Cantuariensis scurrilitate.

impedimenta mea, tuis, rogo, me sæpe latifera. **A** Iterum dico, quod semper volo, vale.

EPISTOLA XXXV ¹⁵⁸.

AD MAURITIUM.

Quod non scribat ob penuriam tabellariorum, qui epistolas deferant; petit ephorismos cum glossis.

Fratri et filio suo charissimo ¹⁵⁹ MAURITIO, frater ANSELMUS, divinam in prosperis custodiam, in adversis munitionem ¹⁶⁰.

Si hoc esset, quod questa est tua dilecta mihi dilectio in secunda sua mihi destinata epistola, quod, scilicet te negligendo nullis te nostris litteris, postquam mare transisti, visitaverim; quolibet asserente me nimis inconvenienter egisse, non defenderem et omnibus tacentibus ipse me non modice reprehenderem. Absit enim ut quem a puero et a prima cognitione tanto studio, pro modulo meæ possibilitatis, te teste, dilexi, nunc te negligam, cum ad morum probitatem et amorem Dei, quantum largiri dignata est superna clementia, profeceris, et in dicitur dignaris proficere: quod semper de te desideravi cor meum, et satagit studium meum. Utique antequam tuas mihi priores litteras transmitteres, meas tibi transmittendas per primum, qui se opportunum exhiberet nuntium, paraveram. Sed cum eundem epistolæ tuæ latorem congruum existimarem meæ relatorem, contigit eum, præter spem et votum suum et meum, tam diu demorari ut mea epistola tuæ priori respondens jam scripta a tua visione tandiu differretur, donec secunda tua mihi deferretur. Licet enim multi Northmanni ad Anglos trans-eant, paucissimi tamen sunt qui, me sciente, hoc faciant; in quibus paucissimis vix est aliquis, quem nostram legationem sine dilatione et non negligenter facturum confidam. Sed ut res ¹⁶¹ ipsa me apud meum excuset criminatorem, duas meas epistolas duabus tuis respondentes mitto per tuarum latores. Et quoniam cum importuno mihi res est, quod singillatim suisque temporibus facere non potui; saltem simul ad persuadendum incredulo, et satisfaciendum suspicioso facere disposui. Illud, propter quod tantopere me reverendæ domini et Patris nostri archiepiscopi instare sanctitati postulasti, quanto studiosius secundum tuam voluntatem potui, in quadam mea illi missa epistola facere tentavi. Si igitur, cum ejus semper nobis amplectenda gratia, te ad nos, secundum quod tibi expedit, et ego et tu desideramus, redire **325** contigerit, quod scriptum erit de aphorismo tecum asser. Interim tamen, quantum sine tuo incommodo potes, de textu primo effice; deinde, si tibi licuerit, de glossis; hoc ante omnia servans, ut quidquid ex eo detuleris, diligentissime sit correctum. Si quid vero, te red-cunte, residuum inde fuerit; si opportune dominus

Gondulfus per aliquem hoc perficere poterit, ejus curæ designatum dimitte. Multo tamen melius erit, si exemplum ipsum, ut mihi accommodetur, idem dominus Gondulfus poterit impetrare. Saluta dominum Herluinam, monens ut et sibi et mihi memor sit mei. Vale.

EPISTOLA XXXVI ¹⁶².

AD ALBERTUM.

Refert gratias de Mauriti Beccensis cura, et consilii fugam sæculi.

Domino, fratri, amico in Christo amato, et ad Christum desiderato ALBERTO, frater ANSELMUS, pro cœlestibus terrena despiciere, pro terrenis cœlestia percipere.

Non solum præmium, sed vel gratias fateor me, secundum meritum vestrum et desiderium meum, pietati vestræ non posse rependere pro misericordia, quam dilecto fratri meo Mauritio in infirmitate sua dignatur impendere: quoniam tamen alterum utcumque valco, ad alterum tamen nullatenus sufficio; injustus mihi videor si in eo, quod possum, deficio. Gratias igitur tantas, quanta mea possibilitas est, refero; sed præmium vobis multo opulentius a Christo reddendum reservo, cui ipsi infirmo curam exhibetis, ipso teste, in suo servo Mauritio. Precor etiam quatenus, sicut vos mercedem non tædebit perfectam percipere; ita non pigeat, quantum in vobis est, sanitatem inceptam perficere. Sed his præmissis, quæ debeam pro gratiarum actione; quæ sequuntur erunt de quadam quam vobis adhuc debeo responsione. Olim namque, cum litteris vestræ dilectionis rescripsi; non totum, quod mente conceperam, descripsi. Quatenus vestra prudentia minus fastidiose ¹⁶³ perciperet, quod scriptum sibi minus verbose perspiceret. Ad eandem igitur responsionem pertinet, quod inferius epistola præsens hæc continet. Cum vere dilectam mihi honestatem vestram, tanto studio dilectionem vilis hominuculi, meam dico, affectare intueor: utique illam tanta sua supplicatione majus aliquid mereri, quam meus sit amor confiteor. Sed quoniam aliud quid vobis dare possim majus amore non habeo; ipsum quam majorem pro meo modulo possum, exhibeo. Majorem vero dilectionem puto, quod a me nemo valet exigere, quam ut velim eum tanquam meipsum diligere. Quapropter si vobis consulo, quod me mihi, cum sic essem sicut vos nunc estis, singulariter consuluisse, consulendo tenuisse, tenendo amare, amando habitu profiteri, et tota vita niti cognoscitis; vos ipsi judicate, si illud respuere debeatis, cum hoc ego vobis fideliter exhibeam, quod vos a me suppliciter exposcitis. Denique ipsa venerabilis domini et Patris nostri archiepiscopi auctoritas, cujus judicium sua nec ipsa prudentia falli, nec justitia fallere permittet;

VARIÆ LECTIONES.

¹⁵⁸ Cum eodem ms. collata ¹⁵⁹ Patri et filio suo charissimo ms. et Edit. Picardi, fratri et filio charissimo ¹⁶⁰ In adversis munitionem ms. in adversa munitionem ¹⁶¹ Sed et res ms. sed ut res ¹⁶² Cum duobus Exempl. prænotatis ms. 20. collata ¹⁶³ Fastidiose ms. 1. studiosio

ipsa, loquam, decernat utram vos deceat, ut mihi non sit injuriosum, ut nostram vobis dilectionem expectando asseratis placere; et eandem ipsam, ejus usum, in quo illa verior est contemnendo probetis vobis displicere. Sed quanquam non vos lateat ad quid velim devenire, consilium tamen meum, imo non meum sed Dei, non me piget clarius aperire. Si igitur jam experti estis, *quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia sculorum, et superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est: si jam cognoscitis quia mundus transibit et concupiscentia ejus (I Joan. II, 16, 17); si legistis quia amicus sæculi hujus, inimicus Dei constituitur (Jac. IV, 4); si creditis, quia quicumque reliquerit domum suam, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. XIX, 29; Marc. X, 25; Luc. XVIII, 20): hortor vos, nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt (I Joan. II, 15); sed relinquit eam, et sequamini pauperlatem Christi, ut pro eis centuplum accipiatis, et vitam æternam possideatis. Amen, fiat.*

EPISTOLA XXXVII ¹⁶⁴.

AD FRODELINAM.

Paciscitur mutuum cum ea meritorum communionem.

Dominae eximia, et merito sanctitatis cum amore reverendæ, cum reverentia amandæ FRODELINÆ, frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, servus servorum et ancillarum Dei; vitæ præsentis perseveranter crescentem sanctitatem, et vitæ futuræ æternam felicitatem.

Postquam odorem vestræ bonæ famæ, quæ longe lateque suaviter redolens circumvolat, persensi; semper desideravi ad vestram notitiam aliqua commoda occasione pervenire, ut per notitiam mererer aliquatenus ad amicitiam pertingere, ut qui bonis meis meritis me video valde indigere, vestris me possem aliquantulum per charitatis communionem miscere. Sed gratias ago Deo quia, dum hanc voluntatem gererem, et voluntatis effectum ¹⁶⁵ cupidus expectarem, intimatum est mihi per communem in Christo fratrem et amicum nostrum domnum Hugonem ¹⁶⁶ inclusum Cadomensem, quia sanctitas vestra non dissimili affectu similem de se apud me præstolaretur eventum. Quapropter quoniam comperio et comperiens gaudeo Christum desideria vestra, quæ novit ex sua nasci dilectione, nobis ignorantibus exaudisse, atque nos etiam nescientes paribus votis similique dilectione junxisse; jam non timens notam præsumptionis, mitto vobis litteras meas per confidentiam mutæ dilectionis. Et quidem, domina charissima, et ideo domina et charissima, quia vitæ

A meritis valde præstantior, ego scio in me nihil vel minimum aliquid esse, quod dignum sit ad augmentum vestræ sanctitatis expectari. Quoniam tamen vestris majoribus bonis desidero participare, nescio qua fronte possim vobis participationem meorum bonorum qualiacunque sint, cum eam desideretis, negare. Si quid igitur boni Jesus Christus Dominus noster in me operatus aut operaturus est, oro ego, et concedat ipse secundum veram Dei et proximi charitatem, ut vobis non aliter quam mihi imputetur. Peto etiam, licet mea merita nequaquam vestris possint æquari, ut vestra beatitudo me secundum eandem charitatem ¹⁶⁷ suorum meritorum communioni aliquatenus dignetur admittere. Quamvis autem mens vestra divino Spiritu ferventer afflata non indigeat admonitione ¹⁶⁸; deberem tamen ego pro debito meæ professionis, aliquam exhortationem scribere vestræ sanctitati, nisi epistolæ timerem prolixitatem. Quod debitum donet Deus ut aliquando, vel colloquendo, vel scribendo persolvam. Omnipotens Dominus sic vos in temporali vita ab omnibus malis custodiat, ut vos post hanc vitam in æternis bonis constituat, domina multum in Christo amanda et veneranda. Ipse sic invicem me vestri, et vos mei memores in suo amore faciat, ut et illi placeat, et nobis ad vitam prosit æternam. Amen.

326 EPISTOLA XXXVIII ¹⁶⁹.

AD GUILLELMUM.

De litteris Guillelmi sibi additis gaudet, eumque a sæculi vanitate avertit.

Domno reverendo, affectu toto diligendo et dilecto GUILLELMO, frater ANSELMUS SUUS ¹⁷⁰, pro amore felicitatis perseverantiam in proficiente sanctitate, pro præmio sanctitatis æternitatem in sufficienti felicitate.

Litteræ dulcis mihi vestræ dignationis, quas suscepi, cor meum dilecti vestri nominis titulo lætificaverunt; sublimis humilitatis odore refecerunt, profundæ charitatis sapore satiaverunt, piæ conquestionis affectu compunxerunt. Quarum petitioni cum nunquam velim desicere, utique fateor responsioni me nequaquam posse sufficere. Cum enim in toto me et in omnibus quæ in me sunt, conscius ipse mihi sim nihil esse dignum tanta postulatione, et vestra beneficia, et, quod valde majus et mihi charius est, vestra erga me dilectio plus mereantur de me quam meipsum, certe nulla sufficit affectui meo verborum devotio, qua vobis, quia plus non possum, offeram memetipsum. Quatenus vestra sanctitas nec jugem memoriam sui, in me velut in suo dubitet non esse; et si quid divinitus sit in me, certa sit velut quod sui est, suum esse. Quoniam igitur non solum

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶⁴ Cum iisdem mss. collata et cod. Lovan. ¹⁶⁵ Voluntatis affectum mss. voluntatis effectum cod. Lov. ¹⁶⁶ Dominum Hugonem mss. Domnum Hugonem ¹⁶⁷ In eandem charitatem mss. secundum eandem charitatem ms. Lov. ¹⁶⁸ Indigeat admonitione: deberem mss. omitt. admonitione ¹⁶⁹ Cum uno ex præfatis mss. collata ¹⁷⁰ Frater suus Anselmus mss. frater Anselmus suus

ANSELMI beatam æternitatem et æternam beatitudinem.

Reverendus domnus prior Helgotus dilectus et dilector noster et vester, suis vos precibus ad notandum Antiphonarum adhortari desiderat, sed nonnullius in re ¹⁰⁷ ipsa pondus laboris imminere considerat. Cum igitur suas preces venerabili humilitate nolit quanquam possit tantum pendere, ut pondus impendens possint suspendere, obnixè flagitat quatenus nostras cum suis contra præfatum laborem curemus appendere. Sed quoniam nec ipse nec nos operis optati sic onus amicis postulationibus levigare tentamus, ut indiscretis vos supplicationibus onerare nitamur: contemplantes et vobis proponentes proximorum utilitatem, et charitatis et obedientiæ vestræ mercedem, hoc vestram rogamus fraternitatem, hoc vestræ consulimus dilectioni, ut tempus, quod aliis quibuslibet scripturis sponte vos non piget insumere, vel hoc ad opus quod exigimini, non gravemini addicere. Quod si dicitis esse nihil vel minimum, id ipsum nihil vel minimum, sicut vos certi estis quod minime sufficiat, ita nos non dubii sumus quod aliquantulum proficiat. Ut autem vestræ largitatis amplitudo aliquid, plusquam præsumit nostra petitio, superadjiciat; sic bonam vestram cum gratiarum actione annuimus voluntatem, ut penitus abnuamur gravem incommoditatem. Vir ille qui a vobis nuper moriens monachicum sumpsit habitum, si etiam benedictionem assumpsit, mandate nobis nomen et diem obitus ejus (7), ut in nostro Calendario scribatur.

EPISTOLA XXII ¹⁰⁸.

LANFRANCI AD ANSELMIUM

Preces Anselmi et aliorum efflagitat: et suum ei nepotem commendat

Domno Patri, fratri, amico ANSELMO LANFRANCO peccator ¹⁰⁹ perpetuam a Deo salutem.

Quid mihi expediat, beatitudo vestra optime novit etc. *Vide in Lanfranco, Patrologiæ tom. CL.*

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁷ Nonnullus in re *ms.* non-nullus in re ¹⁰⁸ *Collata cum prædictis duobus mss. Victorinis* ¹⁰⁹ Lanfrancus peccator *mss. Edit Picardi, Lanfrancus peccator* ¹¹⁰ *Cum præfatis mss. collata et cum Cottoniano Codice ms.* ¹¹¹ *Collata cum uno ms. ex prædictis duobus Victorinis* ¹¹² *Inter lætos ms. inde lætos* ¹¹³ *Amabat ms. amabatur*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(7) *Ut in Calendario.* Calendarium proprie significat tabulas Almanakistarum per ordinem dierum dispositas, et potissimum has quas habemus præfixas codicibus horariorum precum, ubi dies festos profestosque cernere licet suis rubricis et titulis distinctos. Porro Anselmus hic accipit pro codice, in quo singulæ regulares Ecclesiæ adnotant diem quo quisque fratrum vel beneficorum obierit; hinc est quod nonnulli hanc ephemeridem obitorium vocent; alii dictione latino-græca mortilogium, quidam aptius, necrologium, id est librum defunctorum seu mortuorum. Sic Beda lib. IV, c. 14, Hist. Anglicanæ appellat codices in quibus defunctorum adnotaretur depositio. Hæc autem diaria funebria originem habuerunt ab aliis duplicibus tabulis (quas Græci διπύχαι dixerunt) ex quarum singulis pagellis diaconus alta

320 EPISTOLA XXIII ¹¹⁰.

LANFRANCI AD LANFRANCUM ET GUIDONEM.

Lanfranci archiepiscopi ad nepotem ejusque sodalem, tum Becci agentes tirocinium monachos.

Dilectissimis fratribus LANFRANCO et GUIDONO frater LANFRANCUS perpetuam a Deo benedictionem.

Quia divinitus, ut credo, etc. *Vide in Lanfranco, ad an. 1089, Patrolog. tom. CL*

EPISTOLA XXIV ¹¹¹.

ANSELMI AD LANFRANCUM.

Ad Lanfrancum de nepote Becci suscepto ad tirocinium, de quo epist. 19 et 22 supra. Et ei commendat Mauritium capite laborantem.

Domino reverendo Patri vere diligendo et dilecto, catholicæ matri amplectendo, archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMI SUUS, quod dignius potest, totus SUUS

Quoties vobis est gratum aliquid mihi esse gratum, utique mihi et hoc est gratum, et illud sit gratius, quod prius erat gratum. Significastis vos inde lætos ¹¹² esse quia ego, ut de aliis taceam, dilectissimum nostrum, nepotem vestrum valde gaudens suscepi. Tanto igitur et hac vestra lætitia sum lætificatus; et gaudium, quod habueram de prædicto charo nostro, quamvis semper vigeat, augendo est renovatum: quanto, id quod non verecundor fateri, me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo intendis, ad votum provenisse cognovi de meo meritis domino, fide fratre, sollicitudine filio Mauricio, quem vos pro vobis separatis ab illo, a quo plus amabatur quam ab alio, et quem plus amabat ¹¹³ quam alium: vos ipsi judicate quod illi debeatis. Quamlibet namque vile sit quod sic amat, et a quo sic amatur, nimirum hoc illi debetis quod non minus amet, et a quo non minus ametur. Quoniam igitur et ego novi justitiæ vestræ rectitudinem, et vos nositis mutuam nostram dilectionem, omnem ejus supersedemus commendationem. De ægritudine capitis ejus, vestram pietatem, quantum apud vos

voce sub sacris missarum solemnibus recitabat suo loco et vivorum nomina oblationesque defunctorum, ut latius explicat Joan. Stephanus Durandus vir undecunque doctissimus, lib. II De ritibus Ecclesiæ catholicæ, cap. 34 et 43, in quo, ut advertit apud Alcuinum, corrupte legi dipteris pro diptychis. Ita observavi in plerisque Gratiani codicibus impressis perperam haberi dictis etiam in his quos evulgavit Antonius Contius, Cajet. sane 24, quæst. 2, Stephanus Tornacensis episcopus horum decretorum primus commentator (non Joannes Seneca, ut scribit Genebrardus in Chron.) vir politioris literaturæ, et Joannes Flaventinus ejusdem Gratiani scholiastes, ambo *ms.* in nostra Bibliotheca viderunt, hoc nondum dicentes, alias legi diptycis; sic etiam legunt duo Gratiani *ms.* nostra exemplaria.

possum rogo, præcipue, quatenus propter Deum et æternæ salutis retributionem, vobis instantibus, a dilecto amico nostro domno Alberto medico quantum potest perquiratur et curetur.

EPISTOLA XXV ¹¹⁴.

AD HENRICUM.

Isti Mauritium monachum ex capite laborantem commendat.

Domno et fratri dilectissimo HENRICO frater ANSELMUS diuturnam præsentis vitæ incolumitatem, et futuræ æternam felicitatem.

Credo quod conscii mihi estis qualiter dilexerim domnum et fratrem et filium nostrum Mauritium, quem vobis mittimus. Quoniam igitur dilectos nostros a dilecto et dilectore ¹¹⁵ nostro diligi non dubitamus, secure vobis illum, ut dilectum dilecto, commendamus. Inveniat me in vobis, quem quasi relinquo pro vobis. Idcirco namque hunc et non alium paternæ dilectioni vestræ misimus, quia hunc eam petere specialiter audivimus. Estote igitur nostro Mauritio frater Anselmus, et ego ero vestro Holvardo domnus Henricus. De infirmitate capitis ejus, vos rogo præcipue quatenus vestra instantia dominus Albertus dilectus amicus noster eam inquirat, et quantum Deo dante poterit, ei subveniat.

321 EPISTOLA XXVI.

AD GONDULFUM.

Pro transmissis muneribus amico non esse habendas gratias: sollicitus est adhuc de Mauritio monacho.

Domno GONDULFO frater ANSELMUS.

Si nescirem me totum esse tuum et te totum esse meum, referrem gratias pro muneribus tuis. Quoniam autem tua mea, et mea tua sunt, dum das mihi tua, ego cur tibi inclinem, cum non accipiam aliena, sed quæ mea sunt? Si te cognoscis non meritis, quibus me precellis, sed mutua dilectione alterum Anselmum, sentiat hoc dilectus frater et filius meus domnus Mauritius. Precor ut in omnibus generis ejus sollicitudinem propter Dei et proximi charitatem, nostram erga eum exhibeas vicem. De infirmitate capitis ejus te precor quantum possum, ut te precante et adjuvante quantum potes, a domino et amico nostro Alberto medico curetur quantum potest.

EPISTOLA XXVII.

AD HERLUINUM.

Se in dies orationem Deo fundere nomine Herluini, licet suas monitiones vix legeret. Et rogat eum ut erga Mauritium se fratrem exhibeat.

Domno et fratri charissimo HERLUINO frater ANSELMUS salutem.

Quamvis nostram vix aliquando legas admonitionem, notum tibi sit tamen, charissime, quia quotidie tui curam habens, Deo pro te, qualemcunque

A possum, fundo orationem. Memento, amice mi, eorum quæ præsens sæpe admonendo tibi dixi, et quæ postea absens scripsi.

(8) Cave, frater amantissime, illud quod multi stulti faciunt, qui quanto diutius vivunt, tanto majorem spem vivendi sibi nutriunt, et timorem festinantis mortis abjicientes, a proposito sanctæ vitæ deficiunt. Verum namque est quia quanto diutius vixit aliquis, tanto brevius victurus est; et quanto fit longius a die nativitatis suæ, tanto fit propius diei mortis suæ, et retributionis totius vitæ suæ. Sicut igitur vides per singulos dies in præteritum vitam tuam crescere, ita certus esse debes spatium bene vivendi quotidie tibi decrescere. Esto itaque, dilectissime, sollicitus ut spatium quod restat, quia nescis quam breve sit, sic expendas ut de die in diem sanctum propositum ad meliora extendas. Quatenus quanto magis laborem tuum ad finem festinare, et te ad requiem et coronam appropinquare consideras, tanto fortius instando, et latius perseverando viriliter confortatus proficias. Ab inceptis ergo nulla lassitudine deficias, sed potius quæ tibi expediunt, et quæ nondum es aggressus in spe superni auxilii pro amore beati præmii incipias, ut ad sanctorum beatum consortium, Christo ducente, pervenias.

Domnum Mauritium, quem esse meum dilectum et dilectorem non ignoras, sic tibi commendo, ut et ipse gaudeat se inter barbaros fratrem invenisse, et tu probes te etiam longe absentem in amicitia nostra permansisse.

EPISTOLA XXVIII ¹¹⁶.

AD ALBERTUM.

Conversionem a sæculo suggerit: Mauritium ei commendat, ut arte sua medica ipsum curet.

Domino fratri, amico charissimo ALBERTO frater ANSELMUS, sic transire per bona temporalia contemnendo, ut maneat in æternis perfruendo.

Affectum meæ dilectionis, quem tam sublimi humilitate per epistolam suam vestra petivit dignatio, non nuper litteræ vestræ reverenter supplicando mihi persuaserunt; sed cum olim vestri niores amabiliter se commendando menti meæ impresserunt. Ex quo namque mihi vestra contigit plena potiri cognitione, non utique fuit cor meum sine vestri desiderio et dilectione; de qua re dubitare non debuistis, si itineris illius, quo de Becco usque Rothomagum simul quondam perreximus, meministis. Ibi enim tanta colloquendo familiaritate cohæsimus ut et mutuus noster amor jam pridem, ex quo nos invicem primum noveramus, mente conceptus plenius monstraretur; et quiddam, quod adhuc opto, optando oro, orando exspecto, a vobis mihi promitteretur. Hoc est, quia si quando cœlestis felicitatis desider-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁴ Cum eodem ms. collata ¹¹⁵ Dilectiore ms. dilectore ¹¹⁶ Cum iisdem collata

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(8) Eadem in epistola 2, supra.

rium in mente vestra gratia cœlestis intantum accenderet, ut terrenæ falsitatis concupiscentiam penitus combureret, nulli conversationi, nisi aut Cadomensis aut Beccensis monasterii, se vestra dilectio committeret. Sed quoniam jam de Cadomo ablata est causa quæ vos illic maxime advocabat, jam nunc solum (9) Beccum certius vos exspectat, quod prius pro Cadomo dubitabat. Quamobrem cum maxime propter vos, ut pro terrenis cœlestia, pro perituris æterna, pro falsis vera, pro misera mortalitate beatam incorruptibilitatem certius exspectetis,

VARIE LECTIONES.

¹¹⁷ Temporaliter salva ms. temporalis salus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(9) *Beccum certius vos exspectat* : Quandoquidem creberrime occurrit occurreretque id nominis et loci, juvat exponere, etenim exposuisse juvat, sed de ejus conditore, Herluino viro splendidis virtutum ornamentis decorato et ordo et ratio, lectorisque non mediocri commōdum nonnulla proloqui suadent, imo compellunt, quia, ut inquit Gilbertus Crispinus in præmio Vitæ ejus, mundum sibi et ad votum ardentem ea penitus ætate recusavit, qua vehementius alii se ingerunt recusari, et in patria, in qua tunc incolumem armis militem monachum fieri, portentum habebatur. Sed ipsius Gilberti verbis inchoatam captim prosequamur expositionem. A Danis, qui Northmanniam primi obtinuerunt, pater ejus originem duxit. Mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attingit. Ansgotus ille, ista Heloye nomen habebat.

Gilbertus Brionensis comes primi Ricardi Northmanniæ ducis nepos, ex filio consule Godefrido illum enutritum penes se inter omnes curiæ suæ primates habuit acceptissime. Habilis hic ad arma plurimum erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes tot in Northmannia familiæ in electis illum habebant armis; omnique rei militaris usu et cultu corporis sui attollebant. Ab inhonestis avertibat animum; honestis, quæ curiales magnificiunt, impendebat omne studium. Vitæ hujus jucundissimo statu annos jam ille excesserat triginta septem, cum tandem divino metu succendi amoris illius mens cœpit et ab amore mundi tepescere. Ab exterioribus oculum cordis convertens ad seipsum, ibat frequentius ad ecclesiam, orabat devote, ac sæpe prorumpibat in lacrymas, sæpe totum jejuniis transigebat diem. In armis, in cultu corporis non idem studium quod prius satis indicabat alterationem animi illius, quam adhuc seria dissimulatione celabat. Militiæ ac cæteræ rei sæcularis summa erat voti; verum quo se conferret, quod vivendi genus assumeret, ignorabat. Rarus in Northmannia tunc recti tramitis index aut prævius erat. Sed sicut *spiritus ubi vult spirat* (Joan. III, 8), ita quem aspirat, *unctio ejus docet de omnibus* (I Joan. II, 27). Abrenuntians ergo militiæ, vili tegumento indutus, barba et crine intonsis inter aulicos diu servavit, ut prædia sua Deo secum lucraretur exiturus ab Ægypto versus ille Hebræus. Jam domini sui assidens mensæ, inter multimodas epulas pane asperiori vescubatur et aqua. Ridebatur ab universis, amentis quidquid agebat reputabatur. Minis, promissis, injuriis, officiis dominus et universi satellites non poterant a proposito suo eum avertere; nolebat tamen sine domino cui servebat discedere. Interea comes Gilbertus ob damnum sibi perniciosum, quod quispiam compatriota moliebatur, misit Herluinum ad Robertum Northmanniæ principem. At vir pacis fere damno alicui machinamenta penitus recusavit; perstat dominus in sententia, hortans, comminans ut consilii sui verbum ad dominum suum preferendo referat. Agitur ut jam ostendat miles ad

utrumlibet positus, cui servire superno an terreno domino malit. Abdicata igitur omnino legatione discedit a curia. Quod ut cognovit comes, jussit mox abripi universa ejus bona, pauperesque ejus clientes; quorum nomine ad comitem rediit, innoxiorum causam acturus. Inter quæ dixit: Quæ mea sunt universa distrahantur, modo pauperibus, qui vestram nullo erimine iram meruerunt, sua restituantur. Motus ad pietatem Gilbertus, quem mundanæ fastus celsitudinis plurimum obtinebat, adducto in partem Herluino perquisivit animi tantam communicationem, et finem consilii. Cui paucis verbis, multis lacrymis respondit: « Sæculum amando et tibi obsequendo nimium Deum ac meipsum hactenus neglexi. Quæ corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ meæ eruditionem accepi. Quapropter precor, si quid unquam bene merui a te, liceat vitæ quod superest in monasterio transigi, salvo circa me amore tuo, et da mecum Deo quæ habui. » Corde in lacrymis concitato nequit sustinere ulterius loquentem, clientique expetitam sui suorumque omnium facultatem [f. add. concessit]. Protinus Herluinus Burnevillæ (Bonnevillam dicunt) extruendum Dei servitio opus arripuit. Ipse igitur non solum præsidebat operi, sed ipsum quæque efficiebat terram fodiens, fossam æfferens, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans ac ea in parietem componens. Quibus alii horis aberant, ipse congeribat quæ ad opus exigebantur, excludens otium ab omni parte diei, quanto vanitate tumida olim delicatior, tanto vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantiam propter Deum patientior.

Cibum, præter quibus non licebat diebus, accipiebat nec exquisitum, et parce satis, expleto cum die opere suo. Et quia interdiu nequibat studere, ediscendo psalterio noctem pene totam impendebat. His exercitiis multa jucunditate novus tiro Christi exercebatur.

Prima litterarum elementa didicit, cum jam existeret annorum prope quadraginta, et divina opitulante gratia eo usque processit ut etiam apprime eruditus, in exponendis ac intelligendis divinarum Scripturarum sententiis merito haberetur mirabilis. Quod ut solius divinæ gratiæ tribuatur, nocturnis tantum horis studio huic vacabat, quia propter lectiones nunquam diurni operis intermisit executionem. Nova rursus contra eum hostis antiquus invenit.

Cœnobium quoddam Herluinus adierat gratia inquirendi de vita monachorum. Oratione facta accessit omni cum reverentia multo cum tremore ad ostium claustrum, velut ad claustrum paradisi, desideratissimus scire quis monachorum habitus, qui mores, quæ in claustrum sedendi sit religio. Sed vidit longe aliam ab ea, quam cœnobialis ordo exposcit, gravitatem haberi. Turbatus est, jam incertus quod vivendi genus approbaret.

Ad hæc, qui monasterii custos erat, ut illum sic introrsus attendentem conspexit, furem suspicatus,

stram operationem tribuatur, et vobis æterna per divinam miserationem retribuatur, et frater Anselmus, quem jam possidetis amicum, in servum a vobis ematur.

EPISTOLA XXIX ¹¹⁸.

AD LANZONEM.

Lanzonem monet ut a diaboli tentationibus caveat.

Dilecto dilectus, amico amicus, fratri frater LAN-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁸ *Collata cum tribus mss. Exemplaribus Victorini in Cod. Es. 20. Bd. 18, et Lovan.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

immisso, quanta vi potuit, collo illius pugno per capillos foris usque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi injuria nullam monacho verbum impatientiæ respondit. Nec tantum senel, sed ubique hostis ab eo victus Deo vincente succubuit.

Sacrata tandem, quam construxerat [f. *add.* ecclesia], ab episcopo Lexoviii Heberio, comam totondit, ab eodem sacræ religionis habitum indutus, et paulo post consecratus sacerdos, pluribus jam ducatu illius addictis fratribus abbas præficeretur.

Toto imitandus aliis præponebatur, qui per annos tres improprium vitæ spiritualis patientissime tulit coram sæcularibus. Quos autem regendos acceptat, arctissime, sed more Patrum priorum, regebat.

Videre erat peracto in ecclesia officio, abbatem collosementem, manu rastrum vel sarculum gestantem ad agriculturam præire, monachos omnes operi sub diei terminum insistere. Victus quotidianus panis siligineus, et herba cum sale et aqua. Aqua non nisi lutulenta, quia fons nusquam præter ad duo millia habebatur.

Cæleste prædicabant beneficium, cum panis melior, et caseus, vel aliud edulium undecunque habebatur; exemplum magistri et conatus omnem murmurandi excludebat aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat ultimus. Simili se inibi servituti propter Deum nobilis mater ejus addixit, et concessis Deo prædiis quæ habebat, ancillæ fugebatur officio, servientium Deo pannos abluens, et quidquid injungebatur externi operis accuratissime agendi.

Ad opus servorum Dei quadam die cum annonam torreret, nescio quo casu domus undique succensa est. Currenit quidam, ejulando nuntians abbati domos combustas, et matrem inibi combustam. At ille, licet lacrymis suffusus, ad Deum manus levavit: « Gratias tibi Deus, inquit, quia in officio servientium tibi matrem meam ignis assumpsit. » Fortis in amore Dei constantia, quæ tot diaboli arctibus impulsæ labare non poterat! Nihil tamen mali in illa conflagratione prædicta domina passa fuit. Deinde post aliquantum temporis per visum divinitus communitus est ut dimissa solitudine campestri, quæ competenti opportunitate omnino carebat, ad locum sui juris mansionem transferret, qui a rivo hic manantibus Becens appellatur, ad milliarium a castro Brionio. Est hic locus in ipso saltu Brionensi, valle ima, montibus saluosus hinc inde oclusa, omni opportunitate humano usui commodus. Propter densitatem ac rivi recreationem ferarum multus ibi erat accursus. Trium tantum molendinorum tres domus illic erant, et solum illic habitabile.

At vero cum silva prædicta Gilleberti comitis esset delictum, variarumque soli portionum jure ad varios spectaret, tamen, Deo juvante et Herluino firmiter sperante, integra Brionii silva ad Becenses [f. *add.* pertinuit].

Usque eo de Herluino narravimus ipsismet Gil-

berti (10) ANSELMUS, temporalis vitæ sanctitatem et æternæ felicitatem.

(11) Cum meum et tuum, charissime, desiderium quo nos invicem desideramus, considero, unum est, quod me de nostra consolatur separatione, quia in futura vita æternam nostram conjunctionem per divinam spero clementiam. Nam certus sum de mea, nec dubito de tua conscientia, quoniam quælibet

berti Crispini sui biographi veritas, aliquantum subinde interlocatis, quantum ad Becensis cœnobii constitutionem constitutorisque gloriam nonnihil illustrandam facere animadvertit.

Et enim suo sæculo Herluinus fuit nostræ Galliæ, speciatimque Northmanniæ non obscurum sidus, cuius aliquot radios alibi opportunius spargeamus, et maxime, ubi de ejus occasu.

Quæ autem litteris consignavit Gemmet. lib. vi Histor. ducum Northmanniæ cap. 9 sunt tam angusta et brevia ut amplissimam viri gloriam iniquis constringant. Ut autem nepotes nostros minime lateat, quantum externorum bonorum reliquerit Christi amore, recensimus ex ejus diplomate, ubi ait:

« Notum sit omnibus Christianæ religionis cultoribus, quod ego abbas Herluinus filius Ausgoti, astantibus et laudantibus fratribus meis Odone et Rogerio, jubente Gilleberto comite, et Alberto et Ranulpho consentiente, Roberto comite, et Roberto archiepiscopo, donavi sanctæ Mariæ tertiam partem terræ de Burnevilla, et hoc quod pertinet ad eam; et Tavileio, et de Surceio, et hoc quod pertinet ad eas, et terram de Sarnaiio, et hoc quod pertinet ad eam, quæ Ausgotus pater meus in vita sua habuit, dotem quoque matris meæ jubente patre meo ex integro mihi datam, coram testibus Fulberto sacerdote, Vitale, Rainaldo, et aliis multis. »

(10) *Lanzoni.* Sic quinque nostra manuscripta exemplaria; Eadmerus in editione Antuerpiensi anno 1551; Guilhelm. Malmesberiensis lib. v De gestis regum Anglorum, et lib. iii De gestis pontificum. Perperam igitur exemplaria excusa habebant ante hæc Lautonem. Quantos vero pietatis fructus ex hac semente ab Anselmo facta legerit, hinc manifestum evadit, quod cœnobium Sancti Pancratii Levisis in Anglia (cui præfuit), diœcesis Selesiensis, tanta religionis claritate fama, ut ceteris monasteriis facile palmam eriperet. Is autem Lanzo Cluniaci (quod cœnobium in Gallia diœcesi Matisconensi, Guillelmus pius Aquitanorum dux tam magnifice struxit, ut Paradisus lib. De antiquo statu Burgundiæ, cap. 12 testetur se emittens spectantem præ stupore substituisse) prius monasticum egerat tirocinium, et ut noris quam fuerit religiosi tenax instituti, licet suprema ægrotatione sic excrucietur, ut nec sedens nec ambulans, nec jacens, nec stans, ne momento quidem tranquillus fuerit, nunquam tamen (inquit bibliothecarius Malmesberiensis lib. v De regib. Angliis) noctibus est locutus; rogantibus fratribus ut silentium solveret, non acquievit, ne monachus impudicitiam liberaret, eo quod nunquam postquam monachicum accepisset habitum, a completorio exiens, usque ad sequentis diei primam locutus fuisset. Illic autem (ut paulo post idem bibliothecarius advertit) qui præ cæteris sui avi hominibus regulam sancti Benedicti observabat, beatam Dei Genitricem ejusque solemniam singulari venerabatur affectu.... contulit, ut solita sibi consuetudine, et in transitu sancti Benedicti, et in festivitatem

(11) *Vide epist. 2 supra.*

nos regionum diversitas distineat¹¹⁹, de duabus tamen animabus nostris charitas unam conficiat. Unde fit ut animæ nostræ et dilectione¹²⁰ præsentis sese amplectantur¹²¹, et conversatione absentes sese desiderent. Sed **322** consummata hujus vitæ peregrinatione, Deo adjuvante¹²², ad quem tendimus, et in quo speramus, in patria ad quam suspiramus, quasi diversis itineribus conveniemus¹²³. Ubi tanto vehementius, Deo annuente, de invicem congaudēbimus, quanto nunc de nobis divinam dispositionem patientius toleraverimus. Interim tamen quoniam facere quod charitatem renovat et accendit, non est Dei dispositione reniti, sed obedire, debemus nos vel mutuis salutationibus, cum licet, revisere. Quod cum hactenus in hac epistola me fecisse possit sufficere, aliquid tamen nostræ admonitionis, quam tibi semper dulcem fecit, non mea fatuitas, sed tui charitas¹²⁴, instante Domino et communi nostro amico Ursone¹²⁵, cogor subjicere. Nam, etiamsi nihil tibi dicere possim quod ignores, plus tamen hærebit memoriæ, quod a dilecto dilectore dictum suscipies¹²⁶. Ingressus es, charissime, professusque Christi militiam, in qua non solum aperte obsistentis hostis violentia est propellenda, sed etiam quasi consulentis astutia cavenda. Sæpe namque dum lionem Christi vulnere malæ voluntatis aperte malevolus non valet perimere, silentem eum poculo¹²⁷ venenosæ rationis malevole callidus tentat extinguere. Nam, cum monachum nequit obruere vitæ quam professus est odio, nititur eum conversationis, in qua est, subruere fastidio. Et licet illi monachicum propositum^C tenendum quasi concedat, tamen quia hoc sub talibus aut inter tales, aut in eo loco incepit, illum stultum nimis imprudentemque multimodis versutiis

A arguere non cessat, ut, dum illi persuadet incepto Dei beneficio ingratum existere, justo iudicio nec ad meliora proficiat, nec quod accepit teneat, aut in eo inutiliter persistat. Quippe dum incessanter laboriosis cogitationibus de mutando loco, aut¹²⁸ si mutari non valet, saltem de improbando initio meditatur, nunquam ad finem perfectionis tendere conatur. Nam, quoniam illi fundamentum quod posuit, displicet, nullatenus illi structuram bonæ vitæ superædificare libet. Unde fit ut, quemadmodum arbuscula, si sæpe transplantetur aut nuper plantata in eodem loco crebra convulsione inquietetur, nequaquam radicare valens, ariditatem cito attrahit, nec ad aliquam fructus fertilitatem pervenit (12) : sic infelix monachus, si sæpius de loco ad locum proprio appetitu mutatur, aut in uno permanens frequenter ejus odio concutitur, nusquam amoris stabilitus radicibus, ad omne utile exercitium languescit, et nulla bonorum operum ubertate ditescit. Cumque se nequaquam ad bonum, sed in malum proficere, si forte hoc recogitat, perpendit; omnem suæ miseræ causam non in suis, sed¹²⁹ aliorum moribus injustus intendit, atque inde se magis ad odium eorum inter quos¹³⁰ conversatur, infelicitate accendit.

Quapropter, quicumque cœnobarum (13) forte propositum aggreditur, expedit ei ut in quocunque monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit ut ibi malum invitum facere cogatur, tota mentis intentione amoris radicibus ibi radicare studeat, atque aliorum mores aut loci consuetudines, si contra divina præcepta non sunt, etiamsi inutiles videantur¹³¹, dijudicare refugiat. Gaudeat se jam tandem invenisse, ubi se non invitum sed voluntarium tota vita mansurum, omni transmigrandi sollicitudine propulsa

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁹ Distineat *ms.* 20. in duobus exemplaribus, destineat *ms.* 18. distinguat *ms. Lov.* ¹²⁰ Et dilectione *ms.* 18. et *Lov.* in dilectione ¹²¹ Amplectentur *ms.* amplectantur ¹²² Deo adjuvante *ms.* et *Edit.* *Pic.* illo adjuvante ¹²³ Conveniemus *ms.* 18. Perveniemus ¹²⁴ Tua charitas *ms.* 18. tui charitas ¹²⁵ Ursone *ms.* 20. Urso *ms.* 18. et *Lov.* Ursione ¹²⁶ Suscipies. *ms.* et *Edit. Picardi et Col.* 1573, suscipies *ms. Lov.* ¹²⁷ Populo *ms.* et *Edit. Picardi* populo *ms. Lov.* ¹²⁸ Mutando aut in uno *Exempl.* *ms.* 20. et *ms. Lov.* mutando loco aut ¹²⁹ Non suis, sed *ms.* 18. et *Lov.* sed in suis, sed ¹³⁰ Odium, inter quos.. *ms.* odium eorum inter quos.. accendit *ms. Lov.* ¹³¹ Inutiliter videantur *ms.* et *Edit. Colon.* inutiles videantur

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

festivitate sancte Mariæ (quæ Annuntiatio Dominica dicitur) majorem missam in conventu celebraret, et octavo a prædicto sancti Benedicti transitu die præventus infirmitate, octavo nihilominus die ab Annuntiatione Dominica migraret ad Christum. Porro hujus epistolæ nominatim meminit Anselmus *Epist.* 104 ad Guarnerum, lib. III. Eadmerus bonam partem adduxit lib. I Vitæ ejusdem Anselmi, cap. 15. (12) Sic infelix monachus. Eo non insulse respicere videtur illud lyrici.

Cui placet alterius, sua nimirum est odio sors.
Stultus uterque locum immeritum causatur inique.
In culpa est animus, qui se non effugit unquam.

(HORAT. lib. I, vers. 11, 13)

(13) Qui cœnobarum aggreditur propositum, expedit ei, ut in quocunque monasterio professus fuerit, nisi tale fuerit, ut ibi malum facere cogatur, se radicare studeat. Locus expressissimus ad confirmandos quamplurimum cœnobarum animos, qui durioris

D vitæ rapti desiderio, plerumque ad aliud transeunt monasterium, unde paulo post, quoniam oneri sunt impares, coguntur exire non sine gravi mœrore, et grandi, cui exeuntes obijciuntur, tentationis discrimine. Magister Adam de Sancto Victore, vir æqualis Hugoni, Ricardo, et aliis compluribus nostri cœnobarum Patribus religiosissimis, in dialogo De institutione discipuli (quem nuncupavit Patribus nostris canonicis ecclesiæ archiepiscopalis Sancti Andræ in Scotia) interrogans eundem jam dejuratæ religionis sacramento ligatum, hoc audit respondentem. « Quid si majoris perfectionis et rigidioris ordinis desiderio accensus vitam meam emendare, et conversationem meam augere voluero, nunquid, ubi id faciam, transmigrare consulis ?

« *Doct.* Certe non consulo.

« *Disc.* Quare ?

« *Doct.* Primum, quia suspectam habeo infirmitatem tuam, quia potes sufferre ordinem istum, non potes fortassis sufferre illum. Secundo, quia timeo

deliberet : ut quietus ad sola piæ probatæque vitæ exercitia exquirenda sedulo vacet. Quod si sibi videtur majora quædam ac utiliora spirituali fervore appetere quam illi præsentis monasterii institutio-

nibus liceat, æstimet aut se falli, sive præferendo paria paribus, vel majora majoribus, sive præsumendo se posse quod non possit, aut certe credat se non meruisse quod desiderat. Quod si fal-

VARIÆ LECTIONES.

¹²³ Et quietus ad sola piæ probatæque vitæ *ms. duo et Edit.* ut Quietus ad sola piæ vitæ *ms. Lov.* ¹²⁴ Minora majoribus *ms. 18 et Lov.* majora majoribus

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ne per discessum tuum eis, qui post discessum tuum remanent, aliquod damnum inferatur et scandalum.

« *Disc.* Et quare hæc essent ?

« *Doct.* Nonne una es de decem virginibus, quæ accipientes lampades suas exierunt obviam sponso et sponsæ ? (*Matth. xxv, 1.*)

« *Disc.* Una quidem de quinque prudentibus esse desidero.

« *Doct.* Aut prudens virgo es, aut fatua.

« *Disc.* Sum utique.

« *Doct.* Si fatua es, non consulo ut quoquam discedas, ne forte fatuus sit fatui egressus. Si autem prudens es, et tunc nihilominus consulo ut remaneas, ut matri, quæ te concepit et portavit, domui videlicet tuæ, præ cunctis aliis tua sapientia succurrat. » Et post modicum, ubi discipulus olgiciens notissimos fratrum mores, a quibus, quia longe abhorret, odio sit, ait : « Visne ergo ut remaneam cum te odio ? »

« *Doct.* Nequaquam, sed cum dilectione. Volo enim ut Abel habites cum Cain, ut Isaac cum Ismaele, cum Esau Jacob. Poterit namque tibi produsse malitia, si tibi non defecerit patientia. Si autem tales ipsi fuerint ut te ad peccatum trahant, nunc consulo ut alio, ubi Deo placere possis, discedas. » D. Bernardus (cui et prædictus noster Adam posuit epitaphium) ex aliquot Columbensis abbatis quæstionibus, et hanc, de qua nunc sermo est, sic enodat in lib. De præcepto et dispensatione. « A bono, quod semel quis voverit, descendere non licere, mutare locum, quem sibi quisque delegerit, et cui sua se voluntate et voce firmaverit, omnino non consulo. » Sed nec sanctus papa Gregorius; ait enim : « Perfecti quique magna se discretionis subtilitate conspiciunt, ne ad deteriora unquam, vel in opere vel in cogitatione dilabantur. » Et paucis additis inquit : « Præscribat proinde stabilitatis pactum omni deinceps remisso descensui, contentioso discessui, vago et curioso discursui, totius denique inconstantiæ levitati, non tamen in his quæ in professionis serie sequuntur, morum videlicet conversioni et obedientiæ, quæ secundum regulam sit. Nam si hæc ibidem pro improbitate nimirum atque irreligiositate cohabitantium obtineri forte nequirent, duce spiritu libertatis indubitanter suadeo transire ad locum alium, ubi non impediatur homo reddere vota sua, quæ distinxerunt labia sua. » Post nonnulla explanatus suam aperit mentem, dicens : « Forte vult aliquis de Cluniacensibus institutis ad Cisterciensium sese stringere paupertatem, eligens præ illis nimirum consuetudinibus magis regulæ puritatem. Si me consulit, non consulo, si non sane sui abbatis usurparit assensu. Quamobrem ? Primo, propter scandalum ipsorum, quos deserit; deinde, quia certa pro dubiis relinquere tutum non est. Forsan enim hoc tenere potest, illud non potest; tertio suspectam habeo levitatem, qua id sæpe quod facile volumus antequam probemus, experti jam nolumus, uno prope momento id ipsum et cupientes et respicientes, tam leviter quam et irrationabiliter. » Hactenus illic Bernardus; multa enim præterii, quæ lectorem avidiorem non præteribunt, quamvis nihil existimem me siluisse quod scribendum fuerat necessario. Habeat tamen Coronidis vice si libeat et illud, quod exstat in calce apologiæ ad

Guilhelmum abbatem, his verbis : « Sicut non licet his qui majus aliquid forte voverunt, ad id quod minus est, descendere, ne apostantentur; sic non omnibus expedit de minoribus bonis ad majora transire, ne participantur. Scio quippe nonnullos de aliis congregationibus et institutionibus ad nostrum ordinem prævolasse, pulsasse, intrasse. Qui hoc quidem agendo et suis scandala reliquerunt, et nobis nihilominus attulerunt; dum quantum illos sua temeraria discessione, tantum nos turbarent sua misera conversatione, quoniam superbe sproverant quod tenebant; et temere præsumperunt, quæ non valebant. » Concludens tandem Bernardus, addit : « Quanquam ergo nonullos eorum noverimus, qui et fortiter Deo auctore cœperunt, et ipso protectore fortius perseverant, securius tamen est ut perseveremus in bono, quod cœpimus, quam quod incipiamus ubi non perseveremus, et hoc pariter omnesque

studeamus, quod secundum Apostoli consilium, **B** *Omnia nostra in charitate fiant (I Cor. xvi, 2).* » Eundem tertio consule in epist. 7 ad Adam monachum, ab his verbis post medium : « Si quidem ut cætera taceam, » etc., et 115, ad sanctimonialem Sanctæ Mariæ Treccensis. In Bernardi sententiam it div. tom. II, 2 quæst. 189, art. 8, dicens : « Transire de religione in religionem, nisi propter magnam utilitatem vel necessitatem, non est laudabile, tum quia ex hoc plurimum scandalizantur illi qui relinquuntur, tum etiam quia facilius proficit aliquis in religione quam consuevit quam in illa quam non consuevit, cæteris paribus. Sic Hle, ubi proxime subjungit egregiam Nestorii abbatis in hanc rem sententiam. D. Thomam plerique summularii sequuntur. » Causas vero mutandi cœnobii ibidem productas a D. Thoma ex superioribus elicere est. Joannes Gerson, vir etiam Lutheri demonachati judicio, non vulgaris, a D. Thoma non recedit in considerat. **C** 4 suæ epist. ad quemdam Carthusian. tom. I, monens « religiosum debere advertere, in domo Patris celestis multas esse mansiones (*Joan. xiv, 2*), viasque multas quibus illas assequaris, et, juxta dictum Augustini, in via Dei sic alium ire, alium sic, eamque ob causam unumquemque in vocatione qua vocatus est debere ambulare. » Rursus considerat. 5 ait : « Diabolus autem non habet efficacius malignandi machinamentum, quam si possit religioso suadere displicentiam status sui jam assumpti atque professi. Et hoc facere conatur nunc sub fignento quietudinis contemplativæ, nunc sub umbraculo, quasi omnia sint inutilia quæ agit in vocatione sua. »

Hæc ex Gersono carptim. Joannes Ketelius seu Cacabus apud Thomam Campensem hæc meditans proponit : « Est mihi utile et magna reputem exercitia domus istius supereminere alias domos, et ut habeam magnum propositum in hoc statu mori, et pro nulla re mihi adventura ab isto velle separari, salva semper obedientia. » Thomæ vero Campensis, vir illuminatissimæ mentis probeque gnarus harum procellarum, quibus candidatorum aut militiæ Christi nuper ascriptorum corda concussantur suos tirones in II part. Sermonum ad novitios, sermone 5, sic cautos facit : « Potest quilibet religiosus in ordine suo, et loco sibi a Deo proviso, animam suam salvare et virtuose proficere, si sollicite servat quæ ordo instituit, et prælatus facere

litur, agat gratias divinæ misericordiæ, quia ab A tando, inconstantia levitatisque frustra crimem
errore ¹³⁶ suo defenditur, ne sine emolumento aut
etiam cum jactura, locum vel vitæ ordinem mu-

subeat, aut majora suis viribus experiendo fatigatus
deterius in priora, aut etiam in pejora prioribus deli-

VARIÆ LECTIONES.

¹³⁶ Qua ab errore ms. 18 et Edit. Col. quia ab errore

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ubet ac consulit. Nemo igitur instabilis se seducat, neque stulta et vana imaginatione de alio loco cogitet, et de incertis futuris jucundiora sibi propheta-
tando dicat: O Deus, si in tali loco et ordine essem, quin bene et devote me habere vellem, nec de aliquo amplius conqueri vel turbari. » Hæc pauca ex multis quæ Thomas suos commonet, ubi subjicit exemplum ejuspiam canonici regularis, « qui diutino hujus occultæ tentationis prælio tandem prostratus deficit ad eremitas Augustinianos. Mox, ut eo pervenit, tirocinii monastici veste indutus est, et quidem tanto pectoris æstuantis fervore, ut eodem die, si Patribus visum fuisset, nomen dedisset. Vix fluxerant octo dies, cum gravissimo percellitur morore, priorisque cœnobii desiderio, adeo ut nec cibum nec somnum valeret capere. Quamobrem coactus aperit intestinum dolorem, mirantur Patres, levitatem puerilem objurgant acerbissime, reddunt habitum canonicum, redit in paternam domum, ubi castigatur, postea suæ inconstantia malo, evasit melior et constantior. »

Joannes Gerson epist. superius producta consideratione 11, aliquantulum simile quid narrat, sed horribilius, de Joan. Borbonio Cœlestino: « Is enim sub nubecula districtioris ordinis receptus a Franciscanis nuncupatus de Observantia, paulo post abcessit et duxit uxorem, a cujus propinquis occisus est, cum reverteretur Roma, anno 1598.

« Reverendus Pater noster Joannes Hurtaldus Parisiensis, episcopo a sacris vicibus, cum ex Funtbraldo rediens visitationis munere peracto, pertransiret Andegavo; accepit Franciscanum quemdam Bammetianum (id autem cœnobii haud procul ab urbe situm est,) præpostero arreptum zelo expetisse capucinos, ubi mox a dæmonio meridiano impetitus, et cucullam et catholicam abjecit fidem, professus Salaurii oppidi in archiepiscopatu Turonensi, Calvinianismum.

« Dum inviserem aliquando Fulienses monachos in Parisiensi suburbano degentes, et cum venerabili ejus asceterii præposito hisce de rebus confabularer, asseruit se vidisse duodecim externos monachos thrones, quorum unicus in eorum permansisset ordine.

« Est mihi quispiam notus adolescens canonicus regularis, miræ simplicitatis, qui inter mutua colloquia ingenue fassus est se hujusmodi insana tantifurenter percussus procella, ut universa sui cœnobii instituta siccificaret, donec ad se reversus, gratiorque potitus aura, exclamarit: Hem quid ago? est animus hinc alio migrare, ut potius vivam? Ecquando foris evadam disciplinae canonicæ studiosior, cum eam domi negligentius servem? Hac correptiuncula factus animosior postea impugnantem constanter risit dæmonem. »

Sciscitatus sum, dum hæc elucubraret, religiosissimum quemdam virum (nomen vercuunde sileo) quid hac de re sentiret: dixitque id licere, cum quis sui ordinis cyclopediam absolvit, sed et tunc vires animi corporique ad unguem explorandas. Imo licet hæc viderentur firmissimæ, tamen ob ingentia quæ has mutationes comitantur, salutis discrimina, mature rem tractandum. Cæterum, qui infirmiores valeant eludere insultus diaboli has religionis vices suadentis, et insidias detegere, quotidianaque præliola vel ex instituti monastici remis-

suri custodia, vel ex quorundam licentiosorum fratrum perversitate nata, illæsi perferre, docet Thomas Campensis supra, cæterique spirituales Patres.

Ad hæc refer universa, Lanfranci super his dubiis monasticis interrogati responsum, quod noster Anselmus exscripsit sub finem sui poematis De contemptu mundi. Quin actuarii vice apponam sapientissimum D. Stephani Muretensis, Grandimontensium sodalium institutoris decretum, quod lege in ejusdem regula calamo scripta apud nos, ubi sic præcipit in titulo De viris alterius religionis non recipiendis. « Alterius religionis viros in hac religione recipi, omnino prohibemus. Nam vestri mores ab eorum moribus plurimum differunt; vos quippe simum et ligna portantes, et cilibanum calefacientes, panem et alia multa facere consuevistis, nullos enim vosmetipsos habetis famulos. Vobis enim talia facientibus frequenter impropereant, dicentes: Nunquam de hujusmodi vilibus in nostra religione tractabamus; facilius etiam potest in disciplina teneri qui nunquam in illa fuit, quando recenter sæculum reliquit, quam revocari ad ipsam qui semel eam excessit. Insuper si post longum tempus vestris percurtatis moribus ad pristina religionis habitum remeare vellent; ipso postea, cujus obedientia se prius submiserunt, eos recipere quasi oves suas, atque licentia calumniam vestris facere possent, unde et vobis et ipsis aliquod contingat opprobrium, nullo modo recipiantur. Hinc Salomon ait: *Cor ingrediens duas vias, non habebit requiem (Eccli. 10, 23)*. Hinc Jacobus ait: *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus visis suis (Jac. 1, 8)*. » Hactenus viri sanctissimi scitum, in quo, cum monachos externos a suis excipi vetuerit, manifestissime præmonuit hos; nec ad suos alteriusque sectæ cœnobitas debere transmigrare. Huc facit cap. 15, lib. De mortificatione Julii Faciei, editi Lutet. 1598. Venerabilis Pater Nicolaus Grenierius, ante annos 36, nostri cœnobii prior, et quidem integritate prior, nulloque suorum posterior doctrina, lect. 4 in regulam sancti Augustini excoctiens, qui vir religiosus in Irreligiosa cœnobiarcha queat vivere, quam deserere nolit a lactus fratrum charitate, scandali futuri metu, aut ex fragilitate, et propria trepidante conscientia.

« Tum, inquit Grenierius noster, sperandum est, quod sine peccato in monasterio suo irreformato persistere possit, modo tamen illic sobrie, pie et juste vivat, has condiciones observans, ut scilicet super sui monasterii irreformatione doleat, ejus reformationem in substantialibus et præsertim in bonorum communitate desiderans. Item, ut pro reformatione introducenda, quod in se est, faciat, atque ut bona sibi commissa sine expressa sui superioris permissione non dispenset, nec sæculariter se habeat, sed, ut dictum est, vivat *pie, sobrie, ac juste (Tit. 11, 12)*. Pie Deo, ut recte et catholice sentiat, divinumque officium, ut potest, sollicite et reverenter persolvat; *sobrie* sibi, ut abstineat, juxta suasum apostolicum, *a carnalibus desideriis, que militanti adversus animam (I Petr. 11, 11)*; *juste* aliis, ut in omnibus se exhibeat sicut Dei ministrum, præcavens ne quemquam verbo aut facto, quantum commode poterit, male ædificet, præsertim ut neminem eorum, quibus convivit, offendant. » Sic Grenierius.

« Tum, inquit Grenierius noster, sperandum est, quod sine peccato in monasterio suo irreformato persistere possit, modo tamen illic sobrie, pie et juste vivat, has condiciones observans, ut scilicet super sui monasterii irreformatione doleat, ejus reformationem in substantialibus et præsertim in bonorum communitate desiderans. Item, ut pro reformatione introducenda, quod in se est, faciat, atque ut bona sibi commissa sine expressa sui superioris permissione non dispenset, nec sæculariter se habeat, sed, ut dictum est, vivat *pie, sobrie, ac juste (Tit. 11, 12)*. Pie Deo, ut recte et catholice sentiat, divinumque officium, ut potest, sollicite et reverenter persolvat; *sobrie* sibi, ut abstineat, juxta suasum apostolicum, *a carnalibus desideriis, que militanti adversus animam (I Petr. 11, 11)*; *juste* aliis, ut in omnibus se exhibeat sicut Dei ministrum, præcavens ne quemquam verbo aut facto, quantum commode poterit, male ædificet, præsertim ut neminem eorum, quibus convivit, offendant. » Sic Grenierius.

ciat. Si autem vere meliora illis, quæ in promptu A sunt, nondum meritis optat, patienter toleret divinum iudicium, quod ulli aliquid injuste non denegat, ne per impatientiam iudicem justum exasperans, mereatur quod non habet non accipere, et quod accepit amittere, aut quod non amat ¹²², inutiliter tenere. Seu vero ¹²³ misericordiam seu iudicium erga se in illis, quæ non habet et optat, persentiat; lætus ex his quæ accepit, largitati supernæ gratias dignas persolvat. Et quia ad qualemque portum de procellosis mundi turbidibus potuit pertingere, cavent in portus tranquillitatem ventum levitatis et impatientiæ turbidam inducere: quatenus mens constantia et mansuetudine tutantibus quæta, divini timoris sollicitudine et amoris delectatione sit vacua ¹²⁷. Nam timor per sollicitudinem custodit, amor vero per delectationem perficit ¹²⁸. Scio quia hæc majorem aut scribendi aut colloquendi exigunt amplitudinem, ut plenius intelligatur quibus, scilicet, dolis antiquus serpens ignarum monachum in hoc genere tentationis illaqueet; et e contra, quibus rationibus prudens monachus ejus callidas persuasiones dissolvat et annihilat. Sed quoniam jam brevitate, quam exigit epistola, excessi; et totum quod hic dixi aut dicendum fuit, ad custodiendam mentis quietem pertinet, hujus brevis exhortatio epistolam nostram terminet. Nec pates, charissime, hæc me dicere idcirco, quod suspicer te aliqua mentis inquietudine laborare. Sed quoniam prædictus dominus Ursus ¹²⁹ cogit me aliquam admonitionem tibi scribere, nescio quid C potius moneam, quam cavere hoc quod sub specie rectæ voluntatis scio novitiis quibusdam solere subreperere ¹³⁰. Quapropter, amice mi et frater dilectissime, consulit, monet, precatur te tuus dilectus dilector totis cordis visceribus, ut totis viribus quietæ mentis studeas, sine qua nulli licet callidi hostis insidias circumspicere, vel semitas virtutum angustissimas ¹³¹ prospicere. Ad hanc vero monachus, qui in monasterio conversatur, pertingere nullatenus valet sine constantia et mansuetudine, quæ mansuetudo indissolubilis comes est patientiæ; et nisi monasterii sui instituta, quæ divinis non prohibentur mandatis, etiamsi rationem eorum non perviderit, ut religiosa studuerit observare. Vale, et omnipotens D Dominus perficiat gressus tuos in semitis suis, ut non moveantur vestigia tua (*Psal. xvi, 5*); ut in justitia appareas conspectui Dei, et satieris cum apparuerit gloria ejus (*Ibid., 15*). Ora ut et ego tecum quia et ego oro ut tu mecum ¹³².

EPISTOLA XXX ¹³³.

AD ARNULFUM.

Consulti non eligere locum ubi doceat, sed ubi magis doceatur.

Domino et fratri charissimo ARNULFO, frater ANSELMUS, salutem.

Quod vestra petit fraterna dilectio, ut simul præsentibus invicem colloquamur, ego quoque ex quo habitum sanctæ conversationis sumpsistis desideravi et desidero: sed quia meus nec sum nec esse volo, nondum communis effectum desiderii consequi potui, nec scio si potero. Breviter igitur pro temporis brevitate, litteris ad ea quæ mandastis respondeo. De fratre adolescente quod petitis, nec dominus abbas nec nostra congregatio concederet, nisi prius ejus vitam diuturnæ conversationis experimento cognosceret. Quod autem aliquo ire proponitis ¹³⁴, ubi secundum propositum vestrum vivere possitis, laudo et hortor; hoc tamen præmones ut et per licentiam **323** abbatis vestri hoc faciatis; et ut, quocumque iter vestrum Deus direxerit, regulariter sub abbatis obedientia, et non in propriæ voluntatis arbitrio, si monachi præmium consequi vultis, vivatis; nec locum ubi vos aliis prodesse, aliosque instruere, sed ubi vos per alios proficere et ab aliis ad spiritalem militiam iastri possitis, eligatis. Sic enim ordinate proficietis, si prius doceri quam docere appetieritis. Præterea, quod studio scholarum vitam vestram, ex quo sæculo renuntiastis, impenditis ¹³⁵, nullatenus vobis expedire cognoacetis, si et vestri finem propositi, et quo exercitio illuc perveniatur, consulitis. Valeat mihi vestra dilecta dilectio, et licet in hac peregrinatione separati ad patriam velut diverse itinere tendamus; oremus tamen pro invicem, ut in patria de Deo simul æternaliter gaudeamus.

EPISTOLA XXXI ¹³⁶.

AD LANFRANCUM.

De Lanfranci nepotis sancto profectu, et de capitis dolore, quo laborabat.

Domino et Patri suo desideratissimo, matri catholice cum amore reverendo cum reverentia amando archiepiscopo LANFRANCO, frater ANSELMUS suus, in præsentis vitæ sanctitate diuturnum fulgere, in futuræ vitæ felicitate æternum gaudere.

Si tam facile dietare et scribere, quam loqui possem, nunquam illi, cui tam sæpe loquitur cor meum, epistolarum copia mearum deesset, nisi cum inopia mihi fatorum adesset. Sed quoniam tam multa sunt quæ me dictare impediunt, ut hoc ipsum, scilicet quam multa sint, meditando nunc enarrare impe-

VARIE LECTIONES.

¹²² Quia non amat *ms. 1* quod non amat ¹²⁶ Dei vero *ms. duo et Edit. Colon.* seu vero *ms. 18.* si vero ¹²⁷ Sollicitudini et amoris delectationi sit vacua *ms. 18 et Lov.* sollicitudinis et amoris delectationis non sit vacua *Edit. Colon.* Sollicitudine et amoris delectatione sit vacua ¹²⁸ Perficit *ms. 18.* proficit ¹²⁹ Ursus *ms. 18, Edit. Col. et ms. Lov.* Ursio ¹³⁰ Subripere *ms. 18, et Lov.* subreperere ¹³¹ Augustissimas *ms. et Edit. Col.* angustissimas ¹³² Tu mecum *ms. 18. addit Amen* ¹³³ Cum duobus *ms. Vict. in Cod. Ef. 20. collata* ¹³⁴ Preponitur *ms. proponitis* ¹³⁵ Impenditis *ms. impenditis* ¹³⁶ Cum *ms. uno ex prædictis coisita*

sed tractantes execrandos existimet : ut qui Dei et angelorum præsentiam non reverentur, vel hominum detestatione repulsi²²⁵, sacra contaminare desistant²²⁶. Nec ullatenus²²⁷ oportet ut illi sint consortes de altari participantium, qui per immunditiam se faciunt exsortes altari deservientium. De lapsis autem sacros ordines habentibus, et spontanea humilitate²²⁸ secrete quibus debent confitentibus, nequaquam est asserendum quod eisdem ordinibus amplius uti nullatenus possint, si per sacrificium spiritus contribulati, cordisque contriti²²⁹ et humiliati Deum placantes (*Psal.* L, 19), ad virtutum profectum studiose contenderint²³⁰. Nam nec apud Deum reprobatum officium alicujus propter culpam, quam ipse ignoscit; nec apud homines decoloratur sacri ordinis dignitas propter personam, cujus ipsi peccatum non cognoscunt : quibus duabus causis carnalis lapsus prohibet ad sacros ordines²³¹ accessum et²³² reditum. Sed quoniam ferme semper occultum est, *quorum remissæ sint iniquitates, et quorum tecta sint peccata* (*Psal.* xxxi, 1); quorum vero minime : tutius semper²³³ est conscium sibi criminis, ab his quæ placitum Deo personam exposcunt, per laudabilem humilitatem²³⁴ abstinere, quam per culpabilem securitatem præsumere. Illud namque semper potest, Deo non improbante; hoc vero non debet, nisi Deo approbante. Qui autem huic sententiæ, quæ ad sacri ordinis officium reditum post lapsum concedit; nequaquam alia ratione²³⁵ nisi auctoritate fulciatur, scilicet Scripturarum²³⁶, vult consensum attribnere : legat epistolam beati Calixti papæ directam universis episcopis per Galliam constitutis²³⁷ et beati Gregorii papæ ad Secundinum inclusum : ubi ipsi hanc sententiam sic firmis et pene eisdem rationibus et auctoritatibus confirmant, ut nullatenus aliorum probatione indigeat. Sed quoniam idem B. Gregorius id ipsum in aliis suis quibusdam epistolis studiose prohibet, ne sibi ipse contrarius sit²³⁸, de apertis quidem prohibuisse, de occultis vero, post dignam pœnitentiam

concessisse intelligit. Nam crimen quod a Deo non imputatur, nec ab hominibus esse putatur, non reprobatur nec decoloratur, ut jam dixi; cum tamen in tali re cuique tutius sit coram Deo sibi plus²³⁹ timere quam confidere. Prohiberi autem invitum debere, qui occultum crimen humili confessione sponte et occulte detegit, minime existimo, ne multis obstruatur via salubris confessionis, qui potius eligerent penitus in mortem²⁴⁰ occultari, quam hac occasione in certitudinem vel suspicionem alicujus criminis adduci. Nec illi²⁴¹, cui constitetur, statuitur ad peccatum, si confitentem absque ejus consensu cessare a sui ordinis officio non cogit; sed potius magni criminis reus esse videtur, si cogit, quia sic et confitentem²⁴² pœnitere confessionis, et plures nondum confitentes horrere confessionem compellit²⁴³. Nam satis patet quam minus malum sit cui libet peccatori ad altare cum amore confessionis peractæ et spe misericordiæ humili mente accedere, quam se cum odio confessionis et desperatione veniæ indurato corde, desiderio aut etiam actu ingerere. Ille itaque cui confessio fit, nequaquam particeps æstimandus est minoris culpæ, in qua alium permittit, non consentiendo, sed majorem prudenter præcavendo; majoris vero criminis auctor esse videtur, ad quos multos impellit, etiamsi non volendo, tamen inordinate plus quod minus, quam quod majus erat, timendo. Sed manifestum est quia illi, qui humili contritione superbam verecundiam conculcando semetipsos judicantes, indocenti cessationem sponte consentiunt : multo tutius ministrant permissi seu etiam jussi, quam illi qui verecundia humana inter Deum et se juste judicare refugiunt; licet is cui confitentur, valde periculosius prohibeat istos invitos, ut supra dictum est, quam illos spontaneos. Et cum nrisque necessarium sit vel ad tempus abstinere, puto quia illi, qui non libenter cessant, ad quod non bene properant, sunt tantum relaxandi; hi vero qui sponte abstinere, ad

VARIÆ LECTIONES.

²²⁵ Depulsi *ms. et Edit Goth. et Col.* repulsi ²²⁶ Desistant *ms. S. Ebr.* non audeant ²²⁷ Nec ullatenus *etc. usque ad,* de lapsis, *etc. ms. S. Ebr. omit.* ²²⁸ Spontanea humilitate *ms. S. Ebr.* spontanea ²²⁹ Cordisque contriti *ms. S. Ebr.* cordeque contriti ²³⁰ Contenderint *ms. S. Ebr.* se converterint ²³¹ Ad sacros ordines *ms. S. Ebr.* ad sacrum Ordinem ²³² Accessum et *ms. S. Ebr.* accessum aut ²³³ Tutius semper *ms. et Edit. Goth. et Col.* tutius semper ²³⁴ Laudabilem humilitatem *ms. S. Ebr.* laudabilem Deo humilitatem ²³⁵ Aliqua ratione *ms. 1. Vict.* alia ratione ²³⁶ Fulciatur, Scripturarum *ms. S. Ebr.* fulciatur, scilicet Scripturarum ²³⁷ Decretum universis Episcopis per Galliam constitutis *ms. S. Ebr. et Lov.* directam Episcopis Galliæ ²³⁸ Sed quoniam idem B. G. id ipsum in aliis suis quibusdam Epistolis studiose prohibet, ne sibi ipse contrarius sit : *de etc. ms. S. Ebr.* Sed quod idem S. Gr. et alii sancti Patres id ipsum alibi videntur studiose prohibere : *de etc.* ²³⁹ Deo plus *ms. S. Ebr.* Deo sibi plus ²⁴⁰ Eligent penitus in mortem *ms. S. Ebr.* eligerent in mortem penitus ²⁴¹ Nec enim illi *ms. S. Ebr.* nec illi ²⁴² Et confitentem *ms. S. Ebr.* et confitendo ²⁴³ Confessionem compellit. *Hic explicit tractatus in ms. S. Ebr.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

laterrano, quem se in paparum enumeratione securum pollicetur in epistola liminari. Nam Anthropologia lib. xxii, sic de Gregorio scribit : « Ille præter omnes, quod vir pius, et Christianæ religionis acerrimus defensor fuerit, labores magnos pertulit. » Hartmannus Schedelius Registri Chronicorum ætate sexta, Gregorium nominat virum Deo et hominibus gratissimum, prudentem, justum, clementem, pauperum, pupillarum ac viduarum patronum, et

Ecclesiæ Romanæ contra hæreticorum improbitatem, et malorum principum potentiam res ecclesiasticas per vim occupare conantium unicum ac acerrimum defensorem, eumque sancte et pie mortuum esse. Hæc Schedelius Germanus scriptor, et Gassaro antiquior; quem et Volaterranum, a Genebrardo prætermisissos adduxi, ne quis testium deceret Gregorianæ innocentis.

quod non præsumant, etiam revocandi. Nam in illis, si revocentur, obedientiæ tegmine præsumptio palliatur; in istis vero humilitas obedientiæ robore adjuvatur. Quæ revocatio non indifferenter, sed magna prælati confessionem suspicientis discretionem facienda est. Sæpe namque contingit ut quis non per immensum criminis horrorem, et per vim humilitatis humanam verecundiam superet; sed per stultitiæ tenebras et impudentiæ duritiam, sceleris et pudorem non sentiat, et per negligentiam officium suum non appetat. Qui autem hujusmodi est, nunquam ad sacrum officium suum aut vocandus aut revocandus est. Sed cum pro ipso poenitente supplicat humilitas, suggerit contritio, intercedit vitæ mutatio: tunc nimirum si prælatus non tam de meritis aliquibus, quam de magna misericordia et de multitudinis miserationum Dei illum confortans, ad sui usum invitet officii, puto quia non tam tenere quam prudenter egisse videatur. Est enim sæpe in hujusmodi prævenienda pusillanimitas, excludenda contemptus suspicio, ostendenda benevolentia, exhibenda compassio. Hoc enim modo qui tales sunt quanto benignius, tanto efficacius ad perfectionem provocantur, et tanto strictius in bono proposito ligantur. Potui plura de scriptis Patrum his interexere; sed quia epistolaris brevitatis, quæ jam se nimis extendi reclamat, non consentit, simpliciter quid de interrogatis sentirem, paternitati vestræ jussus exposui. Omnipotens Dominus vos, et in his et in omnibus quæ vobis agenda sunt, sic in rectitudine veritatis dirigat, ut pro eis seipsum vobis retribuatur. Si præsens essem coram vobis, et coram sancta congregatione vestra (de qua multa bona a multis concorditer audio) suppliciter mente corpus totum prosternerem, et ut me honorum quæ Deus operatur in vestro monasterio, in perpetuum participem in fraterna charitate concederetis, peterem. Sed quoniam ego hoc non possum, præsumo non de meis meritis, sed de vestra sanctitate rogare ut vos hoc pro me non humiliato corpore, sed benigna mente ab eisdem filiis vestris mihi petatis et cum illis concedatis. Valete.

EPISTOLA LVII ²⁵².

AD LANFRANCUM.

De Lanfranco nepote bona rescribit, nec non de Osberno. Et mittit B. Pauli Epistolas.

Domino et Patri suo reverentiæ honore, et amoris affectu matri catholicæ colendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS suus, quod suis.

Licet rarius quam debeat humilitatis meæ litteras paterna sanctitas vestra suscipiat, fidelitatem tamen vobis debitam cor meum non alibi quam in seipso scriptam integram servat. De charissimo meo nepote vestro copiosius nuntius vester, qui ea quæ

A circa ipsum sunt, vidit et ab eodem audivit, potest interrogantibus dicere quam epistola mea possit describere. Quod autem ad me attinet, sic me sibi non invitum cum propter vos, tum propter seipsum, ut taceam fraternæ charitatis astrinxit; ut in nullo ejus commodo, quod possim, me velim illi subtrahere ²⁵⁵. Dominus Osbernus, quem ad se reduci auctoritas vestra jubet, fateor, adeo menti meæ glutino dilectionis adhæserat, ut ejus separationem cor meum non nisi cum quadam sui scissura toleret. Testis enim est illi non tam stylus meus quam conscientia quia sic nobiscum est conversatus, ut ab omnibus bonæ propositum voluntatis sincere diligentibus, plus mercatur affectum charitatis, quam asperitatem alicujus severitatis ²⁵⁶. Quamvis itaque admonitione non egeat sancta vestra benignitas, quæ semper bonis adesse solet, compellit me tamen meritis præfati fratris comparata dilectio toto precari conatu, quatenus non solum quia ipse meruit, sed et quia fidelis servus vester desiderat, desiderando postulat, illum benigne suscipiendo, benigne, nisi aliter vitam ejus ipsi mereri videritis, tractetis. Præterea, quoniam non audeo dicere ut illum ad nos aliquando remittatis; hoc, ut puto, licenter dico quia nunquam ab eo vivens dissociari vellem. Epistolas beati Pauli vestro mandato libenter parentes vobis mittimus; sed, quoniam quod in eodem codice de vestro opere est, alibi non habemus, satis scire potestis quid vos aliquando factum ire desideremus.

EPISTOLA LVIII ²⁵⁶.

AD HENRICUM.

Domno et amico charissimo, reverendo priori HENRICO frater ANSELMUS, in terra seminare sanctitatem, in cælo metere felicitatem.

Ei commendat Osbernum.

Dilectus meus dominus Osbernus vester, qui ad vos redit ²⁵⁷, sic pristinæ vitæ perversitatem sponte accusat et execratur; atque, in quantum ex ea quam nobiscum habuit conversatione palam et secreta experiri potui, sic vitæ laudabilis amore accenditur, ut non immerito interior homo ejus in melius aut jam mutatus, aut procul dubio facile mutandus existimetur. Et vestræ quidem notum est prudentiæ quia nunquam tanta benignitatis opus est exhibitione, quanta in nova et rudi de reprobis ad probos mores conversione, ne bona incepta quæ nutriri et ad profectum duci possunt per fomenta benignitatis, impediatur aut certe frangantur per austeritatem severitatis. Precor igitur dilectam vestram sanctitatem, quatenus, sicut vestri decet discretionem regiminis et præfati fratri expedit, omnem præteritæ perversitatis ejus dissimulantes ²⁵⁸ memoriam, lacte perspicuæ dilectionis

VARIÆ LECTIONES.

²⁵² Cum uno ms. Victorino in Codice Es. 20. collata ²⁵⁵ Velim subtrahere. ms. Velim illi subtrahere ²⁵⁶ Severitatis ms. alicujus severitatis ²⁵⁷ Cum eodem ms. collata ²⁵⁸ Redit ms. reduciur ²⁵⁹ Dissimulantis ms. dissimulantes

propositi nutritatis melioris infantiam, nisi forte, A quod non puto, in pristinam non ex infirmitate ostenderit, sed ex voluntate redierit malitiam. Nullatenus enim illi opportunius probatis latuisse dilectionem sub severitate quam sensit in errore, quam si tunc patnerit in erroris correctione. Denique, ut mihi videtur, ad rectæ vitæ tramtem nullus debet impelli, nisi qui non potest attrahi. Precor etiam, seu, potius exigo ex debito, quod sibi invicem debent amici, ut sicut omnes dilectæ mihi fraternitati vestræ dilectos volo diligere, sic dominus Osbernis in adipiscendâ meam dilectionem multum sibi gaudet vestram crevisse. Valet.

EPISTOLA LIX ²⁸⁹.

AD GONDULFUM.

Pe muneribus ab ipso missis gratias agit suo et Hugonis atque Basilie nomine.

Suo domino, suo fratri, suo amico charissimo domino GONDULFO frater ANSELMUS, quod suo, suus.

Cum tu non potes precibus monere pigritiam meam ut tibi salutatorias litteras mittam, convertis te ad aliud consilium, et pulsas me tuis donis, ut vel gratias remittam; et quem blanditiæ nequeunt ad scribendum attrahere, saltem pudor queat ad gratias agendum impellere. Ago igitur tuæ dilectioni, quæ dulcis est cordi meo, gratias, non quantum mihi chara sunt dona tua, sed quantum mihi charior est charitas tua, qua fiunt et condiuntur, et quam mihi sapiunt munera tua. Tanto namque charior est mihi charitas tua, quam quidquid mihi donare potes, quanto ea quæ donas potes a te longe transmittere, et charitatem non potes a te dimittere. Illa enim possunt sine mare transire; sed ista non potest de corde exire tuo: hanc certe sive dones, sive non dones mihi, aliquid semper scio in te fervere; huic sive loquar ²⁹⁰, sive taceam, semper scito cor meum simili affectu respondere. Dominus Hugo et domina Basilie uxor ejus magnas sibi gratias agunt pro gratiis tuis quas mandas, pro donis tuis quæ mittis, pro orationibus tuis quas pro eis facis, et quas eis promittis. Ego ipse præsentavi eis munera tua, et legi litteras tuas, et retuli verba tua: quæ omnia gratissime et lætissime susceperunt.

334 EPISTOLA LX ²⁹¹.

AD MAURITIUM.

Exigit ab eo epistolas; et eum collaudat quod ab omnibus ubique ametur.

Domno et dilectissimo fratri et filio MAURITIO frater ANSELMUS, sapientia et gratia proficere apud Deum et homines.

Diu est quod nostris nos invicem litteris non

visitavimus, quoniam de soliditate mutuæ nostræ dilectionis non dubitavimus; et quia nuntiorum sermonibus, cum opportunum fuit, nos salutavimus. Sed ne qua occasione amor ipse ab aliquo putetur tepere, expedire puto ut aliquando schedulis, quasi scintillis ab invicem emicantibus, videatur fervere. Hoc enim ipso quia desiderantem ²⁹² te desiderans habere mecum non possum; nequaquam minus, sed magis te diligo; quia cum te sic diligi a majoribus et melioribus me ²⁹³, ut te dimittere nolint, video; plus te diligendum intelligo. Unde fit ut pene dubium mihi sit utrum quia sic te facis amabilem, plus gaudeam; an quia tam amabili frui non possum, plus doleam. Verum quoniam scio quia non tantum propter me quantum propter te a me debes amari: soluta quæstione certum est quia plus debeo de bonorum præsentia quæ tecum est congratulari, quam de corporis tui absentia quæ mecum est contristari. Denique semper, ut Deo et bonis hominibus amabilis esses, desideravi, et pro mea possibilitate, ut mihi conscius es, studui quandiu mecum fuisti: nec tamen desiderium idcirco tepuit, quia studium operari non potuit plus quam mecum, cum non fuisti: verum non ubicunque amaris, esse potes; sed ubicunque sis, amari et bonus esse potes. Ut igitur ibi et talis sis, ubi et qualem te esse vult Deus, et tibi expedit, salvo tamen mutuo nostro, quod exigit mutuus amor, desiderio, exoretur Deus: et quoniam jam, ubicunque sis, bonis amabilem te fecit benedictus Deus. Saluta dilectos fratres et C amicos nostros domnum Herluinum et domnum Guidonem ²⁹⁴, domnum Elmeram et domnum Hulwardum consobrinum domni Osberni.

EPISTOLA LXI ²⁹⁵.

DURANDI AD ANSELMUM.

Laus Meditationum Anselmi, a quo exigit B. Pauli Epistolas.

DURANDUS sola dignatione Dei abbas Casæ-Dei domino ANSELMO æternam salutem.

Bajocenses duo litteris imbuti, juvenes præclaræ habitudinis in omni modo se habendi; minor eorum vocabulo est Rogerius, alter est Willelmus: duo illi, et præter eos, plures, sed maxime illi distillarunt auribus nostris oleum et suavitatem tui et nominis et religionis. Deinde: *Terret me vita mea; namque (18) diligenter discussa* ²⁹⁶, cum eo quod sequitur, scriptum hoc, et præter hoc, alia piissime de contrito spiritu tuo, et de pietate contriti tui cordis edita et scripta, piis præstant nobis lacrymas tuas legere, nostras edere; ita ut utrumque miremur et in corde tuo redundare tantæ rorem benedictionis, et sine susurro descendere inde rivum in cordibus

VARIÆ LECTIONES.

²⁸⁹ Cum eodem ms. collata ²⁹⁰ Sive loquor ms. sive loquar ²⁹¹ Cum eodem ms. collata ²⁹² Desultantem me desiderantem ²⁹³ Diligo a majoribus me ms. diligi a majoribus et melioribus me ²⁹⁴ Herluinum et dominum Gondulphum ms. Herluinum et domnum Guidonem ²⁹⁵ Cum eodem ms. collata ²⁹⁶ Diligent et discussa ms. et Edit. Pic. diligenter discussa

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(18) *Meditatio 2, supra, p. 207.*

nostris Nam ita est vere : pietas scriptæ tuæ orationis excitat in nobis pietatem sopitæ compunctionis ; adeo ut quasi mente prosiliendo congaudeamus, ea diligendo in te, vel potius in eis te ; super ea ²⁶⁷, et per ea Deum et te. Intercede igitur, quia intercedere potes, pro nobis intercedentibus pro te ut possumus ; et mitte alia, si qua habeas, a te scripta, quæ non habeamus, notus et rogatus in dilectione, quæ continua est nobis utrobique. Rogamus etiam in corpore ipso congregationis unitatem societatis, et te pro nobis in eo fungi legatione mittimus ; quia redundans tu charitate fideliter poteris hoc rogare, et rogata ipse dare. Parati etiam nostræ dilectionis dare pignus, pignus exigimus a vobis : vos eligite quod possumus, a nobis ; nos eligimus ²⁶⁸ Epistolas Pauli a vobis. Neque prætendimus in eo dolos quasi primi parati accipere, et non primi parati dare, quod remotissimum est a sacramento dilectionis, quæ Deus est. Verum ardentem charitate non prævidemus quomodocunque postulemus, omnibus sanctæ hujus professionis parati nos et nostra commode petita non negare. Hi igitur duo fratres tui desiderio accensi te opitulantes ²⁶⁹ habeant in omnibus, quia de te pendet voluntas omnium in omnibus.

EPISTOLA LXII ²⁷⁰.

AD DURANDUM.

Respondet præcedenti.

Domino et Patri merito sanctitatis, cum amore reverendo, cum reverentia amando, DURANDO abbati cœnobii quod dicitur Casa-Dei frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus : sic in hac vita perseverare in proficienti sanctitate, ut in futura gaudeat in sufficienti felicitate.

Vestræ paternitatis epistola percepta, magnum se cordi inco gaudium infudit : sed vita mea respecta, non solum idem se gaudium fere totum de corde meo refudit ; sed insuper dignus mœror mentem meam graviter perfudit. Nam ex eo quod vestram sanctitatem me ignotum homunculum adeo dilexisse cognovi, ut me suis litteris de tam longinquo visitare et salutare dignaretur, non immerito sibi visa est mea debere exultare ²⁷¹ humilitas. Sed, cum considero me nequaquam a vobis diligere, nisi quia existimatis me aliquid esse, cum nihil sim, intelligo quia non diligitis vilem et contemptibilem coram Deo et hominibus personam (quod ego sum), sed strenuum et alicujus virtutis virum, quod ego utique non sum. Quapropter timens non so um ne mihi nihil aut parum prosit vester amor, quia non sum quod diligitis, sed ne mihi nimium obsit meus tepor, quem in me non cognoscitis ; precor, obsecro ut me putetis aut ametis, quasi jam alicujus spiritualis proventus sim ; sed ad hoc me diligit,

VARIÆ LECTIONES.

²⁶⁷ Semper ea ms. super ea ²⁶⁸ Eligite.. eligimus ms. rectius exigite.. exigimus ²⁶⁹ Opitulante ms. opitulante ²⁷⁰ Cum eodem ms. collata ²⁷¹ Exultare ms. exaltare ²⁷² Impendentis ms. impenditis ²⁷³ In vita charitate ms. in vera charitate ²⁷⁴ Cum eodem ms. collata ²⁷⁵ Examinanda ms. examinandum

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(10) Vide epist. 74, infra.

diligendo orate ut sim. Sic enim vestra erit et vera de me æstimatio, et vera erga me dilectio, et secura mihi de vestro amore exultatio. Rogo itaque, quanta possum humilitate, reverendam paternitatem vestram, agite sanctis vestris precibus, quatenus et quod ego adhuc noxie sum, a me auferatur, et quod nondum utiliter sum, mihi tribuatur ; et vobis, quod misericorditer indigenti proximo impenditis ²⁷⁴, retribuatur. Nostras vero pro vobis orationes, quia perviles sunt, reverendæ vestræ beatitudini promittere non audeo ; sed eas, quia poscere dignamini, negare non debeo. Quare si aliquid vel sunt, vel vestris suffragantibus meritis future sunt, in vera charitate ²⁷⁵ vestræ sint, et sanctorum, qui monasterii vobis divinitus commissi vel sunt, vel futuri sunt. Et quamvis aut nimium quid, aut nihil sit quod vobis ex me concedo, aliquid tamen magnum a vobis deprecere ³³⁵ præsumo. Prosternit itaque se mens mea coram reverenda vestra paternitate, et coram omnibus vestræ sanctæ congregationis fratribus, humili supplicatione rogans, quatenus me servum vestrum, vestri monasterii fratrem, velut unum ex vobis in perpetuum concedatis, et nomen meum ultimum ubi vestra scripta sunt nomina subscribi faciatis. Ea vero, quæ vestris mandatis respondentur et quæ mandantur, reverendi domini et fratres nostri filii vestri qui ad nos venerunt, melius loquendo quam nos scribendo narrabunt. Omnipotens Deus sic vos det conversari in Casa-Dei in hoc sæculo, ut inter beatos qui habitant in domo Dei in sæcula sæculorum laudetis Deum, domine Pater, et domini in Christo fratres. Amen.

EPISTOLA LXIII ²⁷⁶.

AD LANFRANCUM.

Ut examinet editum a se Monologium.

Domino servus, Patri filius, reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS.

(19) Opusculum illud quod paternæ vestræ censure misi, libentius ipsemet, si opportunum fuisset, coram ipsa examinandum ²⁷⁸ legissem. Quod quia nunc esse non potest, vellem multum precari quatenus dulcis mihi paterna vestra prudentia illud non dedignaretur vel quolibet alio legente audire, et quod ex eo fieri deberet præcipere, nisi timerem indiscrete molestus esse dignitati vestræ, quam multis magnisque rerum majorum consultationibus indesinenter occupatam non dubito. Quapropter, quoniam nihil sic mihi volo placere, ut vobis displiceat, sicut solius est vestræ experientiæ judicare, quantum vobis hoc quod me multum velle significo, liceat ; ita sit vestri arbitrii eligere utrum vobis id libeat. Hoc tamen etiam cum importunitate a vestra auctoritate non desinam exigere, quatenus de eodem opu-

C

D

sculo, sive audito, sive inaudito, qui fieri debeat, vestra decernat auctoritas. Titulum autem nullum illi præposui : quippe quod nequaquam tanti existimavi, ut illud suo nomine dignarer. Si igitur vestro sederit arbitrio ut quod scripsi scripserim; a quo habebit firmitatem, ab eo habeat et nomen : et per vos detur servo vestro, dilecto fratri et conservo meo domno Mauritio, qui unus est ex illis quorum maxime factum est instantia. Si autem aliter vestro placuerit examini, exemplar quod vobis mitto, nec mihi nec præfato fratri reddatur; sed aliquo elemento aut obrutum, aut demersum, aut consumptum, aut dispersum de medio fiat. Quidquid autem inde vestro placuerit iudicio, ut mihi aliquo modo nctum fieri jubeatis, efflagito : quatenus exemplar quod retinui non aliam sortiatur sententiam, quam illud quod misi. De dilectissimo meo, nepote vestro, et corde et ore et epistola, quantum possum, deprecor ut cum primum illum sanitatem recepisse cognoveritis, nequaquam ejus me amabili conversatione diutius carere faciatis. Verum quippe dico vobis, talem se exhibuit mihi, et cunctis nostris bonos amantibus mores præsentem, ut illum, si absque ulla sua²⁷⁶ incommoditate, quam nullo modo volumus, reduci possit, desiderare cogamur absentem.

EPISTOLA LXIV²⁷⁷.

AD HENRICUM.

Obedientiam et patientiam consulit.

Domino et fratri charissimo, domno priori HENRICO frater ANSELMUS; per diuturnam bonam vitam mereri æternam beatam vitam.

Domnus abbas et fratrum vestrorum congregatio læti susceperunt, laudaverunt, amaverunt munera vestræ charitatis; sed multo utique magis ipsam charitatem, quæ nunquam non vult quantum potest, et semper vult plusquam potest. Gratanter quoque suscepit domnus abbas, et gratanter legit et audivit mea parvitas, quod prudentia vestra consilium ejus et patris, et meum ut fratris petivit, et secundum illud per omnia se facturum promisit. Sic nempe decet sapientem, sapienti scilicet uti consilio. Sapiens quippe consilium est, sicut scitis, quod consulit omnia facere cum consilio. Cum igitur totum rei, de qua consulitis²⁷⁸, consistat consilium in obedientia et patientia; et scriptum sit quia obedientiam mavult Deus quam sacrificium (*I Reg. xv, 22*) et quia *patientia opus perfectum habet* (*Jac. i, 4*), nullius justius petitis et suscipitis consilium quam illius cui debetis obedientiam; et nullum servatis perfectius, quam cum fortiter tenetis patientiam. Hoc igitur consulit domnus abbas, hoc rogat, et ut non solum consulenti et roganti vestra strenuitas acquiescat, quod est laudandum : sed et præcipiendi

obediat, quod est coronandum : hoc præcipit, hoc ergo frater et amator vester consulo et flagito, ut totius vitæ status his duabus nitatur columnis, scilicet obedientia et patientia. Et quidem de patientia, bene novit dilectio vestra quod non solum cum meritis puniatur, violenter est exigenda, sed etiam cum immeritis alligitur libenter est exhibenda. Ibi enim exsecranda est impatientia, ne nocens infelicius damnetur : hic servanda est patientia, ut innocens feliciter coronetur. De obedientia vero hoc mandat domnus abbas, quod nec dubitare²⁷⁹ vos arbitror; quoniam quidquid reverendo domino ac Patri nostro archiepiscopo Lanfranco obeditis, sic illud accipit, velut si sibi obediretur : imo tanto gratius quam si sibi obediretis, quanto ipse per semet illi obedire desiderat; et quanto in eo quod non solum ipsi, sed et alii propter ipsum obeditis : majorem ipsam vestram obedientiam considerat. Quanquam si consideremus nos²⁸⁰ et illum, cui vos obedire invitamus, multa procul dubio in nobis et in illo sint cur nos illi sponte studioseque obedire debeamus. Valet.

EPISTOLA LXV²⁸¹.

AD MAURITIUM.

De Mauritiæ ex Angliâ reversione Beccum, et de Monologii correctione.

Domno et fratri, filio charissimo MAURITIO, frater ANSELMUS, servi reverentiam, fratris affectum, patri diligentiam.

Semper te, dilectissime filii, desidero, semperque te me desiderare non dubito. Sed, quoniam neuter nostrum suus est, nec sumus invicem alter alterius nisi per charitatis affectum, consulo et hortor quatenus quandiu hi, quos nobis præposuit divina dispositio, nos jusserint esse separatos, nullam contra voluntatem³³⁶ eorum exquiramus cohabitandi accelerationem : et si benigne nostro desiderio consenserint, nullam inferamus dilationem. Quapropter quod audivimus per domnum Robertum, quia dominus noster archiepiscopus promisit se nobis remissurum in proximo tuam dilectionem : si benigne tuæ favet voluntati, nec domno abbati displicet, et mihi valde placet. Si autem non benigne favet supplicanti, sed cum aliquo²⁸² rancore permittit extorquenti; nec domno abbati nec mihi placet ut sic redeas. Scripturam, quam te instante et quibusdam aliis fratribus feci, et quam tu tibi debere transmitti precaris, domino et Patri nostro archiepiscopo examinandam per domnum Robertum mitto; et per epistolam (20) illum rogo, ut si illum destitui debere non jusserit, tibi reddat exemplar quod suscipit. Roga igitur eum, si in proximo rediturus es, ut priusquam redeas, præcipiat de eadem scriptura quod præcepturus est, quatenus aut confirmatam

VARIÆ LECTIONES.

²⁷⁶ Illa sua ms. ulla sua ²⁷⁷ Cum eodem ms. collata ²⁷⁸ Consulisti ms. consulitis ²⁷⁹ Quod non dubitare ms. quod nec dubitare ²⁸⁰ Consuleremus nos ms. consideremus nos ²⁸¹ Cum eodem ms. collata ²⁸² Eum aliquo ms. rectius cum aliquo

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(20) *Epist. 63. sup.*

cam tecum deferas, aut destructam esse mihi referas. Quod si illa suscepta redire tardaveris, mitte mihi exemplar ²⁸³ illud quam citius per fidum nuntium poteris: quatenus si quid in eo idem dominus noster archiepiscopus correxerit, secundum illud corrigatur etiam illud quod mecum retinui, et ego unum ex his duobus tibi cito remittam. Si vero sic sententiam confirmationis idem opusculum susceperit, ut nullius correctionis indigere judicetur, tene missum exemplar quandiu volueris: tantum, sive ita sit, sive aliter, quidquid inde dominus noster archiepiscopus judicaverit, aut quo nomine illud titulari jusserit, manda mihi per epistolam cum primum poteris. Saluta dilectum fratrem nostrum dominum Herluinum, et hortare eum de vice mea, quatenus a bono incepto, quod in eo vidi, nullius transitoriae delectationis amore deficiat: sed sicut de die in diem ultimae diei appropriat, sic quotidie ad contemptum temporalium, et amorem aeternorum proficiat. Saluta dominum Arnulfum Belvacensem, domnum Hulvardum Anglum consobrinum domni Osberni, et domnum Vitalem, domnum Rogerum, fratrem Samuelem, Cadomenses. Vale. et profice in Domino semper, charissime.

EPISTOLA LXVI ²⁸⁴.

AD LANFRANCUM.

Guidonis Beccensis neophyti reditum in Northmanniam concupiscit.

Amico suo dilectissimo et dilectori fidelissimo LANFRANCO frater ANSELMUS, corporis et animae perfectam ²⁸⁵ salutem.

Quoties vestrae dulcis mihi reminiscor dilectionis, utique laedet me tam longae vestrae dilationis. Quamvis enim hactenus spes vestrae recuperandae salutis maxime consolata sit cordis mei angorem de vestra absentia, jam tamen nequeo non contristari, quia tam longe et vobis ipsa sanitatis perfectio, et mihi vestra differtur ²⁸⁶ amabilis praesentia. Etenim, non sicut vulgo dici solet, quia quod longe est ab oculis longe est a corde: non inquam, sic quanto benigna vestra mansuetudo longius vel loco et tempore a me abest, tanto amor ejus in me tepescit; sed quanto minus illa frui pro voto possum ²⁸⁷, tanto magis desiderium ejus in veri dilectoris vestri mente fervescit. Quapropter quamvis cum illo sitis, de quo nec audeo dicere quod vos tantum diligam, quantum ille, nec debeo exigere ut me tantum diligatis, quantum illum: tamen rogare praesumo quatenus, quando primum cum ejus benigna concessione et sine vestro incommodo poteritis, vestro reditu me vestrum amicum laetificetis. Saluto vobiscum dominum et fratrem meum charissimum dominum Guidonem: quem certe, ut simpliciter conscientiam cordis mei aperiam, mecum esse per amorem desidero

A indesinenter, et per obedientiam mecum non esse tolero nisi impatienter. Quem, ut dilectus dilectum, moneo et precor ut studioso inter ipsas suas occupationes vitam suam discutat: et in bonis, quae de illo ab omnibus inde venientibus audio, quotidie proficiat: et si qua in eo adhuc veteris hominis supersunt vestigia, ab his assidue deficiat. Ambo valete.

EPISTOLA LXVII ²⁸⁸.

AD ROGERIUM.

Præstolatur venturum Rogerium.

Suo in Christo dilecto, desiderato, sperato, expectato ROGERIO, frater ANSELMUS suus dilectus: quod Deo gratius et sibi est salubrius prudenter eligere, perseveranter tenere, feliciter consummare.

Quod solius Dei commisimus consilio, non audeo B proprio decernere arbitrio. Licet mihi tamen meum promovere desiderium: utique vexat me dilatio tua. utique torquet me expectatio tui longitudine sua. Etenim nec vult nec potest cor meum oblivisci, quam certo non dico promisisti, sed praedixisti mihi me posse expectare te rediturum et mansurum. Et certe quod dixisti, serio dixisti. Ergo intendunt *oculi mei in eloquium tuum dicentes: Quando consolaberis me?* (Psal. cxviii, 82.) Utinam non fallar, quoniam speravi in te; utinam non erubescam, quoniam expectavi te; utinam non mirentur, nec dicant illi, quos praemisisti primitias fructus ²⁸⁹ tui, et pignus adventus tui. Cur eos impegeris illuc, quo eos vel praecedere vel subsequi contempseris; praesertim cum ipsi libentissime sint ad nos ingressi, et a nobis suscepti spe C tuae subsecutionis. Dirigat Dominus in conspectu suo viam tuam (Psal. v, 9); et directio corde tuo, tribuat tibi Dominus secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet (Psal. xix, 5).

EPISTOLA LXVIII ²⁹⁰.

AD LANFRANCUM.

De nonnullis a Lanfranco animadversis in Anselmi opusculo; quae ipse sancti Augustini auctoritate propugnat.

Suo domino et Patri, amore et reverentia filiorum, Ecclesiae catholicae digno archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS suus subjectione servus, affectu filius, doctrina discipulus, quod melius potest.

Gratias immensas agit cor meum vestrae celsitudini, quae inter tot et tantas suae dignitatis occupationes ²⁹¹ nec gravatur nec dedignatur otiositatis meae verbositatem paterna benignitate attendere, et benigna sapientia corrigere. Quod enim rogatis ne pro his erga vos dilectio mea tepescat, quia teste Deo et sanctis ejus hoc dilectione facitis; et ego utique hujus rei conscientiae vestrae testis sum. Absit ergo ut mihi sit molestum suscipere consilium, quod de transmarinis partibus et ego magno desiderio peto ²⁹², et vos sincera dilectione mittitis. Gratanter itaque paternam advo-

VARIÆ LECTIONES.

²⁸³ Mitte exemplar ms. mitte mihi exemplar ²⁸⁵ Cum eodem ms. collata ²⁸⁶ Perfectam ms. perfectam
²⁸⁴ Differtur ms. differtur ²⁸⁷ Voto possum ms. pro voto possum ²⁸⁸ Cum eodem ms. collata ²⁸⁹ Quas
 praemisisti primitias tractus ms. quos praemisisti primitias fructus ²⁹⁰ Cum eodem ms. collata ²⁹¹ Occu-
 pationem ms. occupationes ²⁹² Gero ms. peto

ditionem vestram suscipio, et humiliter responsio-
nem nostram suggero. De illis quidem, quæ in illo
opusculo dicta sunt, quæ salubri sapientique consilio
337 monetis in statera mentis solertius appendenda;
et cum eruditis in sacris codicibus conferenda; et ubi
ratio deficit, divinis auctoritatibus accingenda, hoc
et post paternam amabilemque vestram admonitio-
nem, et ante feci, quantum potui. Nam hæc mea
fuit intentio per totam illam qualemcumque disputa-
tionem, ut omnino nihil ibi assererem ³³⁵, nisi quod
aut canonicis, aut beati Augustini dictis Incunctan-
ter posse defendi viderem: et nunc quotiescunque
ea quæ dixi retracto, nihil aliud me asseruisse per-
cipere possum. Etenim ea quæ ex eodem opusculo
vestris litteris inseruistis, et quædam alia quæ non
inseruistis, nulla mihi ratiocinatio mea, quantum-
libet videretur necessaria, persuasisset ut primus
dicere præsumerem. Ea enim ipsa sic beatus Au-
gustinus in libro *De Trinitate* suis magnis disputa-
tionibus probat, ut eadem quasi mea breviori ³³⁶ rati-
ocinatione inveniens, ejus confusus auctoritate dicerem.
Quod dico, non aliquid eorum quæ dixi apud
vos defendendo; sed ea me non a me præsumpsisse,
sed ab alio assumpsisse ostendendo. Quomodo-
cunque enim sese habeant, scriptura ipsa vel servandi
vel delendi de vestra auctoritate jussionem expec-
tat. Quædam tamen, quæ ibi dixi, melius aliter po-
tuisse dici, et a me sic esse dicta non bene ut faci-
lius possint intelligi male quam bene, et sic diffido
de mea insipientia ut non negem; et sic confido de
vestra sapientia ut ea posse corrigi sperem. Qua-
propter quod de eodem opusculo vobiscum confe-
rendo dicitis, utinam secundum benignam voluntatem
Dei fieret, ut et de illo et de quibuscumque vel-
lem liceret.

EPISTOLA LXIX ³³⁷.

AD GONDULFUM.

De pontificis honore gratulatur.

Olim dilectissimo fratri, nunc dulcissimo Patri,
olim et nunc reverendo domino venerabili episcopo
• GONDULFO frater ANSELMUS semper suus, sic explere
episcopale officium, ut æternum consequatur bene-
ficium.

Antequam mihi liceret dulcissimæ sanctitati ves-
træ litteras exultationis pro vestra exaltatione
mittere, audiivi quod non ad regimen, sed ad labo-
rem; non ad jucunditatem, sed ad tribulationem
vobis provenerat pontificalis electio. Ex una igitur
parte volo vestræ paternitati congaudere, sicut illi
cujus præteritam vitam divina gratia sibi placere
ostendit, in hoc quod vos inter principes Ecclesie
sue connumerare dignatur. Ex altera vero parte
cogor vestræ fraternitati condolere, veluti illi qui
eo ipso quo magis exaltatus est, majori tribulatione
gravatur. Sed item cum considero quoniam, teste

A divina Scriptura, de tribulatione nascitur patientia,
quæ *opus perfectum habet* (Jac. 1, 4); et *probatio*,
quæ operatur *spem, quæ non confundit* (Rom. v, 4):
utique non intelligo non tantum esse condolendum
vestræ sanctitati in tribulatione, propter laborem
quem ex illa suscipitis, quantum congratulandum
propter perfectionem et spem, ad quas per illam pro-
ficitis. Gloria igitur in excelsis Deo, cui vita vestra
sic placuit, ut eam ad exemplum exaltaret; et Gloria
in excelsis Deo, qui sic vos dilexit, ut vos in igne
tribulationis collocaret; quatenus opera vestra
usque ad perfectionem, et spem vestram usque ad
debitum robur excoqueret. Nam si *diligentibus Deum
omnia cooperantur in bonum* (Rom. viii, 28), cur di-
ligentes eum non in omnibus exsultantes gratias
B agant pro bono? Sic tamen hoc agere debent, ut quo-
niam ³³⁸ nescit homo *utrum amore dignus sit an odio*
(Eccl. ix, 4), serviant Domino in timore, et exsul-
tent ei in tremore. Hoc tamen omnis servus Dei ob-
servare debet, ne tribulationem putet quod tribulatio
non est. Ne cum id quod nec sentire debet, tribula-
tionem deputat, ibi judicandus sit eo ipso quod do-
let quod dolere non debet, ex infirmitatis teneritu-
dine ³³⁹ succubuisse; ubi se putat per patientiæ for-
titudinem superavisse. Sic enim æstimando se esso
aliquid, cum nihil sit, ipse se seducit. Hortor itaque
sanctitatem vestram, ut nullo modo tribulationem
putetis, quod nec corpus nec animam lædit. Nec si
adversitas earum rerum quas servus Dei contemnere
debet, vos contristat, probetis vos *plus quam oportet*
C transitoria diligendo, minus quam decet æterna
diligere. Aperte enim unusquisque homo ostendit
se ea diligere, quorum læsionem pati non potest
sine tristitia. Nemo enim molestiam pati existimat,
nisi cum in his quæ diligit adversitatem tolerat.
Dilectum fratrem nostrum Richardum ea qua possu-
mus charitativa sollicitudine vestræ paternitati com-
mendo; quatenus non illi obsit, quod a nostra con-
versatione sejungitur; sed magis illi prosit, quod
vestræ familiaritati conjungitur.

EPISTOLA LXX.

AD MAURITICUM.

*Commonet ut absentiam sui patienter toleret, quandis
Deus de illis sic disposuerit.*

Domino, patri charissimo, domno MAURITIO frater
D ANSELMUS, Deo placere et hominibus.

Licet quo te magis diligo, eo te magis mecum ve-
lim habere; plus tamen inde diligo, unde te non
possum habere. Quoniam enim te non tam mihi
quam Deo et tibi diligo; plus te diligo, quia talem
te exhibes, ut qui te habent difficile velint dilectum
remittere; quam si facile vellent neglectum dimitti-
tere. Precor itaque te ut fratrem, et moneo ut fi-
lium charissimum ea cura et diligentia, quam me
semper erga te habuisse bene mihi es conscius;

VARIE LECTIONES.

³³⁵ Asseverem *ms.* assererem ³³⁶ Breviora *ms.* breviori ³³⁷ Cum eodem *ms.* collata ³³⁸ Et quoniam
ms. ut quoniam ³³⁹ Temeritudine *ms.* teneritudine

quatenus magis ac magis ad mores bonos proficias, A et separationem nostram, quandiu jubebit noster dominus et Pater venerabilis archiepiscopus Lanfrancus, mecum patienter, ut divinam dispositionem, tolere, nec in aliquo id, unde te magis diligo, per impatientiam minuas. Quamvis namque te valde diligam et desiderem, ut mihi mecum conversando cohæreas, plus tamen opto ut bonis moribus indissolubiliter inhæreas. Tota igitur cura tua sit, ut ubicunque sis sic vivas, ut bonum hominem et servum Dei decet: et certus esto quia Deus tibi providebit quod tibi expediet.

EPISTOLA LXXI ²⁹⁸.

AD PAULUM.

Lætat de ejus protectione ad abbatiam B. Albani; B et qualiter in ea se gerere debeat præscribit.

Domino et Patri, abbati reverendo et diligendo PAULO frater ANSELMUS sic sancte vivere in temporali prosperitate, ut beate vivat in æterna felicitate.

Gloria in excelsis Deo, cujus conspectui sic in occulto vita vestra placuit ut eam ad exemplum **338** in aperto sublimaret, et eam de terra ad cœlum per semitam virtutum tendentibus per viam constitueret: quatenus non solius suæ sanctitatis retributione in regno cœlesti lætetur; sed pro multis quos Deo lucrabitur, gaudium illi felicitatis æternæ multiplicetur. Quamvis enim barbaris vestra prælata sit sanctitas, quos verbis docere propter linguarum diversitatem non potestis, non tamen omnino vos apud districtum Judicem excusare valetis, C si alios lucrari Deo negligitis. Quod enim illis sermone non potestis dicere, vita potestis ostendere. Tanto namque efficacius bonum exemplo, quam verbo persuadetur, quanto boni mores in tacente diliguntur, et facundia in torpente contemnitur. Plus itaque studere diligi ab omnibus mansuetudine et misericordia quam timeri nimis austera et nulli parcente justitia. Gaudeant ejuslibet ordinis homines vobis commissi sese commendatos esse Patri et pastori: non horreant sese traditos esse tyranno et exactori. Lætentur affines consultorem et adiutorem sibi a Deo venisse; non conquerantur alienarum rerum invasorem, aut persecutorem a sinistra parte irruisse. Sunt enim multi prælati nostri ordinis, qui quasi solliciti ne destruantur res Dei in manibus D eorum, agunt ut dissipetur lex Dei in cordibus eorum. Nam tantum conantur esse prudentes, ne decipiantur ab aliis ut fiant astuti ad decipiendum alios. Adeo sunt cauti, ne fiant prodigi, et quæ habent irrationabiliter perdant ut avari fiant, et quæ servant, inutiliter putrescant. Sic studiose servis et pauperibus Dei et sancto ²⁹⁹ loco semper satagunt aliquid acquirere ut dolose semper alicui tentent aliquid auferre. Sic animantur zelo corrigendi stultos ut accendantur crudelitate, aut cupidine colli-

gendi nummos. Hæc igitur vestra prudentia sollicite caveat. Ita exteriora vobis commissa disponite, ut interiora vestra mandata Dei disponant, et semper mens vestra dicat Deo: *De rultu tuo judicium meum prodeat* (Psal. xvi, 1). Sic vos defendite per prudentiam a nocentibus, ut per simplicitatem nulli velitis nocere, sicut Scriptum est: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Matth. x, 16). Sic custodite res monasterii vestri, ut non obliviscamini quod scriptum est: *Si quis habens substantiam mundi viderit fratrem suum necessitatem habere, et cluserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?* (I Joan. iii, 17.) Et alibi: *Date et dabitur vobis* (Luc. vi, 38). Sic easdem res augere curate, ut a mente non excidat: *Non concupisces rem proximi tui* (Exod. xx, 17). Taliter peccantes arguite, ut nec crudelitas adsit, nec avaritia, quia scriptum est: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spiritales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis: considerans te ipsum ne et tu teneris* (Gal. vi, 1): Et rursus: *Neque avari regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi, 10). Non idcirco hæc, dilectissime mihi, vestræ paternitati scribo, quod putem vos aliter agere; sed quoniam et vos jussistis, et ego volui ut litteræ nostræ vos sequerentur: quod ut fieret, necesse fuit aliquid dicere.

EPISTOLA LXXII ³⁰⁰.

AD HUMFRIDUM.

Orat ut ejus institutioni vacet qui suas ad eum epistolæ defert.

Domno et fratri in Christo charissimo HUMFRIDO frater ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu monachus, terrena pro cœlestibus despiciere, cœlestia pro terrenis percipere.

Primum gratias ago, et debitam dilectionem retribuo pro vestra gratuita benevolentia, quam in vobis erga me hujus lator schedulæ se cognovisse affirmat. De qua non parum ipse confidens multum me rogat, ut illum apud vestram dilectionem adjuvem quatenus vestræ doctrinæ beneficia quæ illi misericorditer impenditis, nostris precibus invitati intentius impendatis. Quod si vobis esset aut noxium aut inutile, non dicam pro alio, sed utique pro me ipso; aut nullatenus, aut vix rogare præsumerem. Nunc autem, quoniam nec noxium nec inutile est sed incomparabiliter utilior vobis erit divina retributio, quam huic vestra largitio: nec audacter, nec impudenter, ut æstimo, sed amicabiliter precor et obsecro quatenus reniscamini quod scriptum est: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8). Nam etsi ab homine forsitan, ut vos doceret, emistis; auribus quidem instrepere ille potuit; sed cor ad intelligendum aperire non potuit, nisi Deus, cui nullus prior dedit ut retribueretur ei. Si enim amicos qui nos recipiant in æterna tabernacula, facere jubet

VARIÆ LECTIONES.

²⁹⁸ Cum eodem ms. collata ²⁹⁹ Dei, sancto ms. Dei, et sancto ³⁰⁰ Cum eodem ms. collata

mur de mammona iniquitatis (Luc. xvi, 9), quanto magis de intelligentia veritatis. Quod si pro me nihil facere vultis, quia nihil mihi debetis; vel facite ut me debitorem vestrum faciatis. Hæc locutus sum pro alio; sed pauca pro vestra dilecta fraternitate, pro qua plura vellem, subjungam. Mementote, charissimi, etsine intermissione mentepertractate quod scriptum est: *Nolite diligere mundum nec ea quæ in mundo sunt; quoniam mundus transibit et concupiscentia ejus (I Joan. II, 16, 17)*. Et quia amici sæculi hujus, inimici Dei constituentur (Jac. iv, 4). Rogo, obsecro, nolite credere mundo, etiam cum favet; quoniam non favet ut soveat, sed ut suffocet. Mundus enim in tenebris est, et gloria ejus non est gloria, sed ignis vorans. Nolite ergo, charissimi³⁰¹, nolite currere in eam, sicut papilio volat in nocturnum ignem; quoniam quem demulcet claritate³⁰² hunc postea torquet ustione. O quanto consultius, quanto felicius relinqueretis mundum, et sequeremini Christum! ut cum in majestate sua venerit Christus, judicaretis mundum cum Christo (Matth. xxv, 31); et centuplum recipientes, vitam æternam possideretis (Matth. xix, 29): quod utinam fiat. Amen.

EPISTOLA LXXIII³⁰³.

AD IDAM.

Commendat eam a charitate in Beccenses et quoslibet.

Sux reverendæ et charissimæ dominæ, generis simul et vitæ nobilitate clarissimæ³⁰⁴ comitissæ Inæ frater ANSELMUS, de virtute in virtutem proficere, de terrena dignitate ad cœleste regnum ascendere.

Ut taceam alia vestra bona opera, per quæ nomen vestræ nobilitatis longe lateque circumquaque suavi sanctitatis fragrat odore: certe hominibus cujuslibet ordinis ad vestrum monasterium, vel de nostro monasterio euntibus, tot et tanta impenditis beneficia: ut sic jam illis simus assueti, et sic nobis sint familiaria; quatenus vobis possit esse onerosum si gratias vobis, verbis, vel litteris mandemus per singula, nec in nobis sit quod retribuere possimus secundum vestra merita. Quapropter ad Deum vos mittimus, et illum inter nos et vos ponimus, ut, sicut propter illum factis quod facitis, ita ipse vobis retribuatur pro nobis, quibus³⁰⁵ facitis. Instante tamen illo fratre, quem a suis perditum nobis misistis, et in magna desolatione benignissimam exhibuistis consolationem: hanc reverendæ sanctitati vestræ scripsi epistolam, in qua cognosceretis quia non aliter mihi gratum est quod illi fecistis, quam si mihi ipsi esset factum: et quia verum est quiddam ipse et de suo casu dixit; et quia præceptum vestrum in omnibus quæ nobis per illum mandastis servavit: et vester homo secundum vestram jussionem illi si-

deliter serviendo benignè³³⁹ illum ad illos perduxit. Retribuat vobis Deus pro his et aliis vestris bonis operibus beatitudinem sempiternam. *Bona autem facientes nolite deficere, tempore enim suo metetis non deficientes (Galat. vi, 9)*.

EPISTOLA LXXIV³⁰⁶.

AD RAINALDUM.

De non evulgando passim Monologio

Domino et Patri reverendo abbati RAINALDO frater ANSELMUS salutem.

Opusculum illud, quod a me tanto studio de tam longe petitis nequaquam vobis mitterem, si vestræ voluntati non obedire potuissem. Timeo enim ne, cum venerit in manus aliquorum qui magis sunt intenti reprehendere quod audiunt, quam intelligere; si forte ibi legerint aliquid quod antea non audiverunt, nec animadvertierunt, statim clamant³⁰⁷ me inaudita et veritati repugnantia scripsisse. Quibus cum longe positus respondere non potero, non solum ipsi veritatem negando, veritati se favere opinabuntur; sed et aliis temere, antequam audiant quid sit quod ipsi reprehendant, credentibus, me falsitatis assertorem persuadebunt. Jam enim talium passus sum nimis acceleratam reprehensionem, ex eo quod secutus beatum Augustinum dixi de personis et de substantia Dei. Qui tamen nunc cognoscunt se non considerate reprehendisse; et hac occasione quod prius non animadvertiebant, gaudent se cognoscere. Nesciebant enim sic non dici proprie de Deo tres personas, quomodo tres substantias; quadam tamen ratione, ob indigentiam nominis proprie significantis illam pluralitatem, quæ in summa Trinitate intelligitur, Latinos dicere tres personas credendas in una substantia; Græcos vero non minus fideliter tres substantias in una persona confiteri. Quapropter vestram vehementer effragito sanctitatem, ut idem opusculum non verbosis et litigiosis hominibus, sed rationabilibus et quietis ostendat. Quod si contigerit ut aliquis sic aliquid ibi reprehendat, ut ejus ratio digna vobis cui responderi debeat, videatur: rogo ut mihi quid, quæve³⁰⁸ ratione reprehendat, charitative aut ejus aut vestris litteris mandetis; quatenus, charitatis pace et amore veritatis utrinque servato, aut me illius reprehensio, aut illum mea corrigat responsio.

EPISTOLA LXXV.

AD GILBERTUM.

Se amici absentiam ægerrime ferre.

Domno, fratri, amico, dilecto dilectori GILBERTO frater ANSELMUS, quod scribere non valet.

Dulcia mihi sunt, amice dulcissime, munera dulcedinis tuæ: sed nequaquam consolari possunt desolatum de te cor meum a desiderio dilectionis tuæ.

VARIÆ LECTIONES.

³⁰¹ Charissime ms. charissimi ³⁰² Charitate ms. claritate ³⁰³ Cum eodem ms. collata ³⁰⁴ Nobilitate clarissimæ ms. nobilitate clarissimæ ³⁰⁵ Pro vobis quibus ms. pro nobis quibus ³⁰⁶ Cum eodem ms. collata ³⁰⁷ Audiverint nec animadvertierint.. clamant ms. audierunt nec animadvertierunt.. clamant ³⁰⁸ Quare ms. quare

Certe si mittas omnem aromatum odorem, omnem metallorum nitorem, omnem lapidum pretiositatem, omnem texturæ varietatem, rennet; imo non poterit consolari a scissura sua, nisi recepta altera parte sua scissa anima mea. Testis est angor cordis mei hoc ipsum cogitantis; testes lacrymæ obtenebrantes oculos, et rigantes faciem et digitos idipsum scribentes. Et quidem tu sciebas, sicut ego ipse, erga te dilectionem meam, sed utique ego ipse nesciebam eam. Qui nos scidit ab invicem, ille me docuit quantum te diligerem: vere non habet homo scientiam boni vel mali, qui non experitur utrumque. Nesciebam enim non expertus absentiam tuam, quam dulce mihi erat esse tecum, quam amarum sine te esse. Sed tu habes ex ipsa nostra disjunctione præsentem alterum, quem non minus aut certe plus amas; mihi vero tu, tu, inquam, es allatus, et nullus pro te oblatus. Te igitur in consolatione tua gaudente, solum mihi vulnus remansit in mente: forsitan gaudentes de te offenduntur a me ista tibi dicente. Sed si ipsi gaudent, quod desiderabant tenentes; cur prohibent vel dolere quod semper amat perdentem? Ex se excusent me, si me vident in se. Alioquin vel tu intellige quam compatienter, quam consolanter ipsi hæc faciant: et undo mitescat dolor meus, quem nemo vult consolari qui potest, nemo potest qui vult. Sed ille qui omnia quæ vult potest, sic consoletur me, ut nullum contristet; sic nullum contristet, ut amorem tui integrum ubique conservet. Amen.

EPISTOLA LXXVI³⁰⁰.

AD GUALTERUM.

Gratias refert: et de propositæ questionis solutione se excusat.

Domino sponte diligenti, merito dilecto, non ut ignoto sed ut familiari amico GUALTERO frater ANSELMUS, quod suus.

Si cor meum esset lapide durius et glacie frigidius, utique deberet calefcere igne vestræ dilectionis, et mollescere oleo vestræ dulcis allocutionis. Tanto namque flagrant charitatis ardore, tanto fragrant benignitatis odore, tanta suavitate sunt jucundæ, sic sunt salubris admonitionis secundæ³¹⁰ litteræ quibus meæ parvitati vestra dignata est se notificare dulcis dilectio, et dilecta prudentia, ut nolit quiescere mens mea, donec videant oculi mei

³⁰⁰ Cum eodem ms. collata
³¹⁰ Cum eodem ms. collata

³¹⁰ Facundæ ms. fecundæ

et vultum ejus, et audiant aures meæ vocem ejus, et fruatur anima mea præsentia ejus qui me tanto ignotus ignotum amore gratis anticipavit, qui me tam utiliter absentem litteris exhortari ad profectum studuit, qui me tam prudenter bona, si qua sunt in me, custodire præmonuit. Et utinam sic vera esset existimatio, quam fama hominum temere loquentium quod nesciunt de me vos docuit; quomodo necessaria mihi est vestra admonitio, quæ ex abundantia bonæ voluntatis et ex prudenti intuitu humanæ fragilitatis processit. Per omnia benedictus Deus, qui vos tanta charitate ditavit, tam charitativa sollicitudine incitavit. Videat ipse desiderium meum, ut aliquando merear³¹¹ in Deo placita conversatione sic vestra societate lætari, ut nulla possimus viventes mutatione dissociari. De questionis solutione quam a me scribi poscitis, scitote quia nec otium nec facultatem habeo, ut ad hoc credam me sufficere. Habetis vobiscum dominum et Patrem nostrum reverendum abbatem Gerbertum, qui vobis de ea, quam scripsistis, quæstione, et de aliis pro quibus vos velle meam adire parvitatem significastis, melius potest præsens colloquendo, quam ego vel loquendo, vel scribendo satisfacere. Precor tamen, ne despiciendo meam fortuitatem, contemnatis visere nostram charitatem. Plus enim debet amari charitas quam scientia. *Scientia enim inflat, charitas vero ædificat* (I Cor. viii, 1). Denique quoniam utilis omnis scientia pendet ex charitate: *Ex ea quippe universa lex pendet, et propheta* (Matth. C xxii, 40). Et quoniam ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine (Matth. xviii, 20) veritatis, ibi ipsa se esse in medio eorum dicit consilio in promissione veritatis, si convenerimus in quo nomine cum affectu charitatis, quia oderit nobis scientia veritatis. Quod si scirem vobis esse voluntatem veniendi ad nos, mandarem certum³⁴⁰ tempus, quando hoc congrue fieret; ne forte aliquando, cum domi non essem, venientes vobis vanum laborem et mihi tristitiam faceretis.

EPISTOLA LXXVII³¹².

AD ADALAM.

Ut ipsa militi veterano militiæ vacationem impetret a filio suo.

Reverendæ domine suæ comitissæ (21) ADALÆ, fratris ANSELMUS Beccensis, vita peccator, habitu mona-

VARIÆ LECTIONES.

(21) Adalæ. Sic legitur apud Guillelmum Malme-sburiensem lib. iii De gest. regum Anglorum, et in Histor. Matthæi Paris. Verum quia id nominis proxime accedit ad dictionem Anglicam *Adeling*. i. e. nobilem seu magnatem, hæc quoque Adala fuerit filia Guillelmi Victoris, cognomine Nothi, regis Anglorum, opinor rectius legi Adela, ut etiam in epistolis Ivonis Carnotensis ad eandem 5, 82, 138, 143, 150, 161, 203; et Guillelmi Gemmeticensis lib. viii Histor. ducum Northmannorum, cap. 34 et 39. In hujus Adalæ gratiam Hugo Floriaci ad Ligerim wo-

nachus, scripsit historiar. lib. vi ab Abrahamo ad nepotes Caroli Magni, quorum autographum misit Ivoni Carnotensi anno 1110, ut notatum est in exemplari scripto Bibliothecæ Victorianæ, necdum typis dato. Hæc tandem calcata sæculi pompa, Stephano Blesensi comite et conjuge extremum diem functo, videns filio esse legitimæ ætatis ad res gerendas, Deo nupsit in Parthenone Marciniacensi, cum Petrus venerabilis præset Cluniacensis, cujus auctoritatem respicit id Parthenonis, in quo Adela post vitam religiose peractam excessi-

chus; per præsentis vitæ diuturnam prosperitatem, A transire ad futuræ æternam felicitatem.

Quamvis me nihil apud vestram celsitudinem me-
ruisse, ut nostris precibus annuere debeat, co-
gnoscam, nisi quia ex quo parvitati meæ inno-
tescere dignata est, semper eam coram Deo volui
participem existere nostrarum orationum, qua-
lescunque sint; si tamen hoc dignum est vel memo-
rari: tamen instat mihi dominus Engelhardus de
castro quod vulgo dicitur Lenis, amicus noster, ut
illum adjuvem apud ³¹³ vestram pietatem, ut ipse eam
adjutricem habeat apud filium vestrum. Jam enim
grandævus et fractæ ætatis homo vult dimittere
militiam, imo malitiam, quam hactenus dum potuit
efficaciter exercuit; et hoc tantillum vitæ quod su- B

perest, sic transigere, ut si bona non potest efficere,
saltem a malis possit desinere, ne peccans usque ad
finem puniatur sine fine. Quapropter sperat, desi-
derat, obsecrat, ut per me vestrum adjutorium ha-
beat, et per adjutorium vestrum quietem ³¹⁴ præ-
diorum suorum a filio vestro obtineat. Sed vestra
præsentia bene novit omnes homines esse debere
adjutores bonorum studiorum, et cooperantes bo-
norum operum esse consortes præmiorum. Qua-
propter licet nihil meruerim a vobis, non tamen
impudenter ego servus vester rogo sanctitatem
vestram ut præfatum virum, propter Deum, ad
adipiscendum quod vult adjuvatis; quia et vobis
proderit, et hoc facere etiam non rogata debetis.

VARIÆ LECTIONES.

³¹³ Illum apud etc. ms. illum adjuvem apud etc. ³¹⁴ Adjutorium quietem etc. ms. et Edit. Pic. adjutorium
habeat et per adjutorium vestrum quietem etc.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

Anglorum regis filii sui secundo, ut Gemmeticensis
loco proxime citato animadvertit; Guilhelmus Mal-

mesberiensis et Matthæus Paris memorant religiosam
ejus professionem.

LIBER SECUNDUS³¹⁵.

EPISTOLAS CONTINENS QUAS SCRIPSIT ANSELMUS CUM ABBAS BECCENSIS AGERET.

341 EPISTOLA PRIMA³¹⁶.

AD LANFRANCUM.

*De ejus in Beccensæ elemosyna gratias agit; et
Beccensis cœnobii penuriam exponit.*

Domino et patri reverendo archiepiscopo LAN-
FRANCO frater ANSELMUS servus conservorum suorum
fratrum Beccensium, cum eisdem dominis suis,
diuturnam hujus vitæ prosperitatem, et æternam futu-
ræ felicitatem.

Gratias semper agimus multimodis beneficiis pa-
ternæ vestræ celsitudinis. Nam, licet non semper hoc
dicamus, semper tamen hoc in corde servamus. Et
certe sicut scriptum est: *Adjutor in opportunitatibus,*

C *in tribulatione* (Psal. ix, 10), benedictio vestræ lar-
gitudinis, viginti scilicet libræ, quas dominus abbas
Herbertus nobis nuper attulit, in tanta opportunitate,
id est, in tanta constitutis egestate venit quasi imber
nobis temporaneus et serotinus (Ose., vi, 3): ut cum
citissime tota per saporem consumpta fuerit, non
tamen ulla vestigia saturitatis reliquerit; quam cum
somnia Pharaonis fertiles spicæ, et pingues vaccæ a
sterilibus et quasi inedia consumptis devoratae sunt
(Gen. xli, 18). Sustinuit nos tamen, et vix usque
modo, ne penitus deficeremus. Nempe nimis exhau-
serunt nos charæ emptiones leguminum et avenæ fere
per totum tempus (22) post obitum domni Herluini

VARIÆ LECTIONES.

³¹⁵ Liber secundus Epistolarum B. Anselmi, quas scripsit factus Abbas Beccensis. ms. 1. *Exemplar
in Cod. Ef. 20.* Incipiunt Epistolæ venerabilis Anselmi postquam Abbas ordinatus est Becci, missæ
³¹⁶ Collata est, sicut et sequentes, cum præfato Codice ms. Victorino Ef. 20

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(22) *Post obitum d. Herluini abbatis.* Beccensis D
videlicet et fundatoris, de cujus interitu fidem pol-
licitam ad epist. 28, lib. 1, hic factis addo, commo-
diorem post hæc locum minime offensurus. Anno
1077, x Kalend. Novemb. Lanfrancus venerat Bec-
cum, amplioris basilicæ (cujus is secundum funda-
menti collocarat lapidem) consecrandæ ergo. Post
ejus consecrationis diem tertium recessit, receden-
tem vero ad duo miliaria prosecutus est Herluinus,
cura supra omnes amans, et ab eo amatus; Chron.
Beccens. sunt verba. Ut vero cœnobium repedavit, et
in cellam se recepit, laxas dans lacrymis habenas
dixit: « *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in
pace, quia viderunt oculi mei* (Luc. 11, 29, 30) que
ut viderem, antequam morerer, summopere opta-
bam, et indesinenter orabam. Adimplesti quæ volui:

nunc servus tuus lætus ad te ibit, quacunque hora
tibi placuerit. » Sic quidem loquendi, non lacry-
mandi finem fecit. Erat is annus Christi 1077, vii
Kalend. Novemb. Abhinc visus est lento pede ad
mortis limen procedere, quoniam membris omnibus
captus debilisque effectus est; fuitque ad xiiii Kalend.
Septemb. anni consequentis, quo die moribundus
decubuit lecto. Id vero ut audire monachi, ipsa
mœstitia effecti sunt mœstiores. Interea tertius,
isque antepenultimus vitæ Herluini dies illuxit, quo
supremis fidissimisque Ecclesiæ subsidiis se muniri
petiit. Tunc (inquit Chron. Beccens. ms.) adsunt filii
valefacturi amantissimo Patri, lacrymis ac singuli-
bus psalmos et cæteras orationes interrumpentibus.
Tandem ventum est ad confessionem agendam. Cou-
fiteri cœpit; verum remaneatium pietate filiorum

abbatis, et terrarum quas similiter post ejusdem A obitum enim, ut taceam signum magnum, quod ex uno fracto et altero discordante improvidi incœpiamus, sed multo plura quam præcogitaveramus, addendo et iusumendo, vix perfecimus; et plura alia, in quibus multa præter prædicta expendimus. Et quidem multum prope tetigit ³¹⁷ nos annus de quo sumus utcunque egressi; sed valde propius miratur nobis in penuria multarum rerum annus in quem sumus ingressi. Sed *Deus, qui de cælo prospexit super filios hominum (Psal. LII, 3)*, respiciat super nos de cordibus abundantiam. Præterea, cum semper egeamus vestro consilio et auxilio, nunc multum vestra et cleri indigemus subventione, in his videlicet Ecclesiæ nostræ negotiis, quæ per vivam præsentium latoris vocem vobis necesse habuimus B intimare. Quibus cognitis, si quid scitis quod ad ea nobis prodesse valeat, quantocius nobis precamur ³¹⁸ sanctitas vestra remandare studeat. De his enim omnibus placitare cogimur coram rege, Dominica die post festum sancti apostoli Andrææ.

EPISTOLA II ³¹⁹.

AD LANFRANCUM.

Referuntur gratiæ ob liberalitatem, et specialim pro auro quod ad conficiendum calicem miserat.

Suo reverendo domino et Patri benignissimo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS cum conservis et dominis suis fratribus Beccensis cœnobii, quod sui.

Gratias magnas mandamus in charta magnæ et frequenti vestræ largitati, et immensas servamus in corde immensæ et continuæ bonæ voluntati. Cum enim, Deo largiente, tanta sit vestra abundantia, ut toties suppleudo nostram inopiam nequaquam decrescere possit, utique tanta est bona voluntas, ut abundantia citius exhauriri quam bona voluntas minui possit. Et Deus, qui *dedit vobis et velle et ope-*

VARIÆ LECTIONES.

³¹⁷ Multum tetigit *ms.*, multum prope tetigit ³¹⁸ Quantocius precamur *ms.*, quantocius nobis precamur ³¹⁹ *Collata cum eodem ms.* ³²⁰ Pro sua voluntate *ms.*, pro bona voluntate ³²¹ Mutuavit *ms.*, mutavit ³²² Habuisti *ms.*, habuistis ³²³ Illi nullatenus *ms.*, ille nullatenus ³²⁴ Fidendum ne *ms.*, videndum, ne ³²⁵ *Collata cum eodem ms.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ

superatus et ipse in lacrymas effusus nihil dicere potuit; vix tamen eluctatus in vocem absolvit filios, dansque benedictionem et pacem omnibus, tam absentes quam præsentis immortalis eos Patri commendavit, ac discedentes (quia plus non poterat) ut pro se orarent postulavit. Dolor et lacrymæ orationes flebant, quia vix ab eis psalmus continuari valebat, dum quisque alterum respiciebat, quasi jam cernebat patrem fratre orbatum, erumpebat in lacrymas. Coram illo plangere nequaquam audebant, quia spe bona lætabundus, non lacrymantes sed lætantes eos omnes videre volebat. Si cujus in lacrymas concitati singultum sentiebat, confestim solita gravitate compescebat. Tandem die Sabbati mediam circiter noctem vii Kalend. Septemb. sanctissimam efflavit animam, Christi incarnati anno 1078, suæ ætatis anno LXXXIV, monachus XLIV. Cadaver in media exedræ cœnobitiæ area conditum, nigroque lapide variis effigiebus cælato tectum fuit, quem ipsis oculis vidi.

Tres titulos eidem factos habebat *cod. Beccens.* quorum duos, quia apud Genmet. lib. vi Hist. du-

rari (*Philipp. II, 13*) pro bona voluntate ³²⁰, conservet utrumque, quem vestræ sanctitati tot bona nobis tribuente optamus retributorem, imo feneranti damus pro nobis debitorem et sponsorem. Securo igitur et hilariter cum millena usura recepturi impendite, sicut bene incœpistis; quia fallere nec vos nec nos volumus, nec fidejussor noster potest. Servos et filios vestros, fratres nostros, ad vestra mittimus vestigia: et sicut vestra eunt jussione, ita vel maneat, vel redeant, vel quidlibet agant, quidquid nos ordinaverimus, vestra dispositione. Filius vester abbas, ut aiunt, Beccensis, mutuavit ³²¹ a servo vestro fratre Anselmo aurum quod pro calice misistis. Nam et iste qui calicem faceret, non habebat: et ille interim auro opus habebat. Sed secundum pactum aurum reddetur formatum in calicem, et ea forma quæ vobis magis placet in calice. Interim autem utetur servus vester eo calice quem Becci prior habuistis ³²², et succedenti priori dedistis; sed scitote quia aurum ille nullatenus ³²³ crederet, nisi vestra fidejussione: vos enim fidejussistis, quia jussistis. Satis autem patet cui sit fidendum ne ³²⁴ sub Patris et domini fidejussione filius servum fallat.

342 EPISTOLA III ³²⁵.

AD GONDULFUM.

Illi quantumvis episcopo familiarem amicitiam protestatur; et Beccenses monachos quos in Angliam mittit, ei commendat.

Domino et amico, Patri et Fratri, reverendo et dilecto episcopo GONDULFO frater ANSELMUS, quod olim quod ex quo magis nos dileximus.

Quantquam dignitas episcopalis, et reverentia sanctitatis sic vestram mihi personam superexaltet, ut me valde infra deserat: semper tamen, quod non tumore sed amore dico, pristina familiaritas et familiaris amicitia ad æqualitatem me sublevat: ut

cum Northmannorum cap. 9. videre est, mitto; admissurus tertium, qui sic habet:

D *Humanum lapsus, quem vincere non potuisti, Conditione verus, Pater Herluine, subisti.*

Primo quidem miles, quæ sunt mundi tenuisti;

Sed miserante Deo mundum post deseruisti,

Paupertatis onus patienter sæpe tulisti,

Nam tua pauperibus sapienter distribuisti.

Becci fundator primus fieri meruisti,

Ipsiusque loci monachus rectorque fuisti,

Vivere quique gregem sanctum tecum voluisti,

Si quid eum premeret, de more patris doluisti,

Munere divino tibi commissos docuisti.

Ecce sub hac tumba, cinis es, cui membra dedisti.

Laudibus ergo piis Beccenses venerentur,

Detque tibi Dominus regnum cælestis, precentur.

Necrologium Becci his pauculis ejus obitum memorat: « vii Kalend. Septemb. obiit venerabilis memoriæ dominus abbas Herluinus pastor et fundator hujus cœnobii. »

quantumcunque dignitate et meritis strenuus episcopus et ignavus monachus separentur, semper tamen Goudulfus et Anselmus familiari dilectione copulentur. Quapropter nunquam minus præsumam de vobis propter vestrum episcopatum, nunquam minus confidam propter vestram sanctitatem; quia semper unum cor sumus, propter parem dilectionis familiaritatem. Imo tanto magis, ubi ratio exiget, quanto magis vobis suppetit et in terrenis facultas ex dignitate, et in spiritualibus opportunitas ex sanctitate. Cum enim in hoc par sit voluntas in utroque, ut quisquis velit alterum prodesse quantum potest, necesse est ut plus ille prosit, qui plus potest. Oportet ergo ut plus vestram mihi magnam devotionem apud Deum prodesse curetis, quam meam (quæ utique aut fere nulla est) prodesse³²⁶ vobis expectetis. Nec hoc dico, ut pro vero amico meo non orem, sicut possum; sed ut ostendam quia nimis parum est quod possum: quatenus ille qui plus potest, adjuvet illum qui minus potest, ut ad illius et suum opus plus possit. Nec idcirco vestra pro me debet oratio frigere, quia mea pro vobis non valet aequaliter fervere. Quisquis enim diligit aliquem, aut per dilectionem prodest alicui: scitote quia plus sibi prodest, quam alii³²⁷. Multo namque majus est quod tenet ipsam charitatem, quam sit id quod præstat alii per charitatem. Isti enim id solum quod charitas ad tempus potest, tribuitur³²⁸; illi vero et hic ipsa charitas tribuitur, et in futuro quantum ipsa est retribuitur. Commendo vestræ paternæ charitati et charitativæ paternitati fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio, vestra diligentia vita eorum exquiratur et vestra censura approbetur vel corrigatur.

EPISTOLA IV³²⁹.

AD BALDUINUM.

Commendatissimos Beccenses monachos in Angliam navigantes ejus curæ ac regimini committit.

Domno, et Patri reverendo abbati BALDUINO frater ANSELMUS, in hoc sæculo sancte, et in futuro beate vivere.

Quamvis de vestra sanctitate me nihil promeruisse

VARIÆ LECTIONES.

³²⁶ Aut vere nulla est, prodesse *ms.* aut vere nulla, aut fere nulla est, prodesse ³²⁷ Quam aliis *ms.* quam alii ³²⁸ Charitas tribuit *ms.* charitas tribuitur ³²⁹ Collata cum eodem *ms.* ³³⁰ Cognoscant *ms.* cognoscant

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(23) *Suo charissimo domino Ricardo, et suæ charissimæ dominæ Rohaidi.* Non ex hoc tantum titulo, sed et ex insequentibus epist. Anselm. verbis hisce: « Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, » liquet eos esse de quibus Herluinus protocœnobiarca Beccensis sub finem diplomatis, ubi et eleemosynas in suum collatas cœnobium, et collatores recenset, et de his quidem sic: « Eidem monasterio dedit Ricardus filius Gilleberti comitis mansiones duas, Totine et Estrahani, teste et assentiente uxore sua et filiis, Rogerio et Gilleberto, et duas partes decimæ de Hondemeresto, et de Cypestedehæ, et de Gnentum, et de Blacingeleth, et de Beccesurdum, et de Tornecrusto, et de Vualenterona. Et Ro-

nisi sola bona voluntate cognoscam³³⁰; tamen vestra nota multis benignitas facit me de se præsumere, ut, cum opus est, non dubitem quod vos non dedeatur, expetere. Nam et ego paratam nostram fateor voluntatem ad obediendum, si vestra paternitas a mea parvitate aliquid exigeret faciendum. Quippe et charitas, quam semper vobis invicem debemus, sicut paratos nos facit ad obsequendum, ita fidentes reddit ad poscendum. Quapropter confidens de præcepto charitatis et experimento vestræ benignitatis, et conscientia nostræ voluntatis, commendo vestræ paternæ charitati et charitativæ paternitati fratres nostros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio; vestro regantur consilio, vestra diligentia vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigatur.

EPISTOLA V.

AD HENRICUM.

Ipsi eosdem Beccenses commendat.

Domno et fratri charissimo HENRICO frater ANSELMUS salutem.

Licet charitatem vestram fraternitas nostra rarius alloquatur in epistola, nequaquam tamen dilectio tepescit in conscientia. Postquam enim de vera ratione dilectio inter rationabiles nascitur, nequaquam ipsa, quandiu radix vivit, exstinguitur. Quapropter nec ego nec vos de mutua dilectione debemus dubitare, quoniam uti mutua præsentia non valemus, sed semper in ejus certitudine perseverare, quandiu causam originis ejus immutabilem tenemus. Commendo vestræ fraternæ charitati et charitativæ fraternitati, fratres nostros et vestros, quos in Angliam mittimus; quatenus, ubi opus erit, vestro sustineantur auxilio, vestro regantur consilio, vestra diligentia vita eorum exquiratur, et vestra censura approbetur vel corrigatur.

EPISTOLA VI.

ANSELMI ET RICARDI AD RICARDUM ET ROHAIDIX.

De beneficiis gratias agit; et Beccenses, quos ejus instantia in Angliam mittit, ejus providentiæ dimittit.

Suo charissimo domino RICARDO, et suæ charissimæ dominæ ROHAIDI (23) frater ANSELMUS et frater RICARDUS parvulus monachus, cum tota congre-

D hais ipsius Ricardi uxor per consensum illius dedit eidem monasterio hoc quod in dominio habebat ad Hamecelessan, tam in terris quam in aliis rebus. Sic in diplomate signato. Porro Ricardum parvulum, quem in fronte epistolæ notat Anselm. puto esse illum ipsum Heliensis monasterii postremum archimandritam, de quo infra ad epist. 126. lib. III. Sed et hunc parentesque ejus fuisse Anglos, claret ex vocabulis Anglicis rerum donatarum nunc enumeratis, et ex Anselmo sub finem epistolæ aiente: « Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam, » etc. Insuper nomen Rohais, pleno gutture personat Anglismum.

gatione Beccensi salutem et fideles orationes.

Magnas gratias reddimus in primis Deo, a quo est omnis bona voluntas, et pro cuius amore omnia bona nobis fiunt; deinde vobis, pro omnibus bonis quæ nobis facitis et promittitis. In hoc enim monstratis bene quia amor vester, quem semper habuistis ad nostrum monasterium, nunquam decrescit; sed plus et plus crescit. Quanto enim plura bona nobis facitis et promittitis, tanto certiore amorem ostenditis. Omnipotens Deus, et sancta mater ejus Maria, quos quotidie rogamus pro vobis, et pro quorum amore nobis facitis omnia, illi vobis retribuunt in regno cælorum. Fratres nostros vobis mittimus, sicut jussistis. Commendamus ergo vobis illos, ut sicut vadunt in Angliam vestra jussione et vestra spe, ita omnino sit in vestra cura et vestra providentia quid illi faciant, aut quomodo aut unde vivant.

343 EPISTOLA VII ²²¹.

AD RICARDUM ET MONACHOS BECCENSES.

Ut Beccenses in Angliam delati religiose vivant, et Henricus camerarius ab ebrietate prohibeatur.

Fratr ANSELMUS, dictus abbas Beccensis, Fratribus et filiis charissimis, RICARDO et aliis de Beccensi congregatione in Anglia conversantibus, salutem et paternam cum dilectione benedictionem.

Si sane, si prospere, si denique concorditer et

secundum Deum vivitis, congratulatur charitati vestræ fraterno et paterno affectu anima mea. Testis enim est mihi conscientia mea quia nihil me tantum lætificat, quantum eorum, qui meæ parvitati, nescio quo divino judicio commissi sunt, prosperitas et rectitudo: nihil me tantum mœstificat, quantum eorundem adversitas et tortitudo. Quapropter precor vos ut fratres, moneo ut filios charissimos, ut semper memoriam monachicæ religionis perpetuam habeatis; ut quod habitus vestræ religionis proficetur, vita et moribus exhibeatis. Quippe nec locus, nec tempus aliquod excusat aliquem quin bene possit vivere, cum et bonam voluntatem nemo unquam alicubi a cordibus hominum, ipsis nolentibus, possit excludere; et morum compositio in qualibet rerum B perturbatione secundum Deum congruentiam ordinata queat consistere. Opera namque Deus nequaquam exigit ultra possibilitatem, ubi bonæ voluntatis et bonorum morum conspicit integritatem. Sic igitur desidero ut in omnibus vosmetipsos absque omni excusatione exhibeatis, ut vos non mundi, nec eorum quæ in mundo sunt, sed Dei et eorum quæ Dei sunt, amatores ostendatis (*1 Joan. II, 15*). Quatenus de bona vestra conversatione aliis Deum laudantibus, vos in præsentis et futura vita in Deo possitis gaudere, et ego vere possim fratribus et filiis meis congaudere. (24) De domno Henrico, qui ca-

VARIÆ LECTIONES.

²²¹Collata cum eodem ms

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(24) *De domno Henrico, qui camerarius fuit.* Id nominis non unum significare comperi primo apud abbatem Joachimum, qui cap. 1 Apoc. enucleans posuit pro amanuensi. « Nec inquit, mirum, si a cœli cameraria (Johannem evangelistam notat) scribitur, cui supra pectus Domini recumbentes, » etc. Si neutrum occurat, positum erit pro quodam curbitarum genere, quod quia cameras et pergulas operit reptantibus flagillis et capreolis immitentibus, hinc opinatur ductum et dictum Marius Grapaldus l. 1 Apothecæ. Onuphrius in explanat. obscur. vocum eccles. huic etymologiæ subscribens, alio tamen respiciens docet, camerarium (exincto Archidiaconi S. R. E. nomine) sic vocatum fuisse, quod pecuniarum ecclesiasticarum, quæ in cameris asservantur, curam habent; hocque vocabulum habuerit tempore Gregorii VII. Huic augurio consentit nomen camerarii positum in epist. 152, lib. III, ubi observavi ad marginem illum Petrum (de quo illic) fuisse ex Cluniacensi monacho Camerarium Urbano II et Paschali. In veteribus Floriacensis ad Ligerim cœnobii statutis legi, quod feria quinta hebdomadis sanctæ: « Finito sermone, jubente domino abbate surgit camerarius, et suffraganeus ejus, et per eos fratribus nova calcemata erogantur. » Lib. 1 Statutorum nostrorum, cap. 10, explanatus partes ejus cui est nomini, memorantur in hanc sententiam: « Ad officium camerarii pertinet, ut omnes census et redditus monasterii sive de villis sive de terris, sive de molendis, sive de quibuslibet aliis rebus statuo tempore et perquirat et recipiat. De receptis autem pecuniis ad abbatem ac prædictos depositarios singulis hebdomadis, quantum fieri potest, se exoneret. Horreas etiam, aratra, et terræ arabiles, et ceteræ culturæ monasterii, nec non et pecora et omnes nutrituræ communes ad ejus curam spectant, ut ipse provideat quæ in omnibus instaurandis et

C exercendis sive conservandis necessaria sunt. In monasterio omnis cura exteriorum, et totius curiæ providentia ad eum pertinet, stabulum et omnis suppellex, et quæ ad stabulum et equos pertinent, tum et ibi servientes sub ejus sunt providentia. » Et post pauca: « Granarium et cellarium et horreum ad curam et providentiam camerarii spectant. » Et capite præcedenti: « Expensas autem monasterii celerarius faciat, sicut camerarius receptas colligit. » Hactenus Statuta Victorina, ex quibus camerarii ministerium enucleantius expositum, huic loco Anselmi rectissime quadrat. Regulæ S. Benedicti cap. 31, Cellarius videtur hoc fungi munere, quo camerarius Victorianus, sed universa ejus munia tam sigillatim privatimque non exprimuntur. Ex Eadmero autem liquet diversa esse camerarii et cellarii officia, famulis quoque cubiculariis video a quibusdam hanc esse inditam appellationem, quæ tamen olim regii cubiculi præfecti summi et primi maxime erat, ut legi in epistol. 190 Ivon. Carnot. ubi Galeanus regis camerarius dicitur. Et in diplomatibus Ludovici Crassi Francorum regis, filiique ejusdem Ludovici VII. Prius quidem Catalanni datum 1103. subscriptum est ita: *Signum Guidonis camerarii.* Posterius lutetiæ Parisiorum a Ludovico Crassi filio blanditum ad asserendam Patris magnificentiam in Victorianos nostros datum anno 1117, Parisiis in Basilica, cui suberat hoc chirographum: *Signum Hugonis camerarii.* Alios mitto locos, ex quibus similia potuissem argumenta proferre si in re tam levi morosiorum me quam studiosorem lectori me ostentarem. Unicum addam, scilicet illum, quem in plerisque monasteriis procuratorem aut œconomum appellant, hic camerarium nominari apud nos *Chambrier*, ut etiam nostrates Galli vernacule nuncupant papæ camerarium. Sed et quondam cubicularius regius hoc vocabatur nomine, ut palam fiet

merarius fuit, audio quia in multis inordinate se agit, et maxime in bibendo; ita ut in Gildis cum ebriosis bibat, et cum eis inebrietur ³²³. Quod si verum est, dicere non possum quantum cor meum de tanta fratris perditione doleat. Non enim diu sola erit ista miseria, sed nisi se cito, Deo respiciente, correxerit, per eam ad alia trahetur mortis præcipitia. Quantum igitur abbas debet prohibere monacho, tantum ego, qualiscunque peccator sim, ex Dei et sanctorum ejus et nostra auctoritate prohibeo, ne postquam hanc nostram prohibitionem cognoverit, amplius in Gilda, aut in conventu eorum qui ad inebriandum solum conveniunt, hibere audeat ³²⁴. Hoc quoque præcipio, ut de præterita inordinatione, si eam negare non potest, patienter et quieto animo toleret, donec dominus Ricardus (qui ad nos in proximo, sicut a rege audivi, venturus est), veniat: et quod tunc de illo et de vobis omnibus qui propter eundem dominum Ricardum missi sunt, nostro et fratrum nostrorum consilio dispositum fuerit, benigna patientia et patienti benignitate sustineat.

EPISTOLA VIII.

AD MAURITIUM ³²⁵.

De monacho diutius morante in curia. Et de malo; an aliquid sit.

FRATER ANSELMUS, dictus abbas Becci, dilecto fratri et filio suo MAURITIO salutem et Dei benedictionem.

Erga fratrem illum, de quo mihi, quod res exigebat, scripsisti quia pro libitu suæ voluntatis, neglecta claustrum conversatione, moratur in curia regis ³²⁶; volo ut ita deinceps tu et cæteri fratres nostri qui tecum sunt, vos habeatis. Si venerit ad vos, permitto ut eum suscipiatis, fraternæ ei charitatis officium impendatis. Ostendite sibi tamen ex vestra parte, vos vereri ³²⁷ ne id displiceat mihi. Arguite illum, debita tamen modestia, de sua tanta temeritate et inobedientia. Nam neque nostra jussione aut

A permissione jam remoratur, imo jussioni nostræ aperte contraire non veretur. Nec illi mando ut redeat, nec concedo ut remaneat. Quasdam enim causas intueor, quibus hanc ejus præsumptionem tolerare adhuc dissimulando compellor. Verum, nisi celerius se correxerit, postpositis omnibus his, quibus eum adhuc exspecto, causis, regularem in eum me exercere severitatem necesse erit. Mallem tamen ³²⁷ illius spontaneam correctionem, quam ullam ei inferre austerioris disciplinæ correptionem. Præterea scriptum illud, quod de ea quæstione, quomodo scilicet, cum malum nihil esse dicatur, nomen ejus aliquid significet, rogatu quorundam fratrum de talibus me frequenter, ut nosti, interrogantem nuper feci; per præsentium latorem tibi modo, ut postulasti, huic annexum epistolæ direxi. Si malum nihil est, quomodo nomen ejus aliquid significat? Rursus, si audito nomine mali intelligimus aliquid quod horremus et vitandum censemus, quomodo aut malum nihil est, aut mali nomen nihil significat? Sed et ipsum nihil, quid est? Verum cum nequaquam differant nihil esse, et non esse aliquid, quomodo dici potest quid sit quod non est aliquid? Ipsum tamen nomen quod dicimus, nihil ³²⁸, si nihil significat, id est si non significat aliquid, nomen non est: sed nomen est. Quanquam igitur nullus dicat nihil esse aliquid, sed semper nihil esse nihil cogamur fateri: nemo tamen potest nomen nihil significativum esse diffiteri. Verum econtra: si hoc ipsum nomen non significat nihil, sed aliquid, id quod significatur, videtur non posse esse nihil, sed magis aliquid. Si ergo quod significatur, non est nihil, sed aliquid, qualiter verum erit ut significetur per hoc nomen, scilicet, nihil? Quippe quod vere nihil dicitur, vere nihil est; et idcirco non est aliquid. Quare si quod significatur hoc nomine, non est nihil, sed aliquid, quemadmodum consequentia videtur ostendere: falso et incongrue vocatur hoc nomine. At econtra, si secundum judicium omnium, id quod nominatur nihil, vere nihil est et nequaquam est aliquid: usquamne videtur aliquid consequentius, quam ut hoc ipsum nomen nihil significet, id est non ³²⁹ significet ³³⁰ aliquid. Quid igitur est, quia hoc nomen, videlicet nihil, non significat nihil, sed aliquid; et non significat aliquid, sed nihil? An forsitan non repugnant, significare nihil et aliquid? Sed si non repugnant, aut invenienda res est aliqua, quæ sit aliquid et nihil, quod non potest intelligi: aut ista vox diversa consideratione significat nihil

VARIÆ LECTIONES.

³²³ Inebriet *ms.* inebrietur ³²⁴ Vivere audeat *ms.* bibere audeat ³²⁵ Collata cum eodem *ms.* et cum *ms.* S. Ebrulphi ³²⁶ Curia Regia *ms.* curia Regis ³²⁷ Videri *ms.* vereri ³²⁸ Tamen, quod *ms.* tamen nomen, quod ³²⁹ Nomen nihil *ms.* nomen nihili ³³⁰ Idem non *ms.* S. Ebr. id est non ³³¹ Significaret *ms.* significet

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ex hoc epistolari titulo Laurentii Primfactii ad librum *De senectute a se gallice versum*, anno 1405. *A tres excellent, glorieux et noble prince Loys oncle du roy de France, duc de Bourbon, comte de Clermont et de Forestz, seigneur de Beaujeu, grand Chambrier et premier pair de France.* Illius autem versionis duo

exemplaria manuscripta prostant in nostra Bibliotheca. Quem vero Laurentius Primfactius ejusdem Ludovici Borbonii clericus appellavit *grand chambrier*, hodie dicunt *grand chambellan*, aut *premier chambellan*.

et aliquid. Constat namque quoniam hæc vox, scilicet *nihil*, quantum ad significationem, nullatenus differt ab eo, quod dico, *non aliquid*. Nihil quoque hoc apertius, quam quod hæc ³⁴⁴ vox **344** scilicet *non aliquid*, omnem rem penitus, et omne quod est aliquid, intellectu removendum; nec omnino ullam rem, aut penitus quod aliquid sit ponendum, sua prolatione significat. Sed quoniam remotio alicujus rei significari nullatenus potest, nisi cum significatione ejus ipsius cujus significatur remotio, necesse est ut hæc vox quæ est ³⁴⁴ *non aliquid*, destruendo id quod est aliquid, significet aliquid. Quoniam vero auferendo omne quod est aliquid, ullam significat essentiam, quam audientis intellectus quasi existentem retineat: idcirco *non aliquid* vox, nullam rem, aut quod sit aliquid, significat. Igitur hæc vox *non aliquid* his diversis rationibus aliquatenus significat rem et aliquid, et nullatenus significat rem aut aliquid: significat enim, negando; et non significat, constituendo. Hac ratione *nihil* nomen, quod perimit omne quod est aliquid; et destruendo non significat nihil, sed aliquid; et constituendo non significat aliquid, sed nihil. Quapropter non est necesse nihil esse aliquid, ideo quia nomen ejus significat aliquid quolibet modo; sed potius necesse esse nihil esse nihil, quia nomen ejus significat aliquid hoc modo. Hoc itaque modo non repugnat malum nihil esse, et mali nihil esse significativum; si sic aliquid perimendo significat, ut nullius rei sit constitutum. Sed cum hac ratione malum et nihil vere significant aliquid; et tamen quod sic significatur non est malum, vel nihil est tamen et alia ratione ³⁴⁴; qua significant aliquid, et quod significatur est aliquid, sed non vere aliquid, sed quasi aliquid. Multa quippe dicuntur secundum formam, quæ non sunt secundum rem; ut *timere*, secundum formam vocis, dicitur activum, cum sit passivum secundum rem. Ita quoque cæcitas dicitur aliquid secundum formam loquendi; cum non sit aliquid secundum rem. Sicut enim de aliquo dicimus quia habet visum, et visus est in eo; ita dicimus quia habet cæcitatem, et cæcitas est in eo, cum hæc non sit aliquid, sed potius non aliquid: et hanc habere, non sit habere aliquid; imo eo carere, quod est aliquid. Cæcitas namque non est aliud quam non visus, aut absentia visus, ubi visus debet esse. Non visus vero, vel absentia visus non magis est aliquid, ubi debet esse visus, quam ubi non debet esse. Quare cæcitas non magis est aliquid in oculo, quia ibi debet esse visus; quam non visus, vel absentia visus in lapide ³⁴⁴, ubi non debet esse. Multa quoque alia similiter dicuntur aliquid secundum formam loquendi, quæ non sunt aliquid; quoniam sic scilicet loquimur ³⁴⁴ de illis, sicut de rebus existentibus. Hoc igitur modo malum et nihil signi-

ficant aliquid, et quod significatur est aliquid non secundum rem, sed secundum formam loquendi. Nihil enim non aliud significat, quam non aliquid, aut absentiam eorum quæ sunt aliquid: et malum non est aliud quam non bonum, aut absentia boni, ubi debet aut expedit esse bonum. Quod autem non est aliud, quam absentia ejus quod est aliquid, utique non est aliquid. Malum igitur vere est nihil, et nihil non est aliquid; tamen quodammodo sunt aliquid: quia sic loquimur de his, quasi sint aliquid, cum dicimus *nihil*, vel *malum fecit*: aut *nihil*, vel *malum est quod fecit*, sicut dicimus, *aliquid* vel *bonum fecit*, aut *aliquid* vel *bonum est quod fecit*.

EPISTOLA IX ³⁴⁵.

AD MONACHOS BECCENSES.

B *De prospero sui in Angliam adventu; quem et dominæ Evæ vult nuntiari.*

Domnis et fratribus dilectissimis in Beccensi cœnobio Deo servientibus frater ANSELMUS, servus et conservus eorum, semper sancte vivere, et sanctæ vitæ præmium percipere.

Sciens et certe sciens dulcissimum mihi vestram dilectionem nuntium meæ incolumitatis et prosperitatis toto affectu desiderare, non potui eam dilatione aliqua fatigare. Ipsa itaque die, qua dominus Girardus hora, quæ dicitur prima, a me mare ingresso discessit, divina protectio me vestris orationibus in Anglicam terram prospera navigatione et sine molestia, quam multi navigantes pati solent, hora nona perduxit ³⁴⁷: et ad dominum et Patrem nostrum archiepiscopum Lanfrancum vespere pervenire, et cum gaudio suscipi apud villam ipsius, nomine Limingis ³⁴⁸, concessit. In crastina vero has litteras scripsi, quibus et præfatum desiderium vestrum adimplerem, et sanctum propositum vestrum semper fervere et ad meliora proficere commemorem ³⁴⁹. Precor igitur ut frater, hortor ut pater, ut sic ³⁴⁹ studeatis in pace et religione monachica conversari; quatenus et vos ex vestri studii retributione valeatis beatificari, et ego de vestra beatitudine quandoque congratulari. Omnipotens Dominus sua vos ³⁴⁹ protectione ab omni adversitate defendat, et suam vobis misericordiam, per continuam corporis et animæ prosperitatem, ostendat. Mandate matri et dominæ nostræ Evæ, quod de filio suo primogenito vobiscum audire pari desiderio exspectat, et ut oret quo sicut suis orationibus vobiscum impetravit me a vobis timentibus cum prosperitate abire, ita impetret ut possim ad vos gaudentem cum gaudio redire.

EPISTOLA X ³⁴⁹.

AD RODULFUM.

Lætatus de Rodulfo ad religiosam vitam converso.

Frater ANSELMUS, dictus abbas Beccensis, suo olim amico desideratissimo, nunc domno, et fratri,

VARIÆ LECTIONES.

³⁴⁴ Quam quod hæc *ms.* *Ebr.* quoniam quidem ³⁴⁴ Ut hæc quæ est *ms.* ut hæc vox quæ est ³⁴⁴ Alia ratione *ms.* alia ratio ³⁴⁴ Visus ut in lapide *ms.* visus in lapide ³⁴⁴ Scilicet loquimur *ms.* *S. Ebr.* sic loquimur ³⁴⁴ *Collata cum eodem ms.* ³⁴⁷ Solent (perduxit *ms.* solent) hora nona perduxit ³⁴⁸ *Limingia ms.* *Limingis* ³⁴⁹ *Commoerem ms.* *commonerem* ³⁴⁹ Ut hic *ms.* ut sic ³⁴⁹ Sua nos *ms.* sua vos ³⁴⁹ *Collata cum eodem ms.*

et filio charissimo, novo Christi militi RODULFO ³⁵³, A
per contemptum terrenarum et falsarum divitiarum
adipisci cœlestes et veras divitias ³⁵⁴.

Gloria in excelsis Deo, qui in terra dat homi-
bus bonam voluntatem (*Luc. II, 14*): cujus excelsa
dextera secundum desiderium meum mutavit vol-
untatem dilecti et desiderati mei a vanitate sæculi,
quæ nulli in fine prodest, et omnibus se amantibus
obest; ad veritatem, quæ nulli unquam obest, et
omnibus se quærentibus prodest. Breviter tibi lo-
quor, dulcissime cordi meo, litteris, quem super
omnes homines, teste conscientia, videre, et cui
multum loqui ore ad os, plusquam alicui in terra vi-
venti, desidero. Novi enim malignam diaboli invi-
diam, quia de manibus suis, imo de ore suo te fren-
dens tahescit evadere. Unde certus sum quia te mul-
tis modis, scilicet, aut gravitate servitutis Dei,
quam elegisti, aut delectatione serviendi illi per
amorem sæculi, quem reliquisti ³⁵⁵, tentabit deci-
pere. Quare, quoniam spero per Dei gratiam contra
omnes ³⁴⁵ ejus astutias, quoniam in falsitate et
imbecillitate sunt, si certa spes in Deo non absit, me
tibi posse consulere: et pro certo scio nullum consi-
lilium ad præsens desiderio tuo magis quam meum
sufficere ³⁵⁶, non habebit anima mea requiem in me,
donec ³⁵⁷ videatur oculi mei desideratum meum, et
alloquatur os meum dilectissimum filium meum, et
instruat cor meum contra diaboli jacula novum commi-
litionem ³⁵⁸ meum. Precor igitur omnipotentem
Deum qui te ab amore sæcularis vanitatis segregavit,
et sanctissimam matrem ejus quæ te ad se fugientem
sub sua tutela suscepit, ut te ab omni pertur-
batione incepti propositi custodiant. Teque rogo
per illum cujus gratia inspirante hoc incepisti, ne
te terreant ullæ insidiæ vel suggestiones inimici. Ad
hoc enim idem inimicus te molestare nititur, ut de
te victo gaudeat; sed Deus ad hoc illi permittit, ut
habeas ³⁵⁹ unde tibi victoriæ coronam ipse tribuat:
Nemo enim coronabitur, dicente Apostolo, *nisi qui
legitime certaverit* (*II Tim. II, 5*). Expecta igitur do-
nec veniam; quia, Deo dante, consolationem ³⁶⁰ om-
nium quæ tibi nunc molesta sunt suscipies. Dominus
custodiat te ab omni malo. Amen.

EPISTOLA XI ³⁶¹.

AD HUGONEM.

*De quibusdam Anselmi opusculis ab archiepiscopo re-
quisitis. Et quod nomen abbatis in titulo operum
suorum præfixerit ut æquivocationem excluderet.*

Domno et Patri cum dilectione reverendo, et cum
reverentia diligendo Lugdunensi archiepiscopo Hu-

VARIÆ LECTIONES.

³⁵³ Rudolpho ms. Rodulpho ³⁵⁴ Cœlestes divitias ms cœlestes et veras divitias ³⁵⁵ Quam reliquisti ms.
quem reliquisti ³⁵⁶ Sufficeret ms. sufficere ³⁵⁷ Requiem donec ms. requiem in me donec ³⁵⁸ Commili-
onem ms. commilitonem meum ³⁵⁹ Ut habeat ms. ut habeas ³⁶⁰ Quia consolationem ms. quia Deo dante
consolationem ³⁶¹ Collata cum eodem ms. ³⁶² Sed in epistola ms. sed quod in epistola ³⁶³ Quod non pu-
tatis invenietis ms. quod putatis non invenietis ³⁶⁴ Me si ms. me monuit, si ³⁶⁵ Impediat ms. impediar.
³⁶⁶ Non potest ms. non poterit ³⁶⁷ Collata cum eodem ms. et cum Edith. Goth. et Colon. anni 1575.
³⁶⁸ Omne bonum datum ms. et Edit. omne datum

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(25) V. *Epist. 17, infra.*

goni frater ANSELMUS dictus abbas Beccensis, quod
dilecto patri fidelis filius.

Si velim scribere quam magnum et quam gratum
sit mihi decus et dulcedo vestræ familiaritatis, quam
ex vestra promissione me confido habere: quantum-
que eam, etsi non merui accipere, desiderem vel
fideli voluntate, si aliter nequeo mereri, non amit-
tere; forsitan aut subtrahendum erit aliquid, ut vi-
debor veritati superaddere. Sed quod in epistola (25)
³⁶² non audeo sufficienter commendare, in scrinio
cordis curabo, Deo dante, fideliter servare. Per præ-
sentium latores fratres, sanctitati vestræ, ut cognovi,
dilectores celsitudini vestræ de scriptis nostris mitto
quod jussistis. In qua re non tam alicujus me util-
itati, quam vestræ scio servire voluntati. Quapropter
si in illa legendo vos frustra tempus insumpsisse
pœnituerit, quia quod putatis non invenietis ³⁶³,
non mittenti, sed exigenti imputare debetis. De quæ-
stionibus vero de quibus me velle scribere dixi, et
reverentia vestra me monuit, si ³⁶⁴ dixero quantum
dictare impediar ³⁶⁵, ab ullo, qui meam non novit
conversationem, credi non poterit ³⁶⁶. Si quando ta-
men inde mihi per Dei gratiam quod volo efficere
licebit, vestræ, si potero, prudentiæ notum erit. Fra-
tres prædicti lacrymabiliter de interiori monasterii
sui conquærentes destructione, pro me obsecrarunt
affectu ut nostris precibus paterni vestri consilii in
tribulatione sua releventur consolatione: sed, sicut
nostro consilio non eget vestra sapientia, ita nec
precibus benevolentia. Si tamen placet ut dicam
quid illis ad præsens expedire, donec visitatione su-
pernæ gratiæ in eorum ecclesia per regularis abbatis
præsentiam monachica restauretur religio, sentiam,
æstimo quia melius est ut vestra licentia interim
eligant, ubi secundum propositum suum vivant utili-
liter, quam ut ibi cogantur manere, ubi, indigentia
honorum corporis et animæ tristes vivant inutiliter,
aut eadem indigentia intolerabiliter gravati discedant
inobedienter. Quod in titulo opusculorum nostrorum
nomini nostro addidi nomen abbatis, non idem feci
ut personam monstrarem honoratiorem, sed ut nomi-
nis excluderem æquivocationem.

EPISTOLA XII ³⁶⁷.

AD HELINANDUM.

*D Hortatur ut perseveret et diaboli variis tentationibus
quas describit, constanter resistat.*

Servus servorum Dei in Beccensi monasterio com-
munitium, frater ANSELMUS fratri dilecto, filio de-
siderato HELINANDO, bene inceptæ feliciter perficere.

Benedictus Deus, a quo omne datum ³⁶⁸ optimum,

et omne donum perfectam descendit (Jac. 1, 17) : A qui avertit oculos tuos ne videant vanitatem (Psal. cxviii, 37), et erexit animam tuam ad sequendam veritatem. Restat igitur, mi desiderate, ut sedula sollicitudine pertractes, quia *nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno cælorum* (Luc. ix, 6). Antiquus enim hostis tanto enixius non cessabit multimodis te calliditatibus invadere, quanto te videt studiosius velle laqueos ejus evadere. Sæpe namque reducet ante mentis oculos quam delectabilia sint ea in quibus solitus es conversari : ut continuo subinferat quam difficile sit assueta voluptate carere, quam sit impossibile in quodam austero rigore et rigida austeritate tota ætate perseverare ; quatenus ex memoria assuetæ delectationis plus horreat animus sobrietatem vitæ sublimioris. Aliquando sub specie discretionis finget se salubrius tibi, quam proposueris, consulere, ut scilicet pravitatem deserens in clericali proposito religiose vivendo velis persistere ³⁶⁹, ut et per vitæ correctionem animam tuam possis salvare, nec per indiscretionem subeas onus quod non possis portare. Quod si te ab intentione perfectioris vitæ nullatenus averti posse cognoverit, quasi tecum ire, approbando propositum, se simulabit ; sed juxta iter laqueos ponere multimodos non cessabit. Aliquando quidem hinc oblata opportunitate peccandi ; illinc stimulante tentatione suasionem callidus addet hujusmodi. Tam bonum est quod decrevistis facere, ut quamlibet immensitatem scelerum possit destruere. Interim ergo satisfacere voluntati tuæ cur hæsitatis ; cum cito sive multa, sive pauca peccata tua sint, pariter dolendo non ³⁷⁰ dubitas ? Aliquando vero taliter conabitur decipere : bonum quidem est quod vis facere, sed non opportune sit, nisi cum tepescente lascivia juvenill, quæ pondus illius regularis censuræ non tolerat, ipsa maturitas ætatis religiosæ gravitati se contemperat. Quod si viderit te ³⁷¹ ita imbecillem, ut impediri possit tua intentio, si manifestetur, omnino conabitur ut his a quibus retineri aut vi, aut amore, aut aliqua persuasione possis, qualibet occasione publicetur. Promittet etiam quia si bonum quod intendis aliquantulum differre volueris, multo fructuosius atque utilius facere hoc poteris, et plurimorum salute quos tecum attrahes, et commodo pecuniæ monasterio profuturæ quam undique colliges. Quid etiam ? quod ³⁷² te levitate et inconsiderata acceleratione tentabit arguere, quia te non solum promittendo, sed et pignus promittendo, indissolubili voto voluisti constringere : cum nihilominus et fortasse melius idipsum libera posses voluntate perficere ? Ad hæc omnia, charissime, quid respondendum sit, vellem aliquanto dif-

fusius scribere, nisi lex epistolæ cogeret me brevitate non excedere. Breve igitur et verum amici tui suscipe contra ista consilium. Qui putat voluptate seculari carere, et in exercitio perseverare virtutum nimis austerum ³⁷³ et impossibile ; nunquam gustavit quantum sit non servire sed imperare vitiis per amorem et spem cælestis regni, laudandum et delectabile. Qui putat melius sibi esse **346** in habitu clericali religiose vivere ³⁷⁴, quam subire monachicæ vitæ pondus importabile : consideret per totum mundum quanta hilaritate utriusque sexui, omni ætati, et omni generi hominum sit pondus illud cantabile. Sciat etiam quia valde difficilius est inter sæculares per liberam voluntatem, quam intra claustrum monachorum sub disciplina custodire vitæ B sanctitatem. Non dico nunc quod propositum vitæ inter omnes vitas altiore gradum contingat humilitatis, quem altior sequitur exaltatio ; nisi quia nullus, ut melius vivat, monachi propositum deserit, et omne genus hominum ad monachicam vitam ut magis Deo propinquet concurrat. Qui peccatis addit peccata ³⁷⁵, quia peccatorum omnium exspectat remissionem, anando peccatum, probat se non amare, et ideo non mereri peccatorum absolutionem ³⁷⁶. Qui differt in futuram et forsitan non futuram ætatem, vitam suam corrigere, certum bonum dimittit pro dubio ; et contemnendo quod perdit, probat se non amare quod exspectat, et meretur non accipere. Qui certus non est se tantæ esse constantiæ, ut nullo modo C flecti possit a bono proposito, omnino celet bonam voluntatem, ut non nisi cum in opus exit, appareat in publico. Qui bonum, quod vult facere, ut melius fiat, differt : bonum est, si melius certum est. Quod si melius bonum dubium est ; et perdere minus bonum, nimis est damnosum et irrecuperabile : consilium est, ut acceleret facere bonum minus, ne nimis exspectando majus, non faciat majus nec minus. Qui judicat levitatem, voto velle ³⁷⁷ se ligare ad faciendum quod bonum est, ut jam non sit liber ad non faciendum, judicet doctorem levitatis illum, qui dicit : *Vovete et reddite* (Psal. lxxv, 12). Nullatenus enim reprehendendus est, qui quod bonum est, vovit ³⁷⁸ ; sed qui non reddit quod vovit. Certum quippe est quia qui bene vovet, ipso voto Deo placet. Qui ergo aliquid boni vovit, non pœniteat quia fecit unde Deo placeat ; sed festinet reddere quod vovit, ut plus placeat. Hæc, fili charissime, consilia, has consolationes in præsentem maxime tibi necessaria judicavi ; hæc paternæ sollicitudine ego quem patrem et consiliarium non mea dignitate, sed tua voluntate elegisti, dictavi : hæc interim reminisci non desinas, donec quod, Deo inspirante, vo-

VARIE LECTIONES.

³⁶⁹ Vel persistere *ms. et Edit.* velis persistere ³⁷⁰ Delendo non *ms. et Edit.* delenda non ³⁷¹ Videbit te *ms. et Edit.* viderit te ³⁷² Quid etiam est quod *ms.* quid etiam ? quod *Edit.* Quid est quod ³⁷³ Munus austerum *ms. et Edit.* nimis austerum ³⁷⁴ Religiose sibi vivere *ms. et Edit.* religiose vivere ³⁷⁵ Peccata addit peccato *ms. et Edit.* peccatis addit peccata ³⁷⁶ Remissionem *ms. et Edit.* absolutionem ³⁷⁷ Voto velle se ligare ad *ms.* voto se ligare ad ³⁷⁸ Novit *ms. et Edit.* vovit

visti, ipso adjuvante, perficias. Vale, desiderate cordi meo, et festina satisfacere de te desiderio meo, quod utinam facere placeat omnipotenti Deo! Amen.

EPISTOLA XIII ³⁷⁹.

AD LANFRANCUM.

Ad eum mittit Gislebertum, quem ut brevi remittat, precatur.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS servus servorum Dei, Becci commanentium, cum eisdem dominis suis, quod domino fideles servi, quod reverendo patri reverentes filii.

De domno Gisleberto, ut eum vobis mitteremus, vestræ satisfecimus jussioni: quod autem tardius quam jussistis, verum est quod non est factum negligentia; sed ob multa, quæ nunc enarrare longum est, impedimenta. Sed scitote quia si quis fecerit ut ipse in Anglorum terra remaneat, nimis grave et majus, quam breviter dici possit, damnum in præsentem et in futuro, interius et exterius Ecclesiæ nostræ, et tristitiam faciet. Quapropter precamur et obsecramus, quantum, salva justitia, et vestræ sanctitatis reverentia, nobis licet, per pietatem et per charitatem quam erga nos vestram semper habere paternitatem cognovimus, ut si absque Dei voluntatis obviacione fieri posse videritis, potius fratribus et amicis desiderantibus ad certam suam salutem et aliorum utilitatem per vestram instantiam reddatur, quam quibuslibet alienis ad periculum sui damni et illorum utilitatem dubiam ingeratur. Breviter, quod multum volumus et expedire credimus, obsecramus; quia sapientiæ vestræ pauca verba sufficere non ignoramus. Quod si divinam dispositionem nostræ sic resistere petitioni vestra cognoverit prudentia, ut aliter fieri necesse ³⁸⁰ sit: quod mihi si præsens essem vestra prudentia de re ipsa concedere aut facere consuleret ³⁸¹, vestræ committo potestati.

EPISTOLA XIV ³⁸².

AD MONACHOS BECCENSES.

Ut monachus, qui invito abbate Parisiis propter studia in monasterio S. Maglorii morabatur, ad suum monasterium redeat.

Frater ANSELMUS abbas Becci fratribus Beccen-

sibus (26) apud Confluentium commarcentibus salutem.

Mittite nostras litteras Benedicto monacho de S. Petro supra Divam, qui propter scholas moratur apud Parisium, et conversatur in monasterio S. Maglorii. Mando enim illi et consulo ut ad monasterium suum redeat, a quo contra voluntatem ³⁸³ abbatis sui abest. Promisit enim idem abbas ejus mihi, se illi misericordiam et mansuetudinem pro ³⁸⁴ nostro amore, si redierit, exhibiturum. Quod si facere voluerit, omnino illum, sicut monachum de nostro monasterio charitativa sollicitudine benigne juvate; quatenus aut equo usque ad nostrum monasterium, aut navi usque Fraisosam venire possit. Quod domnus Rodulfus mandavit vobis de equo suo, et de monacho S. Germani facite: sed hoc a me mandatum esse dicere nolite, sed a domno Rodulfo. Valet, et scitote quia, miserante Deo, de ægritudine quam nuper habui, bene convalesco, et hoc amico nostro domno Ursioni ³⁸⁵ notam facite. Epistolas nostras, quas domnus Mauritius nobis mittere debuit, adhuc exspectamus. Iterum valet.

EPISTOLA XV ³⁸⁶.

AD FULCONEM.

Exorat ut mitius agatur cum apostata monacho, pœnitente.

Domino et Patri reverendo abbati FULCONI frater ANSELMUS, orationum et servitii fidelitatem.

Filius vester, qui a paternitate vestra inordinate abierat, pœnitens ad omnem satisfactionem, secundum vestrum iudicium paratus, humiliter rediit. Qui non tam postulat ut illi poenam quam meruit remittatis, quam ut vel ultimum illum intra gregem, quem sua culpa dimiserat, vestra misericordia constituatis. Precor igitur ego sanctitatem vestram, ut non tam consideret districtio vestra quod ille fecit ³⁸⁷ peccando, quam penset pietas vestra quod facit humiliter pœnitendo. Precor etiam atque etiam fratres ³⁸⁸ ac dominos nostros, alios filios vestros, ut paternitatis vestræ misericordiam pro eo exorantes gaudium se monstrent ³⁸⁹ habere quia frater eorum mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est (Luc. xv, 24). Qua vero mensura erga eundem fratrem iudicium, sive misericordiam vestram ostendere debeat

VARIÆ LECTIONES.

³⁷⁹ Collata cum eodem ms. ³⁸⁰ Fieret necesse ms. fieri necesse ³⁸¹ Consideret ms. consuleret ³⁸² Collata cum eodem ms. ³⁸³ Extra voluntatem ms. contra voluntatem ³⁸⁴ Misericordiam pro ms. misericordiam et mansuetudinem pro ³⁸⁵ Ursioni ms. Domino Ursioni ³⁸⁶ Collata cum eodem ms. ³⁸⁷ Vestra quod facit etc. ms. vestra quod ille facit peccando, quam penset pietas vestra quod facit ³⁸⁸ Etiam atque etiam frater ms. etiam fratres ³⁸⁹ Se monstretis ms. se monstrent

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(26) *Beccensibus apud Confluentium.* Ex huius vocabuli amphibologia, fateor, influxerat in animum error, ut arbitrarer esse illud oppidum Germaniæ Cisrhenanæ dictum Confluentem (ut Gregor. Turo-nens. lib. viii, Histor. Franc. cap. 13 repetam verbum) quod illic Mosella fluminis non incelebris, Rhenusque confluant. Nec huic meæ coniectationi quid objectari posset videbam, nisi quod postea offendi in parvo Beccens. Chronic. ms. scilicet anno 1080. « Ivo comes de Bellomonte super Isaram, et Adelhaida uxor ejus, volentes B. Honorinæ de Confluentio a monachis Deo deserviri, dederunt eam, et

D omnia ad illam pertinentia Beccensi monasterio, sub libera potestate et ordinatione abbatum præfati cœnobii. Huic donationi reverendus episcopus Parisiensis Goffridus de parœcia et beneficio (ut semper mos est bonos bene actis favere) cum canonicis ecclesiæ Sanctæ Mariæ Parisiensis consensit. » Et paulo post. « Anno 1081 fundata est domus de Confluentio sub dominio abbatum Pecci, anno 1083 translatio monachorum Becci apud Confluentium commorantium a veteri ecclesia (quæ Capella dicitur) ad novam ecclesiam cum corpore sanctæ Honorinæ. » Confluentium igitur de quo nunc sermo

tis, sicut scriptum est : *Misericordiam et iudicium A* cantabo tibi, Domine ³⁹⁰ (*Psal. c, 1*), vestrae potestatis est, et vestrae prudentiae : tantum ut superexaltet misericordia iudicium ³⁹¹.

347 EPISTOLA XVI ³⁹²

AD GISLEBERTUM.

Gratulatur ad abbatiae Westmonasteriensis regimen assumpto.

Suo dilectissimo, olim divina dispositione filio, nunc Dei gratia coabbati (27) GISLEBERTO frater ANSELMUS, in hac vita diu sancte vivere cum prosperitate, in futura feliciter cum aeternitate.

Eisi tarde, propter aegritudinem impediendam dilecto dilectori meo pro nova sibi divinitus data gratia scribo : non tamen tepide, quantum ad voluntatis benevolentiam pertinet, dico : *Gloria in altissimis Deo, B* et in terra gaudium hominibus ³⁹³ bonae voluntatis (*Luc. II, 14*), qui iudicium suum de te manifestavit, quod hactenus apud se occultum, licet semper de te, pro humana aestimatione, bona crederemus, servavit. In eo namque vitae proposito, in quo te custodiendo semper ejus gratia sapientia ³⁹⁴ erudit, et in sanctitate nutrit, patrem et doctorem pastoremque animarum te constituit. Multo enim melius de te sperandum est et de similibus tuis, quorum vita est in sancta conversatione nutrita ; quam

de me, et de similibus meis, quorum vita olim est saeculari conversatione detrita. De vobis enim sperandum est, cum ad aliorum curam promovemini, quod dum et alios ad vestri similitudinem instruitis, iustitia vestra perficiatur ; de vobis vero timendum est, cum tanto pondere gravamur, ne iniustitia nostra ³⁹⁵ occulto Dei iudicio augeatur. Quanto igitur melius est de tua sanctitate in suscepto officio sperandum, tanto magis est et securius de tibi concessa gratia gaudendum. Omnipotens Deus, qui te custodem aliorum constituit, ipse te sua gratia sic adjuvet et custodiat, ut pro tua et illorum iustitia aeternam tibi beatitudinem retribuat.

EPISTOLA XVII ³⁹⁶.

AD HUGONEM.

Mutandos esse titulos duorum opusculorum, quorum unum Monologion, alterum Prosligion vult inscribi.

Domino et Patri venerabili archiepiscopo Lugdunensi HUGONI frater ANSELMUS, in praesenti saeculo sancte vivere, in futuro beate.

Pondus vestrae auctoritatis facit me dare pondus meis nugis. Cum enim celsitudo vestra tanti pendat opuscula nostra, ut ea petere et legere dignetur : nonnihil mihi, quod tanto viro placeat, esse videtur. Quapropter nullatenus apud vestram prudentiam me ridendum existimo, si qualiter aptius titulari de-

VARIAE LECTIONES.

³⁹⁰ Cantabo Domino *ms.* cantabo tibi, Domine ³⁹¹ Misericordia iudicio *ms.* misericordia iudicium ³⁹² Collata cum eodem *ms.* ³⁹³ Gaudium et pax hominibus *ms.* gaudium hominibus ³⁹⁴ Gratia et sapientia *ms.* gratia sapientia ³⁹⁵ Iniustitia nostra *ms.* ne iniustitia nostra ³⁹⁶ Collata cum eodem *ms.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

est Comopolis, a Lutetia Parisiorum distans sex milibus ad occidentem ubi Isara et Sequana confluunt ; unde ejus nomen *Conflans*, forsitan rectius *Confluent*. Habes ejusdem appellationis vicum mille passibus a Lutetia contra orientem, sic nuncupatum ob Matronam et Sequanam juxta confluentes.

(27) *Gisleberto*. Sic Gemmeticensis, et Chronic. Beccense *ms.* Trithemius, et Trithemius secutus Sixtus Senens. Gislebertus legunt ; at in his solius vocalis E. metathesin advertit. Gisleberto autem fuit agnomen Crispini, et hujus quidem causam in Chronic. Beccens. hanc nactus sum, his enarratam verbis : « Antequam Northmanni duce Wilhelmo Angliam debellarent, fuit in Neustria (quæ nunc Northmannia vocatur) vir egregius, nomine Gislebertus, genere et nobilitate præclarus, qui ab habitudine capillorum, primus Crispini nomine dicitur insignitus. Nam in sua primæva ætate habebat capillos crispis et rigidis, atque sursum erectos, et, ut ita dicam, rebursos, ad modum ramorum pini, qui semper tendunt sursum, quare cognominatus est Crispinus, quasi crispus pinus. Quam capillorum rebursionem videmus adhuc in iis qui de ipsius Gisleberti genere descendunt. Unde et ipsi eodem cognomine a cæteris Northmannorum filiis dirimuntur. »

Hic ergo Gislebertus cognomine Crispini notatus ex uxore sua Gemoret tres filios suscepit, Gislebertum Crispinum de Tegulariis, quod castri Guilhelmo Notho duce Northmannorum fuit in Ebroidensis tractu conditum, vulgoque dictum *Tillieres* (vel *Tullieres*) ; Robertum, qui ob virtutem militarem, honoremque sibi ab imperatore delatum, tandem veneno ab invidis Græcis propinato interit ; et Guilhelmum nostri Gisleberti patrem, qui, ut ad epistol. 10 supra monuimus, uxorem duxit, nomine Evam, quæ

peperit Gislertem, (de quo impræsentiarum) et nomine et agnomine referentem avum. « Pater Guilhelmus hunc in tenera ætate (inquit Chronic. Beccens.) Deo nutriendum sub disciplina regulari obtulit Beccensibus Patribus, et multa de rebus suis temporalis vitæ subsidia cum puero ministravit. Quorum informatum doctrina et sanctæ conversationis exemplis, sic cum divino profecit auxilio in divinis et philosophicis institutis, ut omnes artes (quas liberales vocant) ad unguem addisceret, et earum rivulos pluribus ipse præfatus in religione propinaret ; cujus tanta fuit in activa et speculativa perfectio ut cum Deus Lanfrancum Cantuariensi Ecclesiæ in summo pontificatu præficeret, eum Lanfrancus ad regimen Westmonasterii Deo vocante provideret, tantaque sanctitatis gratia (ut credimus) Deo et hominibus placuit ut humilitatem præ cunctis sui temporis prælatis et specialius prætenderet, et sublimius prædicaret. Hic 32 annis loco magis profuit quam præfuit, et in senectute bona plenus dierum et sanctitate, patribus suis appositus hujus vitæ terminum clausit. » Sic de Gisleberto filio monacho et abbate Westmonasteriensi Chronic. Beccense ; quem locum hic esse appositissimum videbit qui non tantum epistolæ argumentum, sed et Anselmi verba legerit. Defuncti vero Gisleberti annum 1117 numerat in Chronico Florentius Wigorniensis, cujus computatio collata cum numero annorum quibus præfuit Gislebertus reddit insimul annum suæ electionis, scilicet 1084 : Ejus doctrinam saecularem et divinam [omit. laudat] utraque enim excelluisse dedit memoriæ Guilhelmus libro VII Histor. ducum Northmannorum cap. 22, 5. Herluini Beccensis institutoris Vita lib. I, ms. Chronic. Beccensi, cujus iterum fit mentio in Vita Lanfranci ibidem *ms.*, et apud Gemmeticens. supra,

beant eadem opuscula, considero. Precor igitur ut si libellos, quos sanctitati vestræ ³⁹⁷ jussus misi, recuperare poteritis, illud quod in ipsis titulis positum est, scilicet de ratione fidei, velut superabundans recedentes; illum quem monologium nominavi, *monologion* vocetis: et alterum non alloquium, sed *prosligion* tituletis: et secundum titulorum correctionem, finem præfatiunculæ minoris libelli, quæ de eisdem titulis loquitur, emendetis. Cur autem hanc mutationem fieri rogitem, exponere, si tantum fiat, nec adeo est necessarium, nec hac epistolari brevitate, quam proposui, congruum. Quod si secundum nostram petitionem feceritis, hoc vestræ paternitati volo retribuere: ut si Deus mihi ea quæ desidero dederit scribere, aspectui vestro nolum ea, ut puto non minus prioribus placitura, subtrahere. Fidelitatem vestram, quam semel cordi meo commendavi, protegente Deo, servat et servabit; nec dissimiliter de gratia vestræ sanctitatis sperat et sperabit.

EPISTOLA XVIII.

AD MONACHOS BECCENSES.

De prospera sua in Angliam navigatione.

Charissimis et desideratissimis dominis suis, servis Dei Becci commanentibus, servus eorum frater ANSELMUS, de virtute in virtutem proficere, ut Deum deorum in Sion mereantur conspicerere.

Mox ut de mari exivi in Anglicam terram die Dominica mediæ Quadragesimæ, hora tertia, dictavi has litteras ut vestram dilectionem de nostri itineris prosperitate lætificarem. Dei enim gratia favente vestris orationibus, omnia prospere et honorifice ultra spem meam mihi et iis qui mecum sunt in terra et in mari, postquam a vobis discessi, evenerunt. Precor itaque ut sicut fecistis hactenus, ita et deinceps peregrinationem nostram orando adjuvetis: sed multo magis precor ut reditum nostrum bene vivendo lætificetis.

EPISTOLA XIX ³⁹⁸.

AD GUILLELMUM.

Sæculi militi suadet dare nomen militiæ Christi.

Suo in Deo desiderato, dilectæ et utinam desideranti dilectori GUILLELMO frater ANSELMUS dictus abbas Becci, periculosam et ærumnosam contemnere vanitatem, et securam atque beatam quærere veritatem.

Tanta, mi dilectæ atque desiderate, dilectione tui animam meam omnipotens Dominus sua gratia, non meis meritis, occupavit: ut inter desiderium salutis tuæ et timorem periculi tui angustata diurnis ac nocturnis sollicitudinibus eam pro te stimulan-

libus quiescere non possit; et benedictus Deus in donis suis, qui utinam sic abstulisset a te odium animæ tuæ, quomodo dedit mihi amorem salutis tuæ. Sustine me, dulcis amice, et tolera dilectorem tuum, si importunus tibi ³⁹⁹ videor, et durius quam velis tecum loquor. Amor enim animæ tuæ cogit animam meam, nec patitur eam pati ut tu oderis eam, cujus amorem semper habet secum. Suscipe ergo, charissime, cum amore, quod oro ut Deus tibi det, dicta amatoris tui. Tu es, dilectissime, tu es quod dicit amor cum dolore, et dolor cum amore, qui, quod Deus auferat a te, odisti dilectam animæ meæ animam tuam; quoniam *qui diligit iniquitatem, odit animam suam* (*Psal.*, x, 6). Iniquitas certe et iniquitates sunt, quo tanto affectu prosperas, mi dilectæ. Iniquitas et iniquitates sunt, quo te trahit impetus torrentis mundanæ ruinæ, mi desiderate. Iniquitas enim est cruenta bellorum confusio. Iniquitas est mundanæ vanitatis ambitio. Iniquitas est insatiabilis ⁴⁰⁰ falsorum honorum et falsarum divitiarum aviditas. Ad hæc, heu me! video illum, quem tantum diligendo retinere desidero, trahi ab hoste callido decipiente cor ejus. Anice hominum et liberator Deus, ne pertrahat servum tuum inimicus. Dicis mihi, frater desiderate: Non ista diligo, sed in eis involutum fratrem meum; et idcirco festino in eis convolvi cum eo, ut adjuvem et custodiam eum. Væ, ærumnosus dolor de ærumnoso errore filiorum Adæ! Quare, o homo, non potius dicis: Non ista diligo, sed Christum Deum meum; et idcirco ista fugiens festino ad eum, ut adjuver et custodiar ab eo. An tu, audito fragore ruentis mundi super fratrem tuum, contemnens vocantem **348** Christum ⁴⁰¹ curris sub ipsam ruinam, ut homunculus homunculum, vermiculus vermiculum sub tam confuso pondere et ponderosa confusione adjuvet et custodiat. Responde, frater, quis adjuvabit ⁴⁰² et custodiet te illum adjuvantem et custodientem? Deus, quem minus studes sequi quam ipsum fratrem tuum ⁴⁰³, Christum vocantem te contemnis sequi in pace, et in patria, et inter propinquos et amicos, ut hæc *quidem Dei, cohæres autem ejus* (*Rom.* viii, 17) possideas regnum cælorum; et per tot et tantas itinerum difficiles asperitates, per marium turbines et procellosas tempestates, in bellicosam confusionem curris ad fratrem tuum, ut videas eum, ut multum dicam, tenentem regnum Græcorum: et tu putas ⁴⁰⁴ quia Deus plus adjuvet et custodiat illum per te, quam sine te; aut teipsum propter illum,

VARIÆ LECTIONES.

³⁹⁷ Sanctitatis vestræ jussu *ms.* sanctitati vestræ jussus ³⁹⁸ *Collata cum eodem ms.* ³⁹⁹ Importunus tibi *ms.* importunus tibi ⁴⁰⁰ Confusio. Iniquitas est insatiabilis *ms.* confusio. Iniquitas est mundanæ vanitatis ambitio. Iniquitas est insatiabilis ⁴⁰¹ Vocante Christo *ms.* vocantem Christum ⁴⁰² Quia adjuvabit *ms.* quis adjuvabit ⁴⁰³ Custodientem Deus.. fratrem tuum: *ms.* custodientem? Deus.. fratrem tuum? ⁴⁰⁴ Et ut putas *ms.* et tu putas

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

præter hæc homil. 47 in Cantica canticorum, quas apud Eberbacenses exstare monet addituncula in Trithem. in Isaiam prophetam lib. 1, De casu diaboli, lib. 1, De anima, lib. 1, ad cantorem Sagien-

sem, lib. 1. Disputatio cum quodam Judæo, et adversus Judæos emissa, cujus solus meminit Trithemius, quamque servat *ms.* nostræ Bibliothecæ.

quam propter seipsum; imo multo minus hoc faceret: irascitur enim si videt ⁴⁰⁶ ullum ab ullo amari plus quam se. Sed forsitan dicit: Si incipio sequi Christum, timeo ne imbecillitate mea deficiam. Iterum et iterum dolendum et lugendum de errore filiorum hominum. Ad ea quæ semper deficiunt ⁴⁰⁶, imo ad ipsum defectum currendo toto affectu ⁴⁰⁷ non timent defectum; et ad Deum nunquam deficientem et suum auxilium promittentem non audent proficere timendo defectum. Gaudent deficere ut deficiant, et timent proficere ne deficiant. Crede, rogo, consilio Dei, et committe te totum auxilio Dei, et non senties defectum in servitio Dei. Jacta, amate et desiderate, et dulcis amice, *Jacta cogitatum tuum in Domino*, et certus esto, promittente Spiritu sancto, quia *ipse te enutriet* (*Psal. LIV, 23*). Ne differas tantum bonum tuum, et comple de te desiderium meum: ut habeam te, ineundo post Christum, socium meum; et conemur simul, quatenus tu me tuum, et ego te possim videre ⁴⁰⁸, in hæreditate Christi, ipso dante, consortem meum. Ne pudeat te rumpere vincula propositæ vanitatis; quia non dedecus, sed honor est transire in libertatem veritatis. Pudeat te Deum minus thesaurario Belvacensi diligere, qui tuæ aut minoris ætatis adolescens ⁴⁰⁹ delicatus et pulcherrimus, valde dives et nobilissimus, et immoderatus amator sæculi; olim cum similiter, ut modo sum, in Anglia essem, nescio qua causa veniens Beccum, statim recessurus subita sancti Spiritus gratia mutatus, se monachum ibi permansurum, tonsura statim et habitu nostro sumpto, spondit, se nunc lætiores quam unquam in vita sua fuisset affirmans. Ne erubescas presbiteri te pauperem Christi, quia tuum erit regnum cælorum. Ne timeas facere te militem tanti regis, quia rex erit ipse in omni periculo ⁴¹⁰ tecum. Ne tardes amplius in hac vita meliorem, quam constituisti, viam incipere; ne forte in alia vita moreris coronam beatam percipere. Moneo, consulo, precor, obsecro, præcipio ut dilectissimo, ut dimittas illam Hierusalem, quæ nunc non est visio pacis, sed tribulationis, thesauros Constantinopolitanos et Babylonios eruentatis manibus diripiendos: et incipe viam ad cælestem Hierusalem, *quæ est visio pacis*, ubi invenies thesauros, non nisi istos contemnentibus suscipiendos. Invitus finio longam epistolam, quia ^D ex abundantia cordis multum tibi loqui cupit os meum. Omnipotens Deus, qui de illo quem supra dixi, quam simili sed impari desiderio, quia minori spe quam te desiderabam gaudere, facit plusquam sperabat cor

meum, non frustretur majorem de te spem et majus desiderium meum. Quod si Deus cordi tuo ante reditum meum inspirare dignaretur, ita est Deus Becci cum fratribus nostris, me absente sicut me præsentem. Dominus dirigat cor tuum secundum voluntatem suam, et satisfaciatur voluntati meæ de te secundum misericordiam suam. Amen.

EPISTOLA XX ⁴¹¹.

AD HENRICUM.

De Fulceraldo Beccum transmittendo: ut ibi sub Anselmi regimine degat velit epistolam sigillo abbatis illius munitam.

Domino et Patri reverendo abbati HENRICO frater ANSELMUS, hujus vitæ diuturnam prosperitatem, et futuræ æternam felicitatem.

Lator præsentium retulit mihi vestram paratam esse sanctitatem de domno Fulceraldo ⁴¹² filio suo, nostram facere voluntatem. Cui nuntio, quoniam nec litteras ⁴¹³ vestras, nec sigillum vestrum certum litterarum testimonium video, non omnino sum credulus: nec cum reminiscor quia amicus amico tres panes petente, etsi non surgat, *eo quod amicus sit, propter importunitatem tamen surgit, et dat illi quotquot habet necessarios* (*Luc. XI, 8*) ⁴¹⁴, non sum penitus incredulus. Si enim somnolenti amici pigritia vincitur, mediæ noctis tempore, importunitate ⁴¹⁵; quanto magis tot amicorum importunitas impetrabit a vestra charitate. Si ergo Deus posuit in corde vestro, ut præfatum filium vestrum, Ecclesiæ nostræ sub abbatum ejus regimine penitus concedatis, non enim peto ⁴¹⁶, nec expedit ut rediturus veniat, propter longæ viæ periculosam difficultatem: precor per eandem importunitatem, quatenus epistola vestro sigillo signata indubitabilem mihi vestram ostendat voluntatem. Postquam vero certi erimus, nostræ sollicitudinis erit qualiter illum habeamus.

EPISTOLA XXI ⁴¹⁷.

AD FOLCERALDUM.

Quod ei non expedit venire Beccum ut redeat: nec debeat suscipi sine litteris abbatis sui sigillo signatis.

Suo charissimo in Christo ⁴¹⁸ fratri, in carne consanguineo FOLCERALDO frater ANSELMUS salutem.

Si dominus abbas Henricus te nostræ Ecclesiæ perpetim concedere paratus est, aliter enim non consulo te venire, quia non expedit; nec facile est monachum ire et redire tam longo itinere: debuisti instare ut hoc mihi suis litteris et sigillo intimaret, sicut mandavi, ne pauperem hominem frustra cogeres tanto itinere laborare. Non enim decet ut pro

VARIE LECTIONES.

⁴⁰⁶ Seipsum: imo minus hoc faceret. Irascitur enim si vult *ms.* seipsum. Immo multo minus hoc faceret: irascitur enim si videt ⁴⁰⁶ Quæ deficiunt *ms.* quæ semper deficiunt ⁴⁰⁷ Toto effectu *ms.* toto affectu ⁴⁰⁸ Possem videre *ms.* possim videre ⁴⁰⁹ Minoris adolescens *ms.* minoris ætatis adolescens ⁴¹⁰ In periculo *ms.* in omni periculo ⁴¹¹ *Collata cum eodem ms.* ⁴¹² Domino Fulceraldo *ms.* Domno Fulceraldo ⁴¹³ Cum nec litteras *ms.* quoniam nec litteras ⁴¹⁴ Quotquot necessarios *ms.* quotquot habet necessarios ⁴¹⁵ Noctis importunitatem *ms.* noctis tempore importunitate ⁴¹⁶ Peto difficultatem *ms.* peto, nec expedit ut rediturus veniat propter longæ viæ periculosam difficultatem ⁴¹⁷ *Collata cum eodem ms.* ⁴¹⁸ Suo in Christo *ms.* suo charissimo in Christo

solo verbo talis homunculi tantam rem incipiam. A Moneo igitur quatenus aut litteras cum sigillo domni præfati abbatis, sicut dixi, mittas; aut omnino quod fieri nullatenus potest, dimittas; et dispositionem vitæ tuæ totam divinæ misericordiæ committas.

EPISTOLA XXII ⁴¹⁹.

AD HUGONEM.

Suggestit ei monita quibus eradiat sæculares qui ipsum adeunt.

Domino et amico charissimo HUGONI incluso frater ANSELMUS dictus abbas Becci, a malis excludi, in bonis includi.

Duo viri laici nuper ad me venerunt dicentes se a vestra dilectione missos, quatenus ex nostra exactione aliquid assumerent, unde se ad patriæ cœlestis **349** amorem accenderent ⁴¹⁹. Per quos etiam, ut referabant, postulastis ut aliquid a me breviter scriptum acciperetis, unde sæcularium mentes hominum vos adeuntium ad hujus sæculi contemptum et æterni regni desiderium incitaretis. Quod vos tanto melius per vos efficere potestis, quanto liberius hauritis vitæ dukedinem cœlestis. Nam quod ego quasi a longe intueor, vos gustu sentitis; et quod ego mente jejuna ore rumino, vos cordis affectu glutitis: quod enim ego de sanctæ vitæ rectitudine utcunque intelligo, vos operibus tractatis; et quod ego utcunque loqui possum, vos faciendo gustatis. Quanto ergo satur suavius quam jejunus eructat; tanto dulcius vestra commonitio quod persuadere nititur, inculcat. Sed quoniam vestræ aliquid negare nequeo voluntati, quamvis hoc quod a me petitis, in latitudine sacræ Scripturæ multo melius invenialis: tamen dicam aliquid secundum petitionem vestram, ne me velut ejus contemptorem arguatis. Sic itaque aliquem illic tantum, et qui altiora capere non possit, ad beatitudinis æternæ desiderium existimo posse invitari. Frater charissime, regnum cœlorum clamat Deus se habere venale. Quod quidem regnum cœlorum tale est, ut ejus beatitudinem et gloriam nec oculus hominis mortalis possit videre, nec auris audire, nec cor cogitare (*I Cor. II, 9*): ut tamen aliquo modo illud possis cogitare. Quisquis ibi regna meruerit, quidquid ipse volet, hoc erit in cœlo et in terra; quidquid vero nolet, non erit ⁴²¹ in cœlo nec in terra. Tanta enim erit dilectio inter Deum et eos qui ibi erunt, et inter seipsos invicem, ut omnes se invicem diligant, sicut seipsos; sed omnes plus ament Deum quam seipsos. Et propter hoc nullus ibi volet, nisi quod Deus; et quod unus volet, hoc volent omnes; et quod unus vel omnes, hoc ipsum volet Deus. Quapropter quidquid unusquisque volet, hoc erit et de seipso et de omnibus aliis, et de tota creatura, et de ipso Deo.

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹⁹ Collata cum eodem ms. et Edit. et Col. 1573. ⁴²⁰ Patriæ cœlestis.. accenderent ms. et Edit. patriæ cœlestis.. accenderent ⁴²¹ Nolet, non erit ms. volet, non erit ⁴²² Quoniam in cœlo ms. et Edit. quoniam regnare in cœlo ⁴²³ Cum Deo et hominibus ms. cum Deo et cum hominibus ⁴²⁴ Hanc vero amorem ms. et Edit. hunc amorem ⁴²⁵ Evacuaveris ms. evacuaveris ⁴²⁶ Circa Deum ms. et Edit. contra Deum ⁴²⁷ Tum amant ms. et Edit. multum amant ⁴²⁸ Circa Deum et circa ms. et Ed. contra Deum et contra

Et sic singuli erunt perfecti reges, quia quod singuli volent, hoc erit; et omnes simul cum Deo unus rex, et quasi unus homo, quia omnes unum volent, et quod volent erit. Hanc mercem clamat Deus de cœlo se habere venalem. Si quis quærit, quo pretio? respondetur illi: Non indiget terreno pretio, qui vult dare regnum in cœlo; nec aliquis potest Deo dare quod non habeat, cujus est totum quidquid est. Nec tamen dat Deus tantam rem sine omni pretio, quia non dat illam non amanti. Nemo enim dat quod charum habet illi cui charum non est. Quoniam ergo Deus tua re non eget, nec dare debet tantam rem contemnti amare illam; non quærit nisi amorem, sine quo non dare debet. Da ergo amorem, et accipe regnum; ama, et habe. Denique quoniam regnare in cœlo ⁴²² non est aliud quam sic conglutinari cum Deo, et cum omnibus sanctis angelis et hominibus per dilectionem in unam voluntatem, ut omnes utantur simul una potestate. Ama Deum plusquam teipsum, et jam incipis tenere quod sibi perfecte vis habere. Concorda cum Deo et cum hominibus ⁴²³, si tantum a Deo ipsi non discordent; et jam incipis cum Deo et cum omnibus sanctis regnare. Nam secundum quod tu concordabis modo cum Deo et cum hominibus, in illorum voluntate concordabit Deus tuus et omnes sancti tecum in tua voluntate. Si ergo vis esse rex in cœlo, ama Deum et homines sicut debes; et mereberis esse quod optas. Hunc vero amorem ⁴²⁴ non poteris habere perfectum, nisi evacuaveris ⁴²⁵ cor tuum ab omni alio amore. Quippe sic est de corde hominis et de hoc amore, quomodo de vase et oleo. Nam sicut vas quanto magis aquam aut alium similem liquorem, tanto minus capit oleum. Ita cor, in quantum occupatur alio amore, in tantum excludit istum. Est et aliud, quia sicut fetor est contrarius odori, et tenebræ luci; sic omnis alius amor, huic amori. Sicut igitur contraria nunquam simul integre conveniunt; sic nec iste amor cum ullo alio amore in uno corde. Hinc est quod qui cor suum implet dilectione Dei et proximi, nihil aliud volunt nisi quod vult Deus, aut quod vult alius homo, tantum si non sit contra Deum ⁴²⁶. Hinc est quod instant orationibus, et cœlestibus colloquiis, et cogitationibus; quia dulce est illum desiderare Deum et loqui et audire et cogitare de illo quem multum amant ⁴²⁷. Hinc est quod gaudet cum gaudentibus, flet cum fletibus (*Rom. XII, 15*), miserentur miseris, donant indigentibus, quia alios homines tanquam seipsos amant. Hinc est quod contemnt divitias, potestates, voluptates, et honorari aut laudari. Qui enim hæc amat, sæpe facit aliquid contra Deum et contra ⁴²⁸ proximum. Sic

enim ex his duobus præceptis *universa lex pendet et A propheta* (Matth. xii, 40). Qui ergo vult habere illum amorem perfectæ, quo regnum cælorum emittitur, amet contemptum, paupertatem, laborem, subjectionem, sicut sancti viri faciunt. Sic enim qui ⁴²⁹ *se humiliat, exaltabitur* (Luc. xviii, 14). Breviter vobis hæc, charissime ⁴³⁰, sicut postulastis, dixi; sed in horum expositione prudentia vestra multo plura proferre poterit quam dixi. Si tamen de plenitudine beatitudinis æternæ aliquid a me latius dictum sanctitas vestra legere voluerit, in fine libelli mei, qui *Prologium* appellatur, ubi de pleno gaudio tractavi, reperire hoc poterit. Valet, et orate pro me.

EPISTOLA XXIII ⁴³¹.

AD PETRUM.

Quod clericus priusquam stabilitatem libere promiserit, non potest invitatus ab abbate detineri. Quodque in eo monasterio manere debet in quo prius petitionem et votum monachi fecit.

Domno et Patri abbati reverendo PETRO frater ANSELMUS dictus abbas Becci, per præsentis vitæ sanctitatem adipisci futuræ felicitatem.

Fratrem me vestræ sanctitatis, sicut mandastis, et fraternitatem hanc me velle servare sicut poscitis, confiteor. Quod quia domino Ursioni clerico ⁴³², qui apud vos petitionem et votum monachi fecit, et nunc apud nos manet, vultis apparere; nihil utique vobis minus de illo faciemus, quam a vestra charitate nobis fieri postularem. Scitote namque quoniam apud nos priusquam apud vos petitionem et votum monachi fecit. Si ergo per hoc vos putatis iuste illum posse revocare, quibus posterius hanc petitionem et hoc votum, importunitate precantium victus fecit; multo justius possumus nos illum ⁴³³ retinere, quibus hoc prius de longe ⁴³⁴ veniens spontanea voluntate, non ulla vestra persuasione coactus, fecit ille: quo multo magis est debitor servare veritatem in prima et libera promissione quam in ejusdem primæ promissionis violatione. Nam si præfatæ petitionis et voti testes habetis et ejusdem confessionem; nos plus ⁴³⁵ habemus, quia voluntatem ipsius tenemus cum testibus et confessione, et priores suscepimus ejus promissionem. Denique vestram non latet prudentiam quia quanto tempore ^D novitius in incolunitate sui sponte petens monachicam conversionem, in monasterio conversatur ante professionem, secundum regulam nostram differtur propter stabilitatis probationem. Nec interim eum ullus cogere ⁴³⁶ potest ad remanendum, sed libera ei conceditur potestas ad discedendum. Non dico quod non peccet ⁴³⁷, si acceptam bonam voluntatem deserat; et quod sæpius ore bene pro-

misit, diabolica persuasione deceptus exhorreat; sed dico quia quamvis coram Deo mendacii arguatur ⁴³⁸; non est tamen abbas, **350** ut quod ille promisit, ab eo violenter exigat. Quam rationem ⁴³⁹ et nobis et vobis pariter servandam esse cognoscitis. Quapropter si prædictum clericum vultis ad vos reducere, mittite pro eo: et, si voluerit, liberam habet potestatem a nobis recedendi; si autem noluerit, non a vestra discretionem calumniam pati debet nobiscum remanendi; nec in nobis ulla debet esse voluntas illum expellendi. Hoc enim modo me erga vos fraterno affectu uti, quod poscitis, existimo; si quod a vobis mihi ordinate fieri peterem, vestræ fraternitati facere non renuo. Ad calumniam vestram, quam dicitis, rationem excusationis nostræ ^B exposuimus; sed quoniam inter nos et vos res hæc agitur, consilium vobis dare non audemus. Quo tamen nos utamur in re simili consilio ⁴⁴⁰, dicere non prohibemur. Nostrum utique semper est consilium ut nullum ante illam sui deditorem, quam per cucullæ spontaneam acceptionem facit; si ad aliud monasterium ire voluerit, invitum teneamus novitium: sed in quantum possumus, illum absolventes, nostrum simul illi consilium, si poscit ⁴⁴¹, impendimus et auxilium. Quod si bonam deserens voluntatem monachus esse noluerit, a voto cujus se debitorem fecit non absolvimus, sed nullam illi viam per nos inferentes, illum Dei exactioni, cui se debitorem fecit, dimittimus. Si autem prædictus clericus nobiscum manserit, et res ejus, quas prius sicut ^C seipsum nobis dedit quam apud vos petitionem et votum monachi faceret, retinere volueritis, nullam a nobismet calumniam sustinebitis. Valet.

EPISTOLA XXIV.

AD IDAM.

Illi magnas gratias agit de beneficiis in se ac reliquos sui gratia collatis.

Dominæ suæ dilectissimæ, generis et morum nobilitate clarissimæ comitissæ IDÆ frater ANSELMUS servus servorum Dei Becci commanentium, cum eisdem dominis suis, in flagranti desiderio Dei usque in finem manere, de desiderato conspectu Dei sine fine gaudere.

Gratias agere reverendæ vestræ celsitudini tota mente vellemus; sed utique dignas secundum magnitudinem benevolentiae et beneficiorum, quæ nobis et multis pro nobis impenditis, non valeamus. Illum igitur propter quem nobis, et quibuscunque potestis, tanta bona facitis, oramus ut ipse vobis secundum multitudinem divitiarum suarum retribuatur, sicut optamus. Ex abundantia tamen charitatis hortamur ut beneficiendo non deficiatis, quatenus tempore suo indeficienter metatis. Domnus Ricardus

VARIE LECTIONES.

⁴²⁹ Sic qui *ms. et Edit.* sic enim qui ⁴³⁰ Hæc charissimi, *ms. et Ed.* hæc, charissime ⁴³¹ *Collata cum eodem ms.* ⁴³² Quia clerico *ms.* quia Domino Ursione clerico ⁴³³ Non illum *ms.* nos illum ⁴³⁴ Et longe *ms.* de longe ⁴³⁵ Confessionem *ms.* plus *ms.* confessionem: nos plus ⁴³⁶ Nullus cogere *ms.* ullus cogere ⁴³⁷ Non placet *ms.* non peccet ⁴³⁸ Arguantur *ms.* arguatur ⁴³⁹ Quoniam rationem *ms.* quam rationem ⁴⁴⁰ Re fieri, consilio *ms.* re simili consilio ⁴⁴¹ Simul si poscit *ms.* simul illi consilium si poscit

lator hujus epistolæ promisit nobis se ad nos, si Deus illi concesserit, rediturum et nobiscum deinceps permansurum. Precamur igitur reverentiam vestram ut illum, secundum quod vestra scit prudentia, confortetis; et in omnibus in quibus vestro opus habeat auxilio, propter Dei et nostrum amorem adjuvetis. Dominum nostrum comitem virum vestrum, et filios vestros, vos ipsa ex nostra parte, quia fideliosem nuntium de nobis ad illos non habemus, sicut pro vestris fidelibus salutate.

EPISTOLA XXV ⁴⁴².

AD GUILLELMUM.

Ut si diligat Anselmum, veniat Beccum, et sæculum fugiat.

Suo dilecto, suo dilectori, suo desiderato GUILLELMO ⁴⁴³ frater ANSELMUS dictus abbas Becci, non diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt, sed a Deo amari et Deum amare.

Quod prius dicam in epistola mea dilecto dilectori meo, nisi quod maxime postulat de dilectione mea. Anima namque dilecta animæ meæ mittendo litteras dilectione flagrantem, et dilectionem fragrantem, petit a me signa dilectionis, litteras consolationis. Quid autem dulcius, quid jucundius, quæ major consolatio dilectioni, quam dilectio? Quid igitur scribam quod magis consoletur te dilectorem meum ⁴⁴⁴, quam quia sic te diligit anima mea; ut nisi te teneat, non consoletur de te cor meum, nec satiatur desiderium meum. Cum enim tanta dilectione, tanta postulatione rogas ut te diligam; utique facis ut te non solum voluntate diligam, sed et necessitate desiderem: et certe nihil consolatur desiderantem, nisi quod satiat desiderium, et nihil magis torquet quam dilatio. Optat dilectio tua consolari epistola dilectionis meæ; desiderat dilectio mea delectari præsentia dilectionis tuæ. Si ergo non vis torquere animam meam, satia ⁴⁴⁵ quod tam studiose, tam vehementer accendisti, desiderium meum. Quomodo enim mihi dicis quia me diligis; et ut te diligam, anima dilecta mea, sinis torquere præcordia mea? Denique vi eadem fervent dilectione intima tua, qua et mea, necesse est ut eodem desiderio liquefiat anima tua quo et mea. Sed quomodo vel possibile est ut tu velis me diligere te, et tu non similiter diligas me? Ne ergo sis crudelis in animam tuam et meam, veni et consolare tuam et meam. Sed cum exieris de civitate tua, esto Loth: ne respicias ⁴⁴⁶ retro (*Gen. xix, 14*). Oculos habe ante, ut discas viam ad veniendum, ne habeas eos retro, ut obliviscaris viam ad redeundum; quatenus cum Apostolo *obliviscaris ea quæ retro sunt*, et extendas te *ad ea quæ ante sunt* (*Philipp. iii, 13*). Aperte dico, sic veni, ut simul conversemur, si vis ut invicem nos consolemur.

*Pessem, mi charissime, commonere dilectionem tuam ex multis sacræ Scripturæ dictis, ut mundum et concupiscentiam ejus contemneres; si ea quæ tibi dicturus essem ipse nescires. Memento, charissime, quia per vanitatem transimus ad veritatem. Noli amare vanitatem, si vis obtinere veritatem. Scito quia in Anglicam terram ante mediam hanc Quadragesimam proficiscor, circa Pentecosten, Deo annuente, monasterium nostrum reversurus. Si tamen Deus inspiraret tibi quod desidero et quod tibi expediret, scis quia *semper nocuit differre* ⁴⁴⁷ *paratis*, nec deessent qui te eum gaudio susciperent, sicut susceperunt olim, me absente, similiter domnum Rodulfum filium Lansceini. Omnipotens Dominus præveniat omnes voluntates et actiones tuas suo consilio, et subsequatur suo auxilio, amice mi dulcissime cordi meo.*

351 EPISTOLA XXVI ⁴⁴⁸.

AD MONACHOS BECCENSES.

Eos hortatur ut absente cænobiarcho vivant integerrime: et eis suæ in Anglia moræ causas reddat.

Dominis et fratribus charissimis, servis Dei Becci commanentibus, frater ANSELMUS servus eorum, semper ad meliora cum humilitate proficere, et nunquam deficere.

Bene fecistis, quia de rebus domni Hugonis defuncti, et de his quæ erga vos sunt, mihi mandastis; et quia gratia ⁴⁴⁹ Dei vos et vestra protegi intimastis, me semper hoc desiderantem ⁴⁵⁰ valde lætificastis. Quoniam autem vos scio non dissimiliter desiderare nosse quæ circa me sunt, scitote quoniam ex quo a vobis, vestris me prosequentibus orationibus, egressus sum, omnia mihi prospere per Dei misericordiam evenerunt (*I Esdr. viii, 23*), et his qui mecum sunt. Ubicumque vel eundo, vel morando sum; non aliter quam in nostra re propria, Deo donante, sum. Quoniam vero rex chartam nostram de rebus quas habemus in Anglia, nonnisi præsentibus datoribus, qui non omnes in curia Paschali adfuerunt, volui confirmare: jussit me usque Pentecostem ad curiam suam, ubi omnes simul jam convenerunt, expectare: qua confirmatione peracta, Deo vestris favente precibus, ad desiderantes et desideratos meos desidero remeare. Notum est, dilecti mei ⁴⁵¹, dulcedini vestræ quia *religio vestra munda et immaculata apud Deum et Patrem est* (*Jac. i, 27*) desiderium meum, et bona vita vestra est in hoc sæculo gaudium meum. Si quid ergo de vestra charitate pro hac voluntate merui, ut læceam, bene vivendi, primum, quod majus est, precor, obsecro ut bene vivendo lætificetis absentes et præsentem cor meum, et de bono vestro impleatis desiderium et gaudium meum. *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras* (*Philipp. iv, 7*): ut magis

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁴² Collata cum eodem ms. ⁴⁴³ Guillelmo ms. Guillelmo ⁴⁴⁴ Dilectionem meam ms. dilectorem meum ⁴⁴⁵ Satis ms. satia ⁴⁴⁶ Non respicias ms. ne respicias ⁴⁴⁷ Novit differre ms. nocuit differre ⁴⁴⁸ Collata cum eodem ms. ⁴⁴⁹ Et gratia ms. et quia gratia ⁴⁵⁰ Desiderante ms. desiderantem ⁴⁵¹ Dilecti mei ms. dilecti mihi

ac magis (quod gratia Dei estis) *solliciti sitis servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (Ephes. iv, 3). Dominum Hugonem de Gornaco (28) ⁶⁵³ dilectissimum

A nostrum, et dominum Odonem antiquum amicum, et novum commilitonem nostrum, et (29) charissimas dominas et matres nostras dominam Evam, et domi-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵³ De Gornago ms. de Gornaco

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(28) *Dominum Hugonem de Gornago*, alias emendatiusque, *Gornaco*, sic etenim epistola 7 lib. II, et apud Gemm. lib. VIII, cap. 8 Histor. ducum Northmannorum, et in diplomate Herluini legitur in hac sententiam. « Eidem monasterio dedit Hugo Gornacensis decimam de tribus mansionibus quas in Anglia habebat. » Iterumque in alia periodo : « Eidem monasterio dedit Hugo de Gornaco dimidiam moltam villæ, quæ vocatur Boscis Girardi, quod postea concessit uxor ejus, et filius. » Testes, Aufridus monachus, Rodulfus filius Toraldi, Rogerius Cochelin, et alii plures. Gornacum vero, de quo ad præsens est oppidum Northmanniæ et Bellovacis finitimum, spectansque ex occidente Bellovacum ; quod advertere non otiosum duxi, quoniam est ejusdem nominis castellum quarto a Lutetia lapide, ad præterfluentem Matronam, in conspectu Calensis Parthenonis.

(29) *Charissimas dominas, et matres nostras dominam Evam, et dominam Basiliam*. Non abs re ut ambas has matronas Anselmus appellat : utraque etenim materno fuit in Beccenses animo. Porro Eva, natione Franca, illustris genere, nupsit viro quoque illustrissimo Willelmo, cognomine Crispino, Neastii Toparchæ, et Northmannici Vulcassini vicecomiti comiti. « Eva autem, inquit Chronicon Beccense ms., se conjugis aptans moribus cœpit Ecclesiam Beccensem præ omnibus amare, abbatem et monachos quasi ex se genitos totis visceribus amplecti, magna devotione venerari, vestes et quæcunque in ornamentis pretiosa habebat, in usus ecclesiæ et fratrum expendit, ipsamque Domini matrem, et ejus Beccensem Ecclesiam toto corde dilexit. Defuncto viro ejus Willelmo, totam se ad Dei servitium convertit, vivens in sancta viduitate, jejuniis et orationibus intenta, quantum sexus vel ætas patiebatur, carnem et saginam usque ad finem vitæ non gustans, eleemosynas multas indigentibus faciens. Post aliquot annos a Willelmo Rothomagensi archiepiscopo velata, in subjectione Beccensis cænobii permansit usque ad mortem; et defuncta sepulta est juxta virum suum. » Hucusque de Eva in narratione de ejus viro Willelmo, qui sub extremæ vitæ dies monachalem induit cucullam Becci, et mortuus ibidem sepulturam obtinuit juxta claustrum, ubi ecclesia ædificanda erat. Post eam paginam Chronicon subdit narrationem de eadem Eva, Basiliam, et Aufrida, ejusdem nepte, quam hic attexam, ut pareat iterum unde Anselmus duas priores appellet matres; sic ergo ait Chronicon : « Tempore sancti Anselmi abbatis Becci, tres matronæ nobiles se dederunt in subjectionem ejusdem loci, Basiliam scilicet uxorem Hugonis de Gornaco, et Aufrida neptis ipsius Basiliam, et Eva uxorem Willelmi Crispini. Quæ tres cum simul Becci viverent, quasi condixerunt sibi, ut de hoc mundo una post aliam transvehere-
tur, et tres dominicas elegerunt, in quibus vitam finirent. Et prima Aufrida Basiliam neptis, quæ anus erat ætate, virgo autem corpore, ut dicebatur, et Deo sacrata. Quæ cum proximam mortis expectaret horam, dixit prioribus Baldrico et Rogerio, et aliis qui ad exitum illius convenerant : Quando oculos claudo, videtur mihi domus ista plena albis et nigris personis. Responderunt : Domina, cum albatis pergeris ad Dominum; nec multo post expiravit profunda nocte, Dominica IV Non. Januar. Qua sepulta, cœpit infirmari Basiliam domina ejus; quæ eum per aliquot dies gravi corporis incommoditate molestaretur, velata est a Willelmo Rothomagensi

archiepiscopo, sicque defuncta est alia Dominica XVI. Kalend. Februar., et sepulta, ut talem personam decebat. Tertia ejus non diu supervixit; nam ætate et jejuniis attenuata cœpit repente viribus corporis destitui. Post mortem enim viri sui Willelmi Crispini omni continentiæ se mancipavit, Beccique usque ad finem vitæ in Dei servitio perseveravit. Hæc ante plures annos sacrum velamen acceperat a prædicto Willelmo Rothomagensi. Cumque in dies languor cresceret, et ipsa quotidie ad ecclesiam pergeret, die festivitatis S. Vincentii, mane se fecit in ecclesiam duci, ibique a toto conventu visitata, atque inuncta, ante altare Crucifixi, cætera quæ morientibus Christianis solent exhiberi, persoluta sunt ei. Cumque conventus recederet, elevata manu signavit eos dicens : Deo vos commendo, filii. Diligebat enim tam tenere eos, quasi omnes peperisset. Dein domum reducta, dum ad focum sederet, dixit : Videtur mihi quod ego et ignis iste sumus in ecclesia. Sic diem, et sequentem noctem transigit. Cum jam ad exitum propinquaret, aderant fratres, ut psalmis et orationibus ei subvenirent, quando opus esset. Inter quos fuit quidam, nomine Rodulfus, filius Lancelini, qui eam rogavit, ut, si possibile esset, post mortem illi apparatus diceret quid invenisset. At illa spondit, si Deus concederet sibi; sicque defuncta est tertia Dominica X Kal. Februar. et humo tradita et apposita ad populum suum. Et paucis interpositis diebus postquam defuncta est apparuit monacho dormienti, qui eam rogaverat ut sibi quod invenisset renuntiaret. Quam cum vidisset, ait : Quid est, domina? Quomodo te habes? Respondit se sexaginta annos pœnitentiæ accepisse. Ad hoc cum ille obstupisset, et quæsitivam causam, et ait : Quia parvos canes et alia hujusmodi vana amavi, et ultra modum in his delectata sum, ideo tam longam pœnitentiam accepi. Ita hæc tres domine tribus Dominicis a sæculo nigraverant, et una quidem prima parte noctis, ut diximus, defecit; alia media nocte, dum cantarentur matutinæ; tertia mane, dum cantaretur prima, ultimum spiritum exhalavit. » Hucusque Chron. Beccense. Cæterum quam Willelmus Crispinus, ejusque uxor Eva fuerint in Beccenses benefeci, hæc diplomatistæ Herluiniani clausula propalam dicit : « Præfato cænobio dederunt per consensum comitis Northmanniæ Willelmus Crispinus et uxor ejus filium monachandum; et cum eo beneficium quod Osbernus filius Vallonis tenebat de domo eorum, ecclesiam, quæ sita est in burgo, qui vocatur Blanzeinum cum omnibus pertinentiis ad eam. » Testes Arnulfus presbyter, et Radulfus Dastin. Et rursus haud procul a fide diplomatistæ : « Eidem monasterio dedit Willelmus Crispinus decimam molendini, et totius domini sui quod habebat in Maisnilfulbert. » Testes Paganus de Moritania, Gillebertus Dastin. Tertioque « Prædicto monasterio dedit Willelmus Crispinus ad luminaria altaris in burgo Pacei XX solidos de Teloneo, et in burgo Estrepignei de Teloneo XX solidos in eandem rem, et tredecimam totius annonæ quam habet in eadem villa, et unum hospitem. Dedit quoque quatuor libras denariorum præter supradictos XX solidos datos ad luminaria in prædicta villa Pacei, et totam partem quam tenebat in molendinis ejusdem villæ, hoc est, sextam partem molendinorum, et medietatem totius silvæ pertinentis ad se in eadem villa. Dedit etiam de Telonio burgi Linarolt XI solidos præter supradicta dona. Dedit de Teloneo Blanzei XI solidos. Dedit quoque medietatem clausi quod

nam Basiliam ex nostra parte, quanto dulcius potestis, salutate; et eos, sicut vos et illos decet, et nostram scitis voluntatem, serviendo et honorando confortate. Si plusquam dixi moram fecero, tolerate; quia spero in Deo, non erit sine aliqua utilitate.

EPISTOLA XXVII.

AD ROBERTUM.

Ut qui, relicto monasterio suo, absque causa et ipso absente discesserat, eo revertatur.

Domino et fratri dulcissimo ROBERTO ANSELMUS salutem et vitam consequi sempiternam.

Dictum est mihi quia postquam ivi in Angliam, nolistis in monasterio vestro conversari. Quod si factum est hono animo et propter rationabilem causam, utcumque potest tolerari; si vero aliquo rancore factum est, scitote me multum mirari. Nam etiamsi habetis aliquam causam, quæ vobis recta videtur, ut a monasterio vestro vos alienaretis; vel propter amorem nostrum deceret vos exspectare, donec mihi rem ipsam, quæ vos offenderet, intimaretis; et deinde nostro consilio cor vestrum, sicut servum Dei deceret, pacaretis. Precor igitur ut si me et consilium meum diligitis, sicut ego vos semper dilexi et diligo, ad monasterium vestrum veniat, et ibi cum aliis pacifica et benigna conversatione Deo serviat. Si autem mihi acquiescere nolueritis scitote quia animæ vestræ non expedit, et me contristatis. Quod si vobis grave est placita tenere quæ vobis commendavi, magis volo ut illa dimittatis quam quod animam aut famam vestram lædat faciat. Non dico modo verba inconvenientia, quæ de vobis pro hac occasione dicuntur in Anglia. Valeat mihi dulcis charitas vestra; et ne faciat quod me contristet, quia jucunda est mihi benignitas vestra.

EPISTOLA XXVIII ⁴³³.

AD HAYMONEM ET RAYNALDUM MONACHOS.

Ut Becci cucullam induant, qui e longinquo illuc venerant Anselmi convivendi ergo, eos vehementer hortatur.

Suis dilectissimis et desideratissimis consanguineis HAYMONI et RAYNALDO frater ANSELMUS servus servorum Dei Becci commanentium, tota virtute vanitatem contemnere, et toto affectu ad veritatem contendere.

Cum audivi, animæ dilectissimæ animæ meæ, quas sicut se diligit, et de quibus quod de se, desiderat anima mea; cum audivi vos de tam longe quæsisisse faciem meam, exprimere nequeo quan-

VARIÆ LECTIONES.

⁴³³ Collata cum eodem ms. ⁴³⁴ Transibit, et omnis gloria ms. transibit .et concupiscentia ejus : Deus autem permanebit et omnis gloria ⁴³⁵ Quid cunctet ms. quid cunctor ⁴³⁶ Dicam ego persuadeat ms. dicam ego : persuadeat ⁴³⁷ Accedendo succedendo ms. accedendo succedistis, succedendo ⁴³⁸ Vos diligentem ms. animam vos diligentem

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

vocatur Blancart ad præsens absolute, et reliquam partem mediam post mortem Evæ uxoris suæ, ipsa volente et consentiente. »

Cæterum Northmannorum comitem supra memoratum alium putes quam Willielmum cognomine Spurium. Nam in diplomate Herluini non semel sic vocatur, et quod ille ipse sit qui Anglos devicerit,

tum gaudium perfudit cor meum, quantum dilatatum est spes mea de vobis, quantum prius ardens, vehementius exarsit desiderium meum de vobis. Concupiscunt jam, dilectissimi mei, concupiscunt oculi mei vultus vestros, extendunt se brachia mea in amplexus vestros. Anhelat ad oscula vestra os meum, desiderat conversationem vestram quidquid restat de vita mea, ut in pleno gaudio futuræ vitæ vobiscum gaudeat anima mea. Hoc optant, hoc orant de vobis ardentia pro vobis intima mea, charissimi, hoc jam fidentius sperant, et ad hoc ardentius anhelant, quia vos in Northmanniam adduxit volens Altissimi. Spero enim orando, et oro sperando in eo qui sua gratia tantum fecit, quia secundum votum meum perficiet quod incœpit. Sed quoniam donec videam quod opto, stimulat me desiderium meum, interim ex cordis abundantia loquitur os (Matth. xii, 34) meum. Gustate, amantissimi, quam suavis est Dominus (Psal. xxxiii, 9); quod nequaquam scire potestis quandiu dulcis est vobis mundus. Scitis, dilectissimi mei, quia *mundus transibit et concupiscentia ejus* (I Joan. ii, 17); Deus autem permanebit (Psal. ci, 13), et omnis gloria ⁴³⁹ ejus. Qui ergo diligit mundum, sectatur vanitatem, et consequetur miseram indigentiam; qui autem, contempto mundo, eligit Deum, sequitur veritatem et inveniet beatam sufficientiam. Sed quid cunctor ⁴⁴⁰ aperte dicere desiderium cordis mei? Dicam ego : Persuadeat ⁴⁴¹ Deus. Desiderati mei, nihil tam bene potestis, quam monasticæ vitæ propositum arripere; nusquam melius hoc potestis, quam cum illo qui vobis in hoc desiderat et potest, Deo dante, servire et consulere. Utique non fallo, quia amicus sum; certe nec fallor, quia expertus sum. Simus ergo monachi simul, serviamus Deo simul, ut de invicem nunc et in futuro gaudeamus simul una caro, unus sanguis, una anima, unus spiritus simus. Denique accessistis, accedendo succendistis, succedendo ⁴⁴² conflastis, conflando consolidastis animam meam cum animabus vestris. Scindi potest, secerni jam non potest. Trahere illam ad sæculum vobiscum ³⁵² non potestis. Aut ergo cum illa manebitis, aut illam scindetis. Sed si illi cohæretis, non solum consanguinei, sed et conspirituales estis. Si vero illam scinditis, non consanguinei, sed vere sanguinei et carnales estis. Si ad hoc venistis, vos ipsi judicate qui et quales dicendi estis. Sed absit! charissimi; sed avertat Deus, dilectissimi, ne tam insanabiliter animam vos diligentem ⁴⁴³ et erga vos innocentem lædatis; ne tam

aperte palamque dicunt insequentia hæc verba: « Hanc donationem confirmavit Willelmus rex Anglorum, cum esset comes Northmannorum. » Et quidem quamplures illic recensentur viri nobiles, ac comitis nudo contenti nomine, unicus Northmannorum dux appellatur comes Northmannorum.

intolerabiliter spem de vobis bonam confundatis. O quomodo inter præcordia mea fervet amor meus! Quomodo laborat totus erumpere simul affectus meus! Quomodo quærit se verbis exprimere; sed nulla verba sufficiunt! Quanta vult exprimere; sed tempus et charta non capiunt! Dic tu, o bone Jesu, cordibus eorum, sine quo nulla vox valet auribus eorum; dic illis ut relinquunt omnia, et sequantur te. Promitte illis quia, cum veneris judicare, sedebunt tecum et judicabunt tecum. Nec separet a me, quibus in tanto carnis et spiritus affectu junxisti; sed aggrega eos illis quibus tibi servientibus me servire jussisti. Domine, tu testis es interius; et lacrymæ quæ, me hoc scribente, fluunt, testes sunt exterius, si mecum quod opto fecerint quomodo gaudens erit cor meum: si alibi hoc fecerint, quam melius illis scio, quid talibus expediat, qualiter timida et suspensa erit mens mea? Si sæculum tenuerint, quam dolens et tristis erit anima mea. Nimis loquor, sed immenso amore cogor. Amati et desiderati, valete et manete. Manete, inquam, et permanete. Quod utinam prius audiam inceptum quam veniam, et cum venero, inveniam!

EPISTOLA XXIX ⁴⁵⁹.

AD HENRICUM.

Ut quantocius mundum relinquat.

Domino, fratri amico HENRICO frater ANSELMUS, abbas ⁴⁶⁰ Becci, bonæ voluntatis perfectionem ⁴⁶¹ et effectum.

Benedictus Deus in donis suis, et sanctus in omnibus operibus suis (*Psal. cXLIV, 17*), qui vestræ dilectioni tantum de nostro desiderio, propter quod ivistis, concessit ⁴⁶² efficere: quem oramus ut quod deest adhuc de voto nostro et de vestra mercede, dignetur perficere. De qua ⁴⁶³ re consilium nostrum per fratres nostros mando. De gratia et dilectione ducis, de qua mihi scripsistis, multum gaudeo; et pro ea Deo et illi et vobis gratias ago. Quod etiam illi per litteras facere cogito, cum nuntii vestri, sicut audiavi constitutum esse, ad illum redibunt. Et quoniam nescio si hoc necesse erit fieri antequam redeam; cum primum poteritis, mandate mihi prænomen ejus, et nomina ⁴⁶⁴ uxoris et filiorum ejus: solum enim nomen ejus teneo, quia Vitalis vocatur. Sed quoniam dulcis mihi vestra dilectio sic me sibi sua probitate conglutinavit, ut idem de vobis, quod de me, desideret cor meum, unde jam spem magnam ex vestris sermonibus concepi, non potest mens in ea quiescere, donec ipsum meum desiderium de vobis satiatur. Quamvis igitur nullus sermo mihi sufficiat, donec Deus quod opto perficiat, pauca tamen, quia non nescienti loquor, pro hoc ipso amica familiaritate commemoro. Pensa igitur, dulcis

A amice, quantalibet mundi gloria potius fueris, quis sit finis, et in fine quis fructus, quod præmium: et econtra, quæ sit expectatio mundi gloriam calcantium. Si dicis, non soli monachi ad salutem perveniunt, verum est. Sed qui certius, qui altius illi qui solum Deum conantur amare; an illi qui amorem Dei et amorem sæculi simul volunt copulare? Sed forsitan dicet aliquis quia et in ordine monachorum est periculum. O homo qui hoc dicit, quare non considerat quid dicit! O rationalis natura! an est hoc rationabile consilium, ut quia ubique est periculum, ibi eligas manere ubi majus est periculum? Denique si ille qui solum Deum nititur amare servat propositum usque in finem, certa est salus. Si vero ille qui mundum vult amare, non deserit suum propositum ante finem, aut nulla, aut dubia, aut minor est salus. Et certe satis probat quia nullatenus, aut parum aliquod bonum diligit, qui illud ubi certius et melius cognoscit, non elegit. Sed dicunt multi: Gravius irascitur Deus peccanti monacho quam alii, quia de proposito altiori cadit. Hoc verum est, quandiu est in peccato. Sed certe benignius et familiarius suscipit Deus monachum pœnitentem, si ad suum propositum rediit, quam non monachum qui ad idem propositum non venit. Plus namque placet Deo etiam post grave peccatum, cujus propositum est et ante post, quo majus habere non potest, quam ille qui nec ante nec post simile peccatum, vult proponere, quo melius non potest. Si ergo et innocentibus et pœnitentibus melius est ad vitam monachicam venire, et redire, quam absistere: quid moraris? Si prius de hac vita tolleris, damnum est irrecuperabile. Multa, charissime, de monachicæ vitæ altitudine et certitudine, de quiete et jucunditate dicere possem, si epistola modum non excederet: festina ergo ad tantum bonum, quia nullo bono efficacius venies ad summum bonum. Plures vidi hoc promittentes et differentes, quos ita mors tulit ut nec hoc perficerent quo se impediabant, nec hoc inciperent ⁴⁶⁵ quod promittebant. Quod valde timeo de te; sed avertat Deus a te, charissime. Vale, et noli tardare.

EPISTOLA XXX ⁴⁶⁶.

AD WALCHELMUM.

D Quod monachum ad tempus datum non possit retinere invito abbate qui eum repetiit. Et intercedit pro Gisleberto.

Domno et Patri reverendo episcopo Wintoniensi WALCHELMO ⁴⁶⁷ frater ANSELMUS, orationum et servitii fidelitatem.

Secundum quod vestram scivi voluntatem, locutus sum cum domno abbate de monte Sanctæ Trinitatis. Concessionem a domno abbate Rainero an-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁵⁹ Collata cum eodem ms. et cum Edit. Goth. et Col. 1575 ⁴⁶⁰ Anselmus dictus Abbas Edit. Anselmus Abbas ⁴⁶¹ Voluntatis perfectionem ms. et Edit. voluntatis perfectionem ⁴⁶² Quod concessit ms. et Edit. quod ivistis concessit ⁴⁶³ Et qua ms. et Edit. de qua ⁴⁶⁴ Et nominis ms. et Edit. et nomina ⁴⁶⁵ Nec hoc inciperent ms. ne hoc inciperent ⁴⁶⁶ Collata cum eodem ms. ⁴⁶⁷ Gualchelmo ms. rectius Walchelino

tecessore suo vobis factam esse de domno Stephano A
monasterii sui monacho penitus negat. Hanc autem
negationem mihi sic se putat ⁴⁶⁸ asserere, quia dicit
se vestris precibus eundem fratrem eo tenore concessisse,
ut quodcumque ab ipso, aut post ipsum a priore sui
monasterii revocaretur, absque excusatione rediret;
vestramque reverentiam eundem non invitum suscepisse.
Persuasi tamen quantum potui, ut nihil contra voluntatem
ve tram acceleraret. Quid tandem jam velit, vobis
aut jam scripsit, aut scripturus est, omni ⁴⁶⁹ interim
de dilatione reditus fratris offensione remota. Interea,
si quid plus potero, secundum quod scio vos inde velle,
apud illum efflicere tentabo. Dominus Robertus frater,
et sub vestra sanctitate conservus noster, quem et dilectorem
vestrum volo dicere, quia scio, sed non audeo; quia
forsitan non omnis qui audit, credit: nescio quid
supra me confidens per me nimis instat, quatenus
apud me pietatem vestram pro fratre meo Gislelerto
intercedam. Sed valde grave mihi semper est aliquid
a quoquam petere contra ejus voluntatem, maxime ab
illo cujus nunquam volo offendere benignitatem. Itaque
angustiæ mihi sunt undique. Si enim precibus pietatis
non moveor, nimis ero durus; si autem aliquid precibus
ab invito extorqueo, etiam quod sponte tribuendum sit,
timeo videri **353** importunus. Quoniam igitur nec tacere
audeo, nec rogare, saltem ad dicendum liceat servo vestro
benignam vestram prudentiam humiliter interrogare:
*Labia enim sacerdoti custodiunt scientiam, et legem
requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum
est (Matth. II, 7).* Doceri ergo a vestra sapientia cupio,
si apud Deum pater non portat iniquitatem filii,
nec filius iniquitatem patris, utrum apud propinquum
frater portet iniquitatem fratris. Videmus enim hoc
feri non solum apud multos extraneos, sed et apud
quosdam propinquos, quorum auctoritas facile reprehendenda
non est. Denique quomodo verum est quia *sicut anima patris,
ita et anima filii, Dei est (Ezech. XVIII, 4);* ita verisimile
videtur quia sicut caro fratris, ita et caro fratris consanguinei
est; et si cujuslibet culpa in propinquum transit,
propinquior est filius patri quam frater fratri. Si
ergo vestræ pietati solubilis videtur hæc quæstio,
præfatum Gislebertum, quia prope est, doceat suam
solutionem, et super ipsum erit dubitanti mihi susceptam
mandare responsionem. Valet.

EPISTOLA XXXI.

GREGORII PAPÆ AD ANSELMUM.

*Ejus precibus se et Ecclesiam commendat, et ei præcipit
ut justitiam faciat cuidam converso suo.*

GREGORIUS episcopus, servus servorum Dei, AN-

SELMO venerabili abbati Beccensi, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam fructuum tuorum bonus odor ad nos usque redoluit, etc. *Vide in Gregorio VII, Patrologiæ tom. CXLVIII.*

EPISTOLA XXXII ⁴⁷⁰.

URBANI II AD ANSELMUM.

Ut episcopo rerum ecclesiasticarum imperitiori adii. Ut non differat sedem apostolicam visitare, et ad eam mittere quæ Hubertus subdiaconus ejus legatus colligerat ex censu B. Petri.

URBANUS episcopus, servus servorum Dei, ANSELMO venerabili et dilectissimo abbati, salutem et apostolicam benedictionem.

Religionis ac scientiæ tuæ prærogativam scientes, etc. *Exstat supra in Urbano II, Patrologiæ tom. CLJ.*

EPISTOLA XXXIII ⁴⁷¹⁻⁴⁷².

ANSELMI AD URBANUM.

Exponit duram quam Belvacensis episcopus et a clericis et a laicis patitur persecutionem. Et postulat sedis apostolicæ privilegium pro suo monasterio contra episcopalem dominationem.

Domino reverendo, Ecclesiæ catholicæ summo pontifici, URBANO, frater ANSELMUS, servus servorum Dei Becci commanentium, cum debita subjectione fidele servitium.

Gratias ore et corde celsitudini vestræ, quantas possum, ago; quia parvitatem meam dignata est suæ benignitatis epistola honorare, et apostolica benedictione lætificare. Pro vestra et Romanæ Ecclesiæ tribulatione, quæ nostra et omnium vere fidelium est, non cessamus orare Deum assidue, ut mitiget vobis **354** a diebus malis, donec sodiatur peccatori fovea (*Psal. xciii, 13*). Et certi sumus, etiamnum nobis ⁴⁷² moram videatur facere; quoniam non relinquet virgam peccatorum super sortem justorum (*Psal. cxxiv, 3*); quia hæreditatem suam non derelinquet (*Psal. xcxi, 14*); et portæ inferni non prævalebunt adversus eam (*Matth. xvi, 18*). De dilectissimo nostro episcopo Belvacensi, quem ea diligentia qua scivi et potui, exquisito ejus introitu, ut onus episcopale susciperet coegi; sic multimode coactus regis Francorum et cleri Belvacensis, et multorum aliorum religiosa (inquantum cognoscere poteram) instantia, cum assensu Remensis archiepiscopi, nullo resistente, ut nisi hoc facerem, Deum timerem offendere. Novit sanctitas vestra qua voluntate post susceptum episcopatum olim eam petiit, quid fecit, quomodo rediit. Cur autem nunc quoque vestræ se majestati repræsentet, plenius per ejus vocem quam per litteras nostras innotescet. Scio namque quoniam ipse mendacium, et maxime in hac re coram vobis execratur, et sperat ob puritatem conscientiæ quia veritas in hac causa sibi non adversatur. Ve-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁶⁸ Sic putat ms. se putat ⁴⁶⁹ Tandem scribere velit vobis, aut jam scripsit, aut scripturus omni ms. tandem jam velit, vobis aut jam scripsit, aut scripturus est omni ⁴⁷⁰ Collata cum eodem ms. ⁴⁷¹⁻⁴⁷² Collata cum eodem ms. ⁴⁷² Etiamnum nobis ms. etiamsi nobis

rum rei ipsius serie pertractata, nec vestra prudentia nostro consilio indigebit, nec justitia precibus opus habebit. Solum igitur hoc nunc intimo, quod si ad vestram jam venit (sicuti est aut venturum est) notitiam per alium, nescio; scilicet quia ⁴⁷⁶ non minimam idem episcopus *persecutionem* patitur *propter justitiam* (Math. v, 10), quam per jussionis vestræ servare nititur obedientiam. Nam, intantum ejus odium canonici et presbyteri ejus episcopatus, paucissimis exceptis, et quidam laici exardescunt, et extraneos, quoscumque possunt et quibuscumque modis valent, accendunt, ut non solum ipsum, sed et illos immoderate detestentur, et detestabiles monstrare conentur, qui ei aliquod solatium impendunt: ut cum ⁴⁷⁷ Propheta ipse dicere possit: *Tota die verba mea execrabantur, adversum me omnes cogitationes eorum in malum: inhabitabunt et abscondent; ipsi calcaneum meum observabunt* (Psal. LV, 6). Canonici quidem et presbyteri hoc illi faciunt, quia eos a pravis consuetudinibus, et maxime a mulierum reproba conversatione vult prohibere; et filios eorum, sive quos sibi secundum placitum hæredes eligunt, a præbendarum hæreditaria successione, atque a sacrorum ordinum promotione conatur arcere. Laici vero idcirco, quia invasionibus rerum Ecclesiæ inordinate factis non vult favere. Quapropter ut eum vestris litteris vehementer roboratum remittatis, valde necessarium existimo, et ut dominum supplex servus postulo. Sicque illum auctoritas vestra Remensi archiepiscopo, et aliis vicinis episcopis, et clero civibusque Belvaci, et ejusdem episcopatus nobilibus commendans contra malevola machinamenta munit, ut in executione mandatorum vestrorum non tam eos adversarios quam adutores inveniat. Præsumo aliquam gratiam de vestræ largitate pietatis Ecclesiæ Becensis postulare; sed hæc præsumptio non tantum de mea ascendit temeritate, quantum de vestra reverenda mihi et charissima

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁷⁶ Nescio scilicet: quia *ms.* nescio: Scilicet, quia ⁴⁷⁹ *Collata cum eodem ms.*

A descendit benignitate, quæ se meæ parvitati litteris per præfatum episcopum Belvacensem missis, et verbis mihi per illum et quosdam alios relatis, dignata est monstrare. Est enim nova res, nostrum monasterium nec adhuc ulla antiquitate, aut ullius apostolica auctoritate, aut privilegio confirmatum; sed vestris temporibus et vestræ clementiæ jussioni divinitus servatum. Ut ergo aliquo vestræ auctoritatis dono, prout vestræ visum fuerit religiosæ discretionis, se gaudeat honorari et confirmari, nulla nostra merita obtendimus; sed divinæ voluntati et vestræ pietati committimus. Non enim ignotum esse puto vestræ excellentiæ quia plures episcopi non tantum gaudent monasteria paterna pietate nutrire et episcopali cura erudire, quam austera quadam dominatione et propria voluntate gravare. Quod tamen sub paterna sanctitate reverendi archiepiscopi nostri Guillelmi (29°) fidelis dilectoris nostri non timemus. Servi vestri, conservi et domini mei fratres nostræ congregationis, qui pro vestra paternitate quotidie mecum non cessant orare, desiderant se mecum orationi et benedictioni vestræ commendare ⁴⁷⁸.

EPISTOLA XXXIV ⁴⁷⁹.

AD URBANUM.

Timet ne episcopus tam gravibus ærumnis obruatur; eumque optat episcopatu absolvi.

Suo reverendo domino Christianorum universali pontifici URBANO frater ANSELMUS, quod suus.

De Belvacensi episcopo, quod sentio breviter, sed magno affectu dico, et ut notum sit vestræ pietati desidero. Nihil proficit in episcopatu, sed et ipse a sui custodia impeditur, nec rebus Ecclesiæ prodest, nec in futuro ego, aut aliquis eorum qui rem noverrunt, et secundum Deum eam considerare volunt, aliquid melius sed deterius exspectamus. Non quia in ejus innocenti vita aliqua culpa malæ voluntatis sit; sed quia non est talis qui tantum onus possit

⁴⁷⁷ Ut cum *ms.* et cum ⁴⁷⁸ *Commendari ms.* com-

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(29°) *Archiepiscopi nostri Willielmi.* Scilicet Rothomagensis, ad quem est epist. 68. l. III, cujusque non semel Chronic. Becc. m. meminit. Successit D autem Joanni teste Willel. Gemmet. lib. VIII, cap. 5. Histor. duc. Northman. (ad quem legi nonnulla Lanfranci epistola) vita functo anno 1079. « Is, ut alibi monuimus, fuit nepos Rathbodi, cui, ut legunt Victorianæ Sagiens. episcoporum. Tabulæ, *ms.* Rathbandi episcopi nepos, et monachus S. Stephani Gadoniensis, tandemque abbas post Lanfrancum; Illi autem nuncupato Rothomagensi archiepiscopo Cadonienses surrogarunt Gillebertum Constantiniensem » ut notavit Guillelmus Gemmeticensis lib. VII. Histor. Ducum Northmannorum, cap. 26, anno 1081, habuit synodum apud Lissebonam multis assistantibus episcopis, et Willelmo Notho Anglorum rege, teste Matthæo Paris in Historia majore; solus ille archiepiscopus, quasi nihili faceret ubique tonantia pontificiorum anathematum fulmina, incestas ellicit nuptias Philippo Francorum regi, et Bertrada Fulconis Rechini Anglorum comitis uxori, sicut universi Francorum annales recitant. Hanc tamen Ber-

tradam inter uxores Fulconis non reperio in Tractatu comitum Andegavensium quem servat scriptum Bibliotheca Victoriana. His vero connubiis male et perperam a Willelmo conjunctis, Urbanus papa tanto Domini furore in eum est accensus ut multis annis interdictum vix Anselmus alioquin Urbano amicissimus, potuerit reconciliare; quod notat Willelmus Malmesburiensis lib. V De gestis regum Anglorum. Imo non reconciliavit. Nam Paschali epistol. 140, lib. III epistolarum nostri Anselmi sub finem, ait: « Rothomagensis episcopi causam et interdictum justitia dictante prolatum tuæ deliberationi commissimus. Quod enim indulseris, indulgeo, etc. Porro hunc esse electi Willelmi annum superius recensitum, et Antonii Democharis, ut nostræ tabulæ *ms.* Rothomagensium archiepiscoporum confirmant, exstat ad eundem 80 Ivonis Carnotensis epistola. Obiit anno 1110, successore Gaufrido Cenomanensi decano, ex earundem tabularum notatione, et Guillelmi Gemmeticensis, cap. 14, lib. 8 suæ Historiæ.

sustinere, tantam malitiam irruentem, tantas insidias circumstantes cavere. Unde valde timeo ne abundantiori tristitia absorbeatur, in qua cum nimio dolore cor ejus versatur, et in qua nullo alio vinculo quam sola vestra jussione ligatur. Quapropter ego et alii secundum Deum amici ejus corde cum ipso prosternimur ad vestigia vestræ misericordiæ, ut ei viscera sua aperiat, et de tanto malo et periculo, in quibus sine utilitate esse se sentit, clementer eripiat. Ne prohibeat agnum mitem de medio circumvenientium et irruentium luporum et leonum fugere; nec puerum innocentem de Chaldæorum fornace exire. Quod qualiter meæ parvitati fieri posse congruentius videatur, per eundem ipsum excellentia vestra poterit audire, si dignatur. Eo enim modo, nisi aliter prudentiæ vestræ videbitur, nequaquam gloriabitur se malitia per falsitatem prævaluisse; sed innocentia gratulabitur per libertatem mentis evasisse. Mirari potest forsitan vestra sapientia cur sic ⁴⁸⁰ mihi met contrarius videat existere, ut quem episcopum fieri coegi, episcopatum velim deserere. Sed fateor illi, cui conscientiam meam celare non debeo, quia mala quæ patitur, prius sensi et prælixi, cum ad episcopatum peteretur; sed illi in me sententiam meam obruerunt, qui illum petendo cum magna importunitate concorditer in me irruerunt. Timeham enim in corde meo asserere Deum magis esse in meo solo sensu et voluntate, quam in multorum, se simpliciter eum propter Deum petere clamantium, unanimitate. Ingerebat se etiam hoc menti meæ, quia sæpe Deus magis operatur per vitam illitteratorum quærentium quæ Dei sunt, quam per astutiam litteratorum quærentium quæ sua sunt ⁴⁸¹. Ecce in conspectu vestro est, cur eum episcopum fieri concessi, et cur nunc mutare desiderem quod coactus concessi: et judicio vestro subjacet, si puniendum, aut corrigendum, aut suscipiendum sit quod facio et quod feci. Paternam vestram sanctitatem omnipotens Deus diu nobis in integra prosperitate conservet, Amen. Soli vestro conspectui hanc epistolam notam esse, si vobis placet, quidquid de illa vobis videatur, desidero et flagito.

355 EPISTOLA XXXV ⁴⁸⁰.

AD JOANNEM.

(30), *De falsa et impia assertionem cujusdam qui tres personas in Deo dicebat esse tres res.*

Domino, et fratri dilecto JOANNI, frater ANSELMUS semper ad meliora proficere.

Ad litteras, quas mihi dilectio vestra misit, de illo qui dicit in Deo tres personas esse tres res; aut Pa-

atrem et Spiritum sanctum cum Filio esse incarnatum; ideo tandiu moratus sum respondere, quia volebam plenius de hoc re loqui. Sed quia, multis me occupationibus impredientibus, postquam epistolam vestram suscepi ⁴⁸², non mihi licuit, interim inde breviter respondeo; in futuro vero, si Deus dare opportunitatem dignabitur, voluntatem habeo copiosius indtractare. Quod ergo dicit tres personas tres res, aut vult intelligi secundum tres relationes, id est secundum quod Deus dicitur Pater, et Filius, et a Patre et a Filio ⁴⁸³ procedens Spiritus; aut secundum id quod ⁴⁸⁴ Deus dicitur. Sed si ipsas tres relationes dicit tres res esse, superflue hoc dicit. Nullus enim negat hoc modo tres personas esse tres res. Sic tamen, ut diligenter intelligatur, quomodo ipsæ relationes dicantur res, et cujusmodi res; et si aliquid faciunt eadem relationes circa substantiam, quemadmodum multa accidentia, an non. Quamvis videatur non intelligere hoc modo tres res, quas dicit: ex eo quia subjungit trium personarum unam esse voluntatem, aut potestatem. Nam tres ipsæ personæ non habent voluntatem, aut potestatem secundum relationes, sed secundum hoc quod unaquæque persona Deus est ⁴⁸⁵. Quod si dicit tres personas esse tres res, secundum quod unaquæque persona est Deus; aut tres deos vult constituere; aut non intelligit quod dicit. Ad ostendendum quid sentiam de sententia præfata, ista interim dilectioni vestræ sufficiant. Quod autem petitis mecum conservari, antequam Romam proficiscamini, scitote quia quantum ad dilectionem honestatis vestræ pertinet, libenter vellem. Sed in quantum intelligo, et vobis parum esset utile propter multas occupationes meas, et impedimentum esset vobis. Omnino nanique persensi quia, nisi cum episcopo manseritis usque dum proficiscamini, aut nihil aut parum vos ipse jurabit ad hoc quod facere debetis; nec ego aliquid, quod valeat ad iter agendum, vobis facere possum.

EPISTOLA XXXVI.

AD GISEBERTUM.

Laudat vitam ab abbate institutæ rationem. Fratrem, quem in claustrum reducerat, ei dimittit.

Amico, fratri, domino, Patri, dilecto dilectori reverendo abbati GISEBERTO frater ANSELMUS, perseverantem in longa vita cum prosperitate sanctitatem, et indeficientem in æternitate felicitatem.

Si velim scribere mutæ nostræ dilectionis affectum, timeo ne aut videar ab ignorantibus veritatem excedere, aut necesse sit aliquid veritati subtrahere. Qui affectus quantus et quam verus sit, cum multum cognoscerem, quando esse oculo ad oculum,

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸⁰ Cum sic *ms.* cur sic ⁴⁸¹ Per vitam quærentium quæ Dei sunt, quam per astutiam quærentium quæ sua sunt *ms.* per vitam illitteratorum quærentium quæ Dei sunt, quam per astutiam litteratorum quærentium quæ sua sunt ⁴⁸² Collata cum eodem *ms.* ⁴⁸³ Epistolam suscepi *ms.* epistolam vestram suscepi ⁴⁸⁴ Et filio *ms.* et a filio ⁴⁸⁵ Secundum id quod *ms.* secundum quod ⁴⁸⁶ Persona Deus *ms.* persona Deus est

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(30) V. Epist. 41 et 51 infra.

osculo ad osculum, amplexu ad amplexum ostenderet : nunc multo magis experior, cum abesse illum irrecuperabiliter, in quo tanta jucunditate delectabar, intueor. Sicut enim abundans nescit quid sit indigenti, ut qui deliciis affluit, ignorat quid sit esurienti; ita qui amico fruitur, non sentit languorem animæ carentis. Quoniam ergo nec ætibi sufficienter potest quid nobis invicem sit, nec ignoranti loquor : his interim omissis, oro vobiscum ut aliquando nos invicem videntes oculo ad oculum, osculo ad osculum, amplexu ad amplexum non oblitum amorem recolamus. De his autem quæ de vitæ suæ conversatione charitas vestra mihi dignata est exponere, gratias ago Deo quia nihil ibi videre possum, quod non sit laudabile. De fratre illo, quem in claustrum reduxistis, quod vultis donec vobis aut nobis aliter videatur, concedo : sed occulta ejus vestra discutienti prudentia, prout judicaverit, illi consulat. De damno vestro, quod mandastis, miror et condoleo. Quod dignatur vestra charitas excusare se, quia non potest modo facere quod vellet : gratias ago vestræ dignationi et bonæ voluntati. De domno Lanfranco nihil melius scivi, aut potui, quam quod in Anglia feci et dixi. Valete.

EPISTOLA XXXVII ⁴⁸⁷.

AD IDAM.

Quod debet niti ad profectum, qui cupit defectum vitare.

Reverendæ et charissimæ dominæ suæ comitissæ I.D.E. frater ANSELMUS, per bona temporalia ad æterna pertingere.

Sicut verus amor, quem secundum Deum erga reverentiam vestram habeo, a sua integritate non potest deficere : ita nunquam debet a salubri exhortatione deficere. Quamvis igitur semper sperem prudentiam vestram undique sibi prospicere, ne callidus hostis aliqua fraude violare valeat bonæ vitæ propositum; nequaquam tamen, si vel tantum suggero ut instantius faciatis quod bene facitis, judicandum est esse superfluum. Nullus enim gaudium bonæ vitæ quem jam conscendit, custodire sufficit, qui semper ad altiorem proficere non appetit. Semper igitur necesse est ut nitatur ad profectum, qui semper vult vitare defectum. Sic itaque se reverentia vestra, imo Deus cor et os et actus vestros semper et ubique custodiat, ut vita vestra nunquam, et nusquam in magnam, vel parvam culpam ⁴⁸⁸ decidat. De monasterio vestro, quod a me petebatis, regi Anglorum retuli; sed certe non laudavit ut facerem. Argentum domni Ricardi per præsentium ⁴⁸⁹ latorem mitte nobis. Valete.

EPISTOLA XXXVIII ⁴⁹⁰.

AD ROBERTUM.

Peccare statuens, et divinitus impeditus, si postea letetur se non peccasse, reus non est ac si crimen ipsum comississet a Deo desertus.

Domino et Patri, abbati reverendo ROBERTO, pa-

VARIE LECTIONES.

⁴⁸⁷ Collatu cum eodem ms. ⁴⁸⁸ In magnam vel parvam culpam ms. in magna vel parva culpa ⁴⁸⁹ Per præsentem ms. per præsentium ⁴⁹⁰ Collata cum eodem ms. ⁴⁹¹ Testimonia eorum ms. testimonium eorum ⁴⁹² Collata cum eodem ms. ⁴⁹³ Et morum ms. et de morum

A ter ANSELMUS dictus abbas Becci, hujus vitæ prosperitatem et futuræ felicitatem.

Respondens vestræ reverentiæ de re, unde per filium suum Vilelmum meam parvitatem dignatur consulere, vellem exempla et auctoritates proponere : sed ejus festinatione, et mea occupatione, sicut **356** ipse testis est, impediente, vix mihi licet rei ipsius veritatem simpliciter exponere. Nullius Catholici ignorat prudentia quia sicut ille qui bonum opus facere volens prohibetur, et postea gaudet se facere non potuisse quod bene voluit, non est laudandus non fecisse bonum quod proposuerat. Ita ille qui pravum opus agere disponens non permittitur et postea lætatur se non esse concupiscentiæ suæ traditum, nequaquam judicandus est crimen egisse quod voluerat. Nam etsi quandiu est aliquis in criminis voluntate, si in nulla vitam terminat, de crimine judicandus sit, magna tamen distantia est inter illum, quem ira superni judicis usque in reprobam actionem deserit, et illum, quem gratia a præcipitio servans operis in bonam voluntatem restituit. Multum igitur est criminandus ille qui pariter illis crimen conatur impingere, quorum pravus voluntates divina sapientia tam diverse voluit disponere. Ille namque nomine facinoris notandus est, qui aut in actum labitur, aut in malitiosa intentione deservitur, non ille, qui nec in opus malitiæ præcipitur, et a perversa intentione eruitur. Ille enim in hoc servatus est, unde gaudento gratias possit agere; ille in hoc desertus est, unde dolendo veniam necesse sit petere. De hoc certum est quia pro hujusmodi gaudio præmium accipiet; illi multum est, si pro dolore peccati pœnam effugiet. Plura vellem scribere, sed quia, sicut dixi, mihi non licet, ista vel ad testimonium eorum ⁴⁹¹, quæ prædictus filius vester de nostra viva voce vobis referet, licet intermissa, sine reprehensione suscipite. Valete.

EPISTOLA XXXIX ⁴⁹².

AD LAMBERTUM.

Hunc nobilem virum ad vitam monasticam hortatur.

Dilecto et desiderato in Christo LAMBERTO frater ANSELMUS abbas Beccensis, toto corde sæculi hujus vanitatem contemnere, et ad æternam veritatem contendere.

Tanta mihi charissimus frater et filius meus domnus Rodulfus Belvacensis, olim socius tuus, nunc verus amicus et desiderator tuus, retulit de nobilitate et de morum ⁴⁹³ tuorum, quæ generis nobilitatem exornat, honestate, ut non parvo affectu cogatur cor meum te desiderando diligere, et diligendo desiderare. Quapropter quoniam animam tuam anima mea nec minus vult, nec plus potest diligere quam seipsam : non aliud potest desiderare de illa quam de seipsa. Hoc igitur est de te desiderium meum ut mundum relinquendo Christum sequaris, et per tem-

poralem humilitatem et paupertatem, exaltationem et divitias æternas consequaris. Non te detineat, mi dilecte, nec moretur ulla occasio carnalis; quia utique non est consilium, non expedit bonum æternum perdere, aut minuere, aut vel differre pro temporali. Quod si superna gratia tibi, quod utinam videant oculi mei, inspirare dignabitur secundum desiderium meum, et ad hoc eligere dignaberis consortium et consilium meum, jam dilatata in amplexus tuos obviam cañtat tibi anima mea: *Paratum cor meum, dilecte mi, paratum cor meum (Psal. LVI, 8)*. Vale, dulcissime, vale: et quam dubia et brevis sit vita hominis, et quam infinita sunt quæ sequuntur bona vel mala, incessanter memorare.

EPISTOLA XL⁴⁹⁶.

AD ERMENGARDAM.

Ipsa, consentiente viro, voverat continentiam; sed cum vir monachus vellet fieri, ipsa non vult: unde eam precatur Anselmus ut annuat.

Domina in Deo dilectæ ERMENGARDÆ frater ANSELMUS abbas Becci, salutem et fideles orationes⁴⁹⁸.

Quamvis vos non cognoscam visu, tamen quia ejus ordinis sum qui omnibus hominibus debet bene velle et salubriter consulere, nulli mirum videri debet si vestram reverentiam, secundum quod audio expedire, commoneo. Audi, charissima domina, qualiter sit inter virum vestrum et vos, quoniam nobilitas vestra non hoc patitur occultari, sed longe lateque facit publicari. In qua re primum gratias ago Deo, a quo est omne bonum, qui eidem viro vestro dedit tanta constantia temporalem gloriam contemnere, et vobis concessit tot tribulationes pro tuenda castitate tam viriliter sufferre: ita tamen ut ille in ipso mundi contemptu non plus diligat seipsum quam vos, nec vobis aliquid in hoc mundo sit clarius illo. Certe ambo in hoc Deo et bonis hominibus amabiles, ambo estis laudabiles, utique in tanta et tam vera mutua vestra dilectione non tam corpora vestra diligere credendi estis quam animas. Corpora namque vestra nulla cura, nullo mutuo amore potestis a morte temporali eripere; animabus vero vestris, si ipsum vestrum amorem regere scitis, vitam æternam potestis acquirere. Quid ergo est, femina reverenda, femina probatæ castitatis, quid est quod te cogit impedire virum tuum, ne perfecte quarat salutem animæ suæ, quam non minus deligis quam tuam? Nullatenus enim vel cogitandum est ut hoc facias propter vilem carnis delectationem, quam tantum, postquam ipse a te discessit, contempsisti: ut ne virum alterum susciperes, cum hunc habere non posses, multas passa sis tribulationes, multas respueris persuasiones. Quod si detines animam ejus a salutis suæ profectu, propter gloriam et commoda temporalia quæ amas, et quæ te per illum speras posse retinere: quomodo diligis animam illam,

A *cujus certo et æterno commodo dubia, vilia et transitoria tua præponis⁴⁹⁶ commoda? Aut qua ratione potes ab eo exigere, ut ipse æterna bona animæ suæ postponat temporalibus bonis corporis tui; si tu bona corporis tui præponis bonis animæ illius? Vide ergo, charissima domina, vide, fortis et prudens mulier, vide si hoc facis, quam non bene regas amorem tuum, quam non recte diligas diligentem te virum tuum. Quid si illum cogis ut desiderat consilium animæ suæ pro voluntate tua; et tunc morte tua vel illius occurrente; aut alio casu, sicut solet, irruente, ille non prosit tibi, et tu noceas illi; utique si noceas animæ illius, noceas animæ tuæ. O quanto melius, reverenda domina, quanto laudabilius ostenditis vos diligere virum vestrum, si non solum permittitis, sed etiam consulitis et juvatis, ut quod incœpit, Deo inspirante, hoc conetur perducere, ipso adjuvante: si bonum illius amando, vestrum facitis; si certissime creditis; quia quanto fortius propter amorem Dei et proximi, humanum auxilium dimittitis, tanto familiarius et securius vos divinæ protectioni committitis. Confidat ergo in Deo prudens vestra fortitudo, et fortis prudentia: et sicut, si mortuus esset vir ille, absentiam ejus sufferretis nolendo, sine ullo ejus et vestro proficuo; ita dum vivit, sponte illam tolerate pro magno ejus et vestro præmio. Concedite ut libere faciat quod desiderat, quatenus **357** cum illo participetis mercedem. Si enim Deus curam gerit de viduis quæ non propter illum sunt viduæ: multo charius illam lovebit quam pro suo amore videbit sponte viduam. Quod si contigerit (quod forsitan non erit) ut terrenum perdati honorem, nolite dolere, quia in cœlo recipietis meliorem. Et certe quod a melioribus et sapientioribus multum contemnitur, non est multum dolendum, si perditur. Plus aliquid vellem consulere, sed non audeo; orare tamen non timeo. Omnipotens et misericors Deus iadet tibi mundi contemptum, sicut dedit viro tuo; ut in cœlesti regno par sis viro tuo soror et Domina in Deo dilecta.*

EPISTOLA XLI⁴⁹⁷.

AD FALCONEM.

De Roscelino, qui Lanfrancum et Anselmum secum sentire dicebat in Deo esse tres res, et vere dici posse tres deos.

D Domino et amico charissimo, reverendo episcopo Belvacensi FALCONI frater ANSELMUS dictus abbas Becci, salutem.

AUDIO (quod tamen absque dubietate credere non possum) quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas: aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici si usus admitteret. In qua sententia assertit venerabilis memoriæ archiepiscopum Lanfrancum fuisse, et me

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁹⁶ Collata cum eodem ms. ⁴⁹⁸ Et fidelem orationem ms. et fideles orationes ⁴⁹⁹ Proponis ms. præponis

⁵⁰⁷ Collata cum eodem ms.

esse. Quapropter dictum est concilium (31) a venerabili (31) Remensi archiepiscopo Rainaldo colligendum esse in proximo. Quoniam ergo puto Reverentiam vestram ibi presentem futuram; volo ut instructa sit quid pro me respondere debeat, si ratio exegerit archiepiscopum quidem Lanfrancum vita ejus, multis religiosis et sapientibus viris nota (32), quia de eo nunquam aliquid tale sonuit, ab hoc crimine satis excusat et absentia et mors ejus omnem de eo novam accusationem recusat. De me autem hanc veram omnes homines habere volo sententiam. Sic teneo ea quæ constentur in Symbolo, cum dicimus: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli et terræ. Et: Credo in unum Deum Patrem omnipotentem factorem cæli et terræ. Et: Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem*, et ea quæ sequuntur. Hæc tria Christianæ confessionis ⁴⁹⁹ principia, quæ hic præposui ⁵⁰⁰, sic inquam, hæc et corde credo et ore confiteor ut certus sim quia quicumque horum aliquid negare voluerit, et nominatim quicumque blasphemiam, quam supra posui ne audisse a Roscelino dici, pro veritate asseruerit, sive homo, sive angelus, anathema est; et confirmando dicam, quandiu in hac perstiterit pertinacia, anathema sit. Omnino enim Christianus non est. Quod si baptizatus et inter Christianos est nutritus, nullo modo audiendus est; nec ulla ratio aut sui erroris est ab illo exigenda, aut nostræ veritatis illi est exhibenda; si mox, ut ejus perfidia absque dubietate innotuerit, aut anathematizet venenum quod proferendo evomuit, aut anathematizetur ab omnibus Catholicis, nisi resipuerit. Insipientissimum enim et infrufruitum ⁵⁰¹ est, propter unumquemque non intelligentem quod supra firmam petram solidissime fundatum est, in nutantium questionum ⁵⁰² revocare dubietatem. Fides enim nostra contra impios ratione defendenda est; non contra eos qui se Christiani nominis honore gaudere fatentur. Ab his enim juste exigendum est ut cautionem in baptisate factam inconcusse teneant; illis vero rationabiliter ostendendum est quam irrationabiliter nos contemnant. Nam Christianus per fidem debet ad intellectum proficere, non per intellectum ad fidem accedere; aut si intelligere non valet, a fide recedere. Sed cum ad intellectum valet pertingere, delectatur; cum vero nequit, quod capere non potest, veneratur. Has autem nostras litteras ad prædictum concilium a vestra sanctitate portari; aut si forte non iveritis, per aliquem de vestris litterarum ⁵⁰³

A mitti deosco. Quæ, si ratio nominis mei exegerit, in totius conventus audientia legantur; sin autem, non erit opus ut legantur ⁵⁰⁴. Valete

EPISTOLA XLII ⁵⁰⁵.

AD LANFRANCUM.

Quod contra voluntatem consiliumque sui prælati in abbatem assumi consentire nusquam debuerit: cumque non intraverit per obedientiam nullatenus sit ab ipso benedicendus.

Frater ANSELMUS, quamvis indignus, tamen abbas monasterii Beccensis, fratri LANFRANCO, monacho ejusdem cœnobii, declinare a malo et facere bonum.

Ego frater Anselmus in Deum dilector tuus, fidei consiliarius tuus, divina dispositione et tua electione abbas tuus, tibi, frater Lanfrance, in nomine Domini nostri Jesu Christi moneo, consulo et præcipio ut plusquam bis aut ter intente perlegas hanc fidelem epistolam meam, et inter cor tuum assistens coram districto iudice, in cujus conspectu semper es, pertractes verba et consilium meum. Quod si aliquo modo factum fuerit ut alius illam, te non habente, aut legere nolente, legat, adjuro eum per omnipotentem Deum ut non subtrahat animæ tuæ salubre consilium; sed hanc præmissam meam jussionem tibi, aut audienti aut legenti aperiat, et ipsam epistolam totam tibi legendam exhibeat: quod si facere noluerit, peccatum tuum ab illo requirat Deus, ita ut nulla sit excusatio in die revelationis justii iudicii Dei. Antequam donum abbatiae ⁵⁰⁶ acciperes, dicebam tibi et aliis secreta et publice, corde et ore, me nolle ut acciperes; non approbare, non consulere nunquam [me esse præcepturum: et si sine jussione mea acciperes, nunquam te benedictionem abbatii ab ullo episcopo meo assensu esse accepturum. Et tamen nescio quo superno iudicio celabatur mihi quid sensurus eram, cum idem donum acciperes. Sed postquam factum est subito se ingessit cordi meo grave pondus rei, et aperuit se terribile iudicium Dei: *Audivi et conturbatus est venter meus, consideravi et expavi (Habac. III, 16). Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea (Jer. XIII, 9). Sensi rem detestabilem esse coram Deo, et coram omnibus illuminatis ab eo. Unde quod tristis dico, tu primum, et per te totus roster ordo, et maxime dolens et rubescens ego Pater tuus, et mater tua* D *Ecclesia nostra, facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et irrisio his qui in circuitu nostro sunt (Psal. LXXVIII, 4): et omnibus audientibus factus est exemplum dedecorandi et destruendi*

VARIE LECTIONES.

⁴⁹⁹ Christianæ religionis *ms.* Christianæ confessionis ⁵⁰⁰ Proposui *ms.* præpositi ⁵⁰¹ Infructum *ms.* infrufruitum ⁵⁰² Fundatum est, questionum *ms.* fundatum est, in nutantium questionum ⁵⁰³ Litterarum *ms.* litterarum ⁵⁰⁴ Sin autem non erit opus ut legantur *ms.* sin autem; non erit opus ut ostendantur ⁵⁰⁵ Collata cum eodem *ms.* ⁵⁰⁶ Donum Abbatii *ms.* donum Abbatiae

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

(31) *Concilium a venerabili.* Hujus concilii rursus meminit Anselmus cap. 1, lib. De incarnatione Verbi. Archiepiscopi etiam, ad quem exstat 13 Ivonis Carnotensis epistola, ubi (sicut in præfatione. libr. Anselm. De incarnatione Verbi) vocatur Rainaldus, sed purius Rainoldum dixeris; sic enim legi in Ta-

bulis Rhemensis archiepiscoporum. apud Demochar. et in privilegio, quod ipse anno sui pontificatus tertio, contulit Theodorico secundo abbati Sancti Hnberti Ardennensis.

(32) *Archiepiscopum quidem Lanfrancum vita ejus multis religiosis nota, etc. Nescio qua fronte hic no-*

Ecclesiam Dei, cuius rei te fecisti principium et principem nostris temporibus in hac patria. Sustine me sic graviter loquentem, fili, quia non me impellit furor ex odio, sed cogit me dolor ex amore. Desiderat enim tristis frater subvenire pereunti fratri suo; festinat tremens pastor eruere de faucibus leonis ovem tremendi domini sui. Prosequitur dolens pater ut revocet in infernum properantem dolendum filium suum. Redi ergo, redi ad cor; tuum ³⁵⁶ discute factum, et concute mentem tuam; reprobasti consilium æternum, et tenuisti consilium reprobum. Nam Dominus reprobat **358** consilia principum, consilium autem Domini manet in æternum (Psal. xxxii, 10). Non enim te fecit ³⁵⁷ abbatem Christus veritas ³⁵⁸, sed tua cupiditas, et eorum qui non percipiunt quæ Dei sunt temeritas. Memento quia qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro: fur non venit nisi ut faretur, et mactet, et perdat (Joan. x, 1): fili mi, non intrasti per ostium, quia non instrasti per Christum. Non intrasti per Christum, quia non per veritatem. Non per veritatem, quia non per rectitudinem. Non enim intrat monachus in

abbatiam per rectitudinem, qui non intrat per regularem electionem et per obedientiam. Non te excuses. Dices mihi: Non intravi per obedientiam, quia non prohibuisti. Sufficit ad removendam rectitudinem, quia non per obedientiam introisti. Verum est quia non dixi, prohibeo, aut præcipio ne facias. Videbam enim intelligenti sufficere quia incessanter dicebam: Non vult, non approbat cor meum, non consultit, non præcipit, nec præcipiet os meum. Si acceperis sine mea jussione abbatiam, nunquam habebis ab archiepiscopo benedictionem. Non enim debet monachus expectare oris imperium, si novit voluntatem abbatis sui, aut consilium. Si ergo non instrasti per ostium, grave mihi est dicere; sed in considera et intellige, quem te nominet veritas, ad quid te venisse testetur.

EPISTOLA XLIII ³⁵⁹.

AD WANDREGISILIUM.

Afflictos in tribulatione consolatur. Et quod nusquam consenserit ut Lanfrancus eorum abbas fieret.

Domnis et fratribus clarissimis, domno GUALTERO, priori monasterii S. Wandregisilii (35) et aliis monachis ejusdem monasterii, qui cum eo sunt, frater

VARIE LECTIONES.

³⁵⁶ Ad cor; tuum ms. ad cor tuum ³⁵⁷ Te facit ms. te fecit ³⁵⁸ Christus veritatis ms. Christus veritas ³⁵⁹ Collata cum eodem ms.

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

bulo (Roscelinum) dico ausus sit Lanfrancum, virum alioquin integerrimum, ne leviuscule quidem suspectum hæreseos, imo hæreseon hostem infestissimum, tam gravis insimulare erroris. Verum, equid non audeat in viros sanctissimos, si cum ipso Deo gigantum more bellare non dubitet? Licet autem fides et auctoritas Anselmi satis apud omnes Catholicos purgent magistrum de objecto crimine, gratior tamen potentiorque fuerit purgatis ex ejusdem verbis Lanfranci elicitis, quam præstabimus, prius posita Roscelini conclusionem, quam sic Anselmus refert. « Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas, aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere dici posse, si usus admitteret, » Lanfranci verbis hæc ad Rainaldum Pictaviensem scribentis poterit impia Roscelini conclusio dejici. « Dominus Jesus Christus in eadem persona verus homo, et verus Deus, secundum humanitatem quidem esurivit, sitivit, cæterasque humanæ naturæ infirmitates assumendo hominem præter peccatum assumpsit; secundum divinitatem vero, qua Patri et Spiritui sancto per omnia æqualis est, nihil horum sustinuit. » Et post pauca: « Unigenitus Patris ita in mundum venit ut tamen a paterno sinu nunquam discederet. » Et post pauca: « Hoc locutionis modo superius dictum est, quia homini assumpto a Filio Dei ictus et vulnera impetum passionis afferrent. » Tertioque: « Alioqui, si præfatus doctor (D. Hilarium Pictaviensem intelligit quemque purgat a Gaianismo Berengarium sacramentarium congesto in eundem Hilarium) contra omnium sanctorum Patrum definitionem, carnem insensibilem et doloris expertem intelligi voluisset, assumptum a Filio Dei

hominem similem nobis hominem, in prædicta sententia minime retulisset. » Lanfrancus autem, cum dicat his in locis Christum in eadem persona hominem verum Deumque verum ei quoque soli tribuat humanæ naturæ assumptionem, manifeste prolietetur solum Christum fuisse incarnatum; sed et cum dicat in eadem persona verum fuisse Deum, ac secundum divinitatem fuisse per omnia æqualem Patri et Spiritui sancto, non obscure docet minime dici posse tres deos. Etenim cum numeri ad significandam rerum multipliciter fuerint instituti, ubi quid jam unicum repereris, otiosa prorsus erit multiplicatio. At Christus a Lanfranco secundum divinitatem per omnia æqualis Patri et Spiritui sancto, hoc est, prorsus idem creditur, et est juxta symbolum Athanasii: Qualis Pater talis Filius, talis Spiritus sanctus. Naturam igitur numero eandem, Roscelinus impiis ac iniquis distinxit calculis. Extremum quoque effatum Lanfranci, dicentis, sic Unigenitum Patris in mundum venisse, ut tamen a paterno sinu nunquam discesserit, plane demonstrat inseparatam inseparabilemque divinarum naturarum connexionem. Quod enim ab alio nunquam separatur, quis infirmans dicat separatum? Utinam superiorum nostrorum diligentia consulisset ejusdem Lanfranci commentariis, in epist. D. Pauli recensitis a Petro Christiavillano Beccensi monacho, in indiculo Bibliothecæ Beccensis, anno 1483 ut legi in Biblioth. Becc. Hinc enim multo plura prompserunt testimonia, quibus Roscelinum jure postularemus stellationatus.

« Ab hoc crimine satis excusant, et absentia, et mors ejus. » Non qualibet mors excusat, sed ea potissimum, quam nullus præterit hæreseos sinister rumor, ut de Lanfranco paulo ante Anselmus testificatus

(35) Sancti Wandregisili. Id cœnobii sic ab ejus conditore etiamnum dicitur, vulgo S. Wandrile, decem circiter a Rothomago millibus. Alias dicitur Fontanella in Vita S. Audœni, vel Fontonilla apud Gemmet. lib. vii ducum Northman. cap. 25, idque

ob fontem juxta scaturientem. Eversum illud a Northmannis excitavit Ricardus II dux Northman. Gemmet. sup. cap. 22. Exstructum est id cœnobii ab ipsomet Wandregisilo, decimo a Rothomago lapide.

ANSELMUS, post presentem tribulatione, tempora-
tem et æternam consolationem.

Domnus Northmannus petiit a me ex vestra parte,
ut dilectioni vestræ aliquam scriberem consola-
tionem, et nostram ostenderem de Lanfranco volun-
tatem. De consolatione quidem hoc mihi scribere pro
temporis brevitate sufficit, quod S. Scriptura dicit :
*Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tenta-
tiones varias incideritis : scientes quod probatio fidei
vestra patientiam operatur, patientia autem opus per-*

A *sectum habet (Jac. 1, 2). Et alibi : Oportet nos per mul-
tas tribulationes introire in regnum Dei (Act. xiv, 21).*

Et : *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra
quam ferre potestis ; sed faciet etiam cum tentatione
proventum, ut sustinere possitis (I. Cor. x, 13).* Cum
ergo ex tribulatione tot nobis bona veraciter pro-
mittantur ; nec frangi, nec desperare, nec a bono
proposito ullo modo deficere pro ulla tribulatione
debemus : sed tanto magis in proposito bonæ vol-
untatis secundum similitudinem grani ¹¹⁰ sinapis

VARIÆ LECTIONES.

¹¹⁰ Multitudinem grani *ms.* similitudinem grani

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ficatus est. Mors autem ejus incidit in annum Chri-
sti 1089 sui pontificatus undevigesimum Willihelmi
cognomento Rufi, Anglorum regis tertium, testibus
Henrico Hungtidon. lib. II Matthæo Westmonast. in
Flor., Histor. Rogerio Honed. in Annal. et archie-
piscopa. Cantuariens. Talibus *ms.* in nostra Biblio-
theca, his verbis : « Anno tertio Guillielmi Rufi,
regis Anglorum, Lanfrancus Cantuariensis metropo-
lis archiepiscopus defunctus, in basilica Sanctæ Trin-
nitatis (quam ipse mirifico opere construxerat) ante
Crucifixum sepultus est. Sedit annis novem, et vacavit
sedes annis quinque. Gemma sacerdotum, et flos
monachorum Lanfrancus Cantuariorum archiepi-
scopus v Kalend. Junii obiit in Anglia. » De isto
venerabili Patre multa loquuntur (quæ litteris dedit
Gilbertus Crispinus Herluini Lanfrancique contem-
poraneus, et Beccensis Monachus) « in Gestis sanctæ
memoriæ Herluini abbatis, ac Anselmi ejus succes-
soris, et in Gestis Nortmannorum. » Sic fabulæ *ms.*
de Lanfranco.

Porro scriptores nec conveniunt de mense obitus,
nec de die. Nam Roger. Honed. priori parte Anna-
lium Florent., Wigorniensis in Chronic. nume-
rant ix Kalend. Jun., Matth. Westmonast. ix Kalend.
April., Matth. Parkerus in antiquis Eccles. Britan. iv
Jun., Petrus Equilin. lib. vi, Catalog. cap. 47 v Non.
Jul., Baleus cent. 15 Script. Britan. v Kalend. Jul.,
Tabula Cantuar. et Chron. Becc. *ms.* v Kalend. Ju-
nias. Si forsau quis me causificetur scrupulosiorem
aut morosiorum ephemerestin, novit sibi maxime
prospectum suisque scrupulis (si urgeretur aliquot)
occurrisse me. Ex his enim, quanquam dissentaneis
ephemeridibus magis consentaneam potest colligere
supputationem, scilicet mensem Junium Lanfranci
defuncti testem. Nec minorem anni discrepantiam
habent auctores, ex quibus superiores verius senti-
unt et scribunt, horumque sententiæ suffragatur
tempus unctionis, scilicet annus 1070, quem tant.
Willielmus Malmesberiensis lib. I De gest. pont.
Angl., Roger. Honed. in eundem, Matt. Paris in
Hist. majore. et narratio elect. unctique Lanfranci
descripta in limine suarum epistolarum. Cæteri, qui
ejus mortem referunt, ad annum 1090 ut Wigor-
niensis et Georgius Lilius in Chronic. Anglorum
regum recensent ejus ordinationem anno 1071 sicut
et Cantuariensis Tabula, Lilloque in hoc consen-
taneæ quod dicant archiepiscopatum vacasse annis
quinque. Tandem in hoc omnes conveniunt, nempe
Lanfrancum sedisse annis undeviginti, licet, ut præ-
monui, sit multo verior sententia Malmesberiensis,
qui flaccescente Lanfranco florebat. Nam et idem
gubernatæ Ecclesiæ Cantuariensis tempus, et ces-
sationis servat, annos plus quatuor connumerans.
reliquit annum mortui Lanfranci et Anselmi in ejus
locum subditi inchoatum aliquot mensibus, sumit
pro excessit illo significato tribus ejusdem verbis
quatuor, etsi vere quis hunc annum possit numerare,
quia Anselmus, electus Martio mense anni 1093
suscepit regimen pridie Non. Decemb., cum sacro

delibutus oleo, et pontificiis adornatus est insigni-
bus. Si quis ergo annum 1070 sui parte majore in-
ceptum (utpote perductum ad Septembrem quo fuit
consecratus Lanfrancus) dicat eum obiisse anno 1089,
alias 1090; Neubrigensis lib. I Rerum Anglicarum,
cap. 2, opinatur Lanfrancum obiisse diem anno 1087.
Contra auctor Memorialis Historiarum, vir aliqui
diligentissimus, anno 1096.

Sed cum priora, quæ in connexo sunt, necessaria
sint, sunt etiam, quæ consequuntur, necessaria.
Volaterrano parcero, feret religio : Ait enim, lib. III
Comment. tit. de Gallia Narbonensi, sub finem,
Lanfrancum Honorio tertio papa egisse ludimagi-
strum. Postea tamen, lib. XXI notat Honorio tertio
successisse Innocentium tertium, id est anno 1216.
Sed et inficias ibit Anselm. nostrum audivisse Lan-
francum; illum tamen claruisse anno 1058 observat
lib. XIII eorundem Comment.

Nunc historica dissensione dijudicata, prosequa-
mur quæ restant in Tabulis Cantuariensibus notata
de Lanfranci obitu. « Multa, inquit, super illum
Cantuarii metro, seu prosa prompserunt; multa
quoque Beccenses, quos ipse docuerat, aliique
sophistæ de charismatibus illi divinitus datis, edi-
derunt. »

Archiepiscopus, etc. Vide supra, col. 1049.

« Beccensis autem Anselmus supradictam com-
patriotæ sui memoriam heroico carmine volumini
lacrymabiliter indidit. » Hucusque Victorianus co-
dex, et Becc. *ms.* Quibus, si plura quis desideret,
adeat Malmesberensem, Gemmeticensem, Rogerum
Honedenum, Matthæum Paris, Thomam Walsingham
in hippodigmate Neustriæ ad annum 1071.
Florentem Wigornensem in Chron. Vincentium
Belvacensem Speculi Histor. lib. XXV, cap. 36, 37,
et 43.

His collectaneis funerariis adjunxi novissimum
illud quod, etsi Lanfranco supersiti contigerit, ta-
men quia sic fuit tectum ut sola mors ejus detexerit,
idcirco hic tantum reteximus; Beccense vero Chro-
nicum *ms.* suppeditavit in hæc verba :

« Reverendissimo Patri WILHELMO, et cunctæ
congregationi Sanctæ Mariæ Beccensis, frater WIL-
HELMUS abbas Corneliensis vestræ pietatis alumnus.

« Rem, domini et fratres charissimi, nulli (ut ror)
mortalium, nisi soli mihi cognitam, refero vobis de
venerabili Patre Herluino, atque ejus priore Lan-
franco, quam ipse Lanfrancus proprio ore singula-
riter mihi retulit, et ut nemini dicerem, quoad ipse
viveret, penitus interdixit. Cujus interdictum hacten-
us custodiens, nunc tandem securus enuntio, cum
jam me nulla cohibet interdictio. Hujus autem enun-
tiationis ipsam veritatem, Deum videlicet, invoco
testem quem scio mendaciloquorum omnium esse
perditorem : dicit enim Psalmus : *Perdes omnes, qui
loquuntur mendacium (Psal. v, 7).* Hic igitur Lan-
francus tempore prædicandi Herluini Patris, conver-
sionis gratia Beccum humillime suscepit, susceptum
strenuissime usque ad finem vitæ gratia divina so

fervere (*Math. xiii, 31*), quanto magis tribulationem adversitate atterimur ²¹¹. Confidite ergo quia, annuente Deo, post tribulationem lætitia consequetur. Si quis autem ex vobis in hac tribulatione defecerit, dicite: *De nobis exiit, sed non erat ex nobis* (*I Joan. ii, 19*); quia non erat nobiscum radicatus. De voluntate autem nostra hoc mens nostra dicit et lingua quia si olim voluissem ²¹² et præcepissem ut Lanfrancus esset Abbas vester, quod certe non feci: tam crudelem se super vos ostendit, ut jam nec velle possem. Valete.

EPISTOLA XLIV ²¹³.

AD GISLIBERTUM.

Quod ipse molestissima febre correptus fuerit dum Cadamo Beccum rediret: quæ tamen diffugit, cum de petendo ab eis orationum succursu meditaretur.

Domno et Patri abbati reverendo GISLEBERTO, ejusque sanctitati commissis domnis et fratribus in Cadomensi cœnobio commanentibus, frater ANSELMUS, quod servus fidelis et frater.

Postquam a vestra desiderata presentia nuper vi, quam scitis, abstractus recessi: Beccum ante festivitatem S. Benedicti ob multa impedimenta videre non potui. Intra quod spatium cum multis curis et doloribus corporeis affectus essem in Francia insuper febris subito irruit in me, ferociter comminans me non amplius vos, aliosque dominos nostros

VARIE LECTIONES.

²¹¹ Tribulationum atterimus *ms.* tribulationum adversitate atterimur ²¹² Venissem *ms.* voluissem ²¹³ Collata cum eodem *ms.* ²¹⁴ Mediante *ms.* meditantem ²¹⁵ Et ad ipsum *ms.* et vos id ipsum ²¹⁶ Collata cum eodem *ms.*

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

protegente servavit. Erat tunc Beccens ædificiis parvus, pauper fortuna, pauperior religionis norma. Pater quidem præfatus Dei amore pollebat, sed fratrum utilium consolatione carebat. Verum, secundum quod scriptum est: *Facta cogitatum tuum in Domino, et ipse enutriet te* (*Psal. lrv, 23*), cum assiduis Dei clementiam ipse exsecraret precibus, quatenus sibi talem virum dirigeret, cujus solatio foret, consilio animaretur, adjutorio sustentaretur, Lanfrancum liberalium artium eruditione peritum, morum probitate conspicuum, ratione divina suffultum, discretionis virtute subnixum ei direxit, qui sibi ad omnia utilis, ad cuncta, quæ pie volebat, accommodus fuit. Nam ipsius bonitate atque industria, doctrina atque efficacia istud cœnobium, ut cunctis notum est, superna pietas sacræ religionis ordine informavit, multis honoribus, terris et prædiis ampliavit, pluribus etiam personis nobilibus atque honestis, ad laudem et gloriam nominis sui sublimavit. Sed ad rei relationem, cujus occasione ista prælibavi, pertingam. Cernens Lanfrancus fratrum inertiam morum pravitate, ordinis transgressionem, conjiciens etiam aliquos sibi invidere, qui sibi metuebant eum proficiendum fore, ignorabat quid ageret, quo se conferret, tædebat eum conversationis inhonestæ, inhiabat ardentem ad solitariæ dulcedinem vitæ. Simulata igitur infirmitate, Fulcrannum hortulanum rogavit, ut ei quotidie afferre radices quorumdam carduorum quos cibi asserebat afferre solutionis remedium. Hoc autem faciebat, ut corpus suum assuefaceret tali edulio, quasi disponebat vivere in eremo. Cum ergo jam corpus et animum præpararet ad fugam nocturnæ elapsionis, domino Herluino abbati nihil de hac re suspicanti, dum in lecto quiesceret, egregiæ indolis Hugo puer, qui nuperrime obierat, in veste

Beccenses visurum, multumque exterritus bis ausa est tangere servum vestrum. Sed cum videret me intentissime meditantem ²¹⁴ ut ad vos et quoscunque possem, mitterem pro auxilio et succursu orationum, exterrita fugit exterritum. Sed illud tantillum quod habebam saporis, edendi et dormiendi, et virum corporis, avida nocendi accelerando rapuit et secum tulit. Tanta igitur ejus hæc mancipia, fastidium scilicet et insomnium, et horum sociam imbecillitatem, quæ ejus semper sequi solent terra vestigia, a me nondum expellere possum. Hæc idcirco mando vestræ charitati quia statum meæ parvitatibus semper notum esse volo, et vos idipsum ²¹⁵ velle non ignoro. Scitote quia donec vos videam, semper me debitorum ad vos veniendi cognosco. Juvate ergo me vestris orationibus, ut secundum votum meum possim solvere debitum meum. Valete nunc et semper.

EPISTOLA XLV ²¹⁶.

AD HENRICUM.

Exorat pro monacho refuga, cui est in votis redire ad ovile, et pecuniam mutuam solvere.

Domnis et amicis, et fratribus charissimis, domno priori HENRICO, et aliis in Cantuariensi cœnobio, Christi Ecclesiæ servis Dei commanentibus, frater ANSELMUS, in sanctæ vitæ proposito semper ad meliora proficere, et nunquam desicere.

candida apparuit filius Baldrici de Auvervilla, nepos ejusdem abbatis. Cujus aspectu in nullo turbatus, amabiliter sic eum abbas affatur: *Quid est tibi quomodo te habes? Et puer alacriter: Ego, Pater, bene habeo, quia per Dei misericordiam et per tuam intercessionem, liberatus sum ab omni tormento, sed Deus misit me ad te, ut dicam tibi, quia si tibi non prospexeris, magistrum Lanfrancum non habebis. Abbas admiratus: Quomodo, inquit, fili? Puer ad hæc: Quia vitam solitariam desiderat, et de monasterio egredi delibet. Nam mores fratrum et vita non sibi placent: Vide ergo quid facias, quia tibi non expedit. His dictis puer disparuit. Abbas attonitus in iis quæ audierat, reliquum noctis vigilis et orationibus insomne peregit. Summo autem mane mox ut ora loquendi se dedit, Lanfrancum ascivit, secum singulariter sedere fecit. Cor abbatis intimo dolore cruciatur, vox intra fauces premitur, lacrymæ uberrime erumpentes dolorem cordis aperiant. Lanfrancus hæc videns, in terram prosterrens se, cur abbas sic plorat aperiri sibi suppliciter precatur. Tandem abbas in hæc verba prorupit: Heu mihi, cui tale damnus minatur Deus! Væ mihi! qui meum consilium perdidit, meum auxilium amisit, multoties per magnos gemitus Deum rogavi, uberrimis lacrymis divinæ supplicavi misericordie ut talem præstaret mihi virum, cujus consilio et auxilio locum istum emendarem, et quæ essent Deo placita monachorum usibus instaurarem. Et quando, frater Lanfrance, huc te Deus adduxit, preces meæ humilitatis exauditas credidi. Ego in te onus meum transferre cogitabam. Ego te totius oneris mei sarcinam supportaturum sperabam. Nunc autem (nescio qua de causa) hinc discedere me derelictis sagis, et ad deserta pergere cupis. Lanfrancus intel-*

Moyses charissimus frater noster, qui claustrum A sanctæ conversationis vestræ sua juvenili levitate et aëna deceptus fraude deseruit, utpote filius Evæ matris nostræ, quæ in paradiso decepta paradisi amœnitate caruit, superno protegente respectu; nec dissipavit substantiam suam cum meretricibus, nec inedia coactus pavit porcos extraneos, nec desideravit saturari siliquis ⁵¹⁷ quas porci manducant: sed nondum exhausta mentis satietate, quam de spirituali mensa vestra acceperat, ad nostrum monasterium, quasi ad notum portum post multos mundani maris discursus tandem applicuit. Qui, quamvis ob reatus sui conscientiam severitatem justitiæ sibi timeat Apostolo dicente: *Nemo unquam carnem suam odio habuit* (*Ephes. v, 29*): tamen intra gregem, in quo lactatus et nutritus est omnimodo recolligi cupit. B Et quoniam non se dignum vocari filium, aut fratrem jam judicat, saltem fieri se sicut unum de mercenariis **359** vestris tantum inter vos esse mereatur, desiderat: famulo quoque suo, quem ipse ad consensum et obsequium sui dilecti attraxit, tanto magis quam carni suæ timet, quanto si ille aliqua vindicta puniatur justo iudicio, ab anima sua exigendum videt. De pecunia etiam aliena sub pacto redditionis accepta, quam incaute per alienam fallaciam expendit, ita sollicitus est ut nisi per largitatis vestræ auxilium, et per licentiam ut undecunque poterit se adjuvari postulet, ab eo debito contigerit eum exonerari, nunquam speret cor suum ex hac verecundia posse consolari. Sed quoniam ad tot et tantas res preces suas considerat nec posse nec debere C sufficere, me servum vestrum, quoniam nec fideliorum vobis, nec quem magis confidat a vobis aliquid posse impetrare ad præsens habet, pro se rogat intercedere. Verum cum nulla major sit intercessio, quam pellis pro pelle, animæ pro anima positio, dicente Domino: *Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam ponat quis pro amicis suis* (*Joan. xv, 13*). Dominum Moysen a planta pedis usque ad

verticem in circuitu pelle servi vestri fratris Anselmi indutum, et os ejus os meum esse vestra sciat dilectio. Si quis ergo vestrum est in quem aliquando sponte peccavi, primus in illo pro prædicta culpa pellem meam percutiat, et os meum a cibo prohibeat. Post hanc vero culpam pellem meam fratri Moyse studiosissime commendo, sicut suam diligit, ad custodiendum; vobis autem, non adeo ⁵¹⁸ ad parcendum. Nam si ejus culpa pellis mea læsa aut gravius excussa fuerit, ab illo exigam; si quis autem ei pepercerit, illi gratias agam. De famulo vero ejus scitote quia aliam pellem non habeo, quoniam salus ejus salus mea; anima ejus, anima mea est. Quoniam autem quid de argento postulat, est ad faciendum facile; non erit, ut puto, apud misericordiam vestram ad impetrandum difficile. De his omnibus antequam incipiat redire, voluntatem vestram per litteras vestras desideramus audire. Non quia ipse recuset, si jubetis, etiam ad tormenta properare; sed quoniam cum bona spe, lætus ad eos quos desiderat, optat remeare. Valete.

EPISTOLA XLVI ⁵¹⁹.

AD GONDULFUM.

Exorat pro eodem refuga.

Domino et Patri, amico verissimo; reverendo episcopo GONDULFO, frater ANSELMUS, in hujus vitæ perseverare sanctitate, in futuræ permanere felicitate ⁵²⁰.

Si vestræ benevolentiam et vestrorum beneficiorum retributionem in gratiarum actione esse sciremus, C utique multas pelles ovium gratiarum actionibus impleremus. Sed quoniam non in voce irrevocabili, nec in scriptura putribili, sed in æternæ plenitudine felicitatis mercedem vestram novimus consistere: ideoque supersedemus per singula vestra beneficia gratias remittere. Mutuam vero vestram dilectionem, sicut in vobis manere immutabilem non ignoramus; ita in nobis eam servare inviolabilem curamus. De fratre Moyse Cantuariensi juvene, qui nunc

VARIÆ LECTIONES.

⁵¹⁷ Saturaris siliquis *ms.* saturari siliquis ⁵¹⁸ A deo *ms.* adeo ⁵¹⁹ Collata cum eodem *ms.* ⁵²⁰ Manere felicitate *ms.* permanere felicitate

JOANNIS PICARDI NOTÆ.

ligens voluntatem suam detectam, et propositum D cordis sui, quod occultum putabat, evidenter propalatum, abbatis pedibus illico advolvitur, et qualiter sibi innotuissent talia humiliter sciscitatur. Tunc ei abbas blanda voce visionem aperuit, et quid sibi divinitus per puerum revelatum sit sicut supra reteximus, explicat. Lanfrancus obstupefactus, et Dei gratiam in abbate vehementer admiratus, humilique prostratus, per confessionem Patri protinus quidquid in voluntate habuerat, corde compunctus exposuit, poenitentiamque accepta et absolutione impetrata, spopondit se nunquam ab ipso discessurum, ejusque præceptis per omnia obtemperaturum. Abbas ingentes omnipotenti Deo gratias referens, quam citius potuit, Lanfrancum priorem constituit, et quidquid ditioni monasterii subiacebat intus et exterius, ipsius curæ commisit. Quos ita unanimes esse tribuit divina protectio, ut nulla inter eos unquam fuerit orta dissensionis occasio. Hanc visionem Lan-

francus nec volens propalare, nec omnino occultare, indicavit illam cuidam monacho nomine Guilhelmo, quem a puero nutrierat et docuerat, plurimumque amabat, præcipiens ne alicui diceret, quandiu in corpore viveret. Quod ille servavit usque ad ultimam senectutem. Post mortem vero Lanfranci, cum jam nulla prohibitione urgeretur, scripsit rem sicut audierat, et abbati ac monachis Becci, prout supra digessimus, dixit. Hucusque Guilhelmi epistola, cujus summarium biographus Beccensis in ejusdem Lanfranci vitam contulerat, ex qua unicum illud idque supremum referam, nempe, quod cum Cantuariensis basilica ab ipso Lanfranco primum inchoata, tandemque ad umbilicum perducta a Guilhelmo Gurboliensi tertio post ipsum archiepiscopo foret sacrandi, pro more universi inhumatorum cineres elati fuere, tumque monachus aliquis præcidit casula Lanfranci particulam, quæ cunctos olfacientes fragrantissimo allavit odore.

est in monasterio nostro et vult in Angliam ad suum monasterium redire, vestram precamur sanctitatem ut et vos ei veniam delicti sui propter nostrum amorem, sicut de vobis confidimus, tribuatis: et ut a domino Henrico priore, et a tota congregatione benigne suscipiatur, efficiatis. Epistolam ⁵²¹, quam de hac re prædicto priori et congregationi misimus, placeat vestræ sanctitati legere; et secundum quod in illa postulamus, antequam a nobis F. Moyses proficiscatur, communem voluntatem vestræ benignitatis per litteras vestro sigillo signatas mereamur accipere. Valet.

EPISTOLA XLVII ⁵²².

AD GISLIBERTUM.

De febre qua corruptus fuit et de qua supra in epist. 44, scribit.

Domino servus, amico amicus, dilecto dilectus, domino abbati GISLIBERTO, frater ANSELMUS, sempiternum gaudere.

Si sane, si bene, si prospere cuncta sunt erga domnum abbatem Gislibertum dilectum dilectorem meum, vere inde gaudet cor meum, quia certe sic est desiderium meum. Si dilectionem et beneficia, quæ nobis et nostris rebus impenditis, alienus alienis impenderet, utique ⁵²³ gratiarum magnam actionem in scriptis et voce exhiberemus ne deficeret. Sed quoniam hoc ille facit, de quo nunquam possumus desperare, sufficere credimus majores gratias cum semper prompta voluntate, præsertim cum hoc ipsum non ignoretis, indesinenter in cordis arca servare. Scio quia vestra dilectio quomodo se habeat status noster, desiderat cognoscere: qui, Deo protegente, secundum modum nostrum, et secundum temporis hujus varietatem in cunctis bene esset et prospere, nisi quia cum nuper in Francia essem aliis ⁵²⁴ quibusdam affectum laboribus levis quædam febris subito irruens plus me terruit quam læsit. Sed cum videret mentem meam intentissime conversam ut ad amicos nostros pro auxilio mitterem orationum, exterrita bis tactum fugit exterritum. Unde aliquandiu post passus sum, cum edendi fastidio, dormiendi difficultatem, et membrorum majorem imbecillitatem. Dominos et fratres nostros dilectissimos filios vestros quanta possum devotione saluto; de quorum erga me dulci dilectione re mihi cognita, quoties recogito, exulto. De Ricardo serviente vestro, qui vos in Angliam secundum jussionem vestram secutus est, vellein vestram, si vobis non displiceret, benignitatem rogare, quoniam quem Deus suo judicio ab impacto crimine excusavit, si ipse ab incepto fidei servitio non deficit jam nihil est quod bonæ vestræ voluntati quam de eo incepistis, debeat obviare. Justus enim est, et plus decet honestatis vestræ auctoritatem, ut vestra constantia cujuslibet

perversitatis impetus circa illum repellat, quam ut aliena non laudabilis pertinacia laudabilem intentionem benevolentiae vestræ reflectat. Valeat semper dulcis mihi vestra dilectio.

EPISTOLA XLVIII ⁵²⁵.

AD GUALTERUM.

Laicum recenter conversum in spiritu lenitatis instruendum esse.

Domno et fratri dulcissimo GUALTERO, frater ANSELMUS abbas Becci, salutem.

Domnus Robertus de Briodua gratias magnas agit vobis pro benignitate quam illi, supra quam ⁵²⁶ sperare unquam potuit, exhibetis et cum gratiarum actione testis vobis est quia et ab ipso et ab aliis propter eum multa molesta passi estis. Unde ego cum amore gratias ago, et cum gratiarum actione laudo, et laudando precor discretionem vestram, ut memor quia calamus quassatus non est conterendus (*Matth. xii, 20; Isai. xlii, 3*), **360** et quia *sani non egent medico, sed qui male habent* (*Luc, v, 31*), in hoc quod incœpit perseveret. Sperandum enim est quoniam qui per vestram tolerantiam jam aliquatenus, misericordia Dei efficitur, profecit: si in eo quod incœpistis, perseveraveritis; per eandem Dei misericordiam ad majora proficiet. Nam hoc ipsum magnum signum est profectus ejus, quia illi per quem se profecisse cognoscit, multum commendari per me amicum vestrum desiderat; non ut vitiis suis consentiatis, sed ut infirmitati ejus, ut ab illis paulatim sicut æger levetur, condescendatis. Nondum enim audet promittere se mores suos, in quibus aliter quam expediat nutritus est, in proximo penitus deserturum; sed cum voluntate et desiderio promittit quoties ceciderit, se Deo adjuvante, per vestrum auxilium et consilium, et per vestras orationes surrecturum ⁵²⁷, et quandoque in bonis moribus constanter staturum. Salute dominos et fratres nostros vestræ congregationis monachos ex nostra parte: quos rogo, ut fidelis et amicus, quatenus solliciti sint *servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (*Ephes. iv, 3*), *si templum volunt esse Spiritus sancti* (*I Cor. vi, 19*), qui sicut scindi non potest, ita in discordia habitare non potest. Valet.

EPISTOLA XLIX ⁵²⁸.

AD GIRARDUM.

Ut Beccensis quidam monachus ab ecclesiæ S. Ulmari regimine excusetur, ne lupi agnum devorent et leones ovem.

Domino et Patri reverendo Morinorum episcopo GIRARDO, frater ANSELMUS dictus abbas Becci, quod suus.

Multa propter necessitatem rei dicere expediret: at propter multa mihi non licet. Brevi igitur allocutio et magno affectu vestram deprecor paternam

VARIÆ LECTIONES.

⁵²¹ Excipiatur, efficiatis epistolam *ms.* suscipiatur, efficiatis. Epistolam ⁵²² *Collata cum eodem ms.* ⁵²³ Impenditis, utique *ms.* impendi is, alienus alienis impenderet, utique ⁵²⁴ Francia, aliis *ms.* Francia essem; aliis ⁵²⁵ *Collata cum eodem ms.* ⁵²⁶ Supra qua *ms.* supra quam ⁵²⁷ Resurrecturum *ms.* resurrecturum ⁵²⁸ *Collata cum eodem ms.*

pietatem, ut et vos faciatis, et domino nostro Remensi archiepiscopo ex vestra et nostra parte persuadeatis, quod ad prudentiæ vestræ portinet discretionem; quatenus hic frater noster diutius frustra non vexetur, nec ad ecclesiam S. Vulmari, ejus occasione, convenienti consilio et ordinatione privetur. Impossibile enim est eum amplius in eadem ecclesia ob multa, quæ longum est narrare, in pace consistere; aut ad aliquam⁵²⁹ utilitatem vel cum nimio labore proficere. Quapropter iterum iterumque precor ne tantum auctoritatis vestræ censuram attendatis, ut animam proximi insanabiliter vestro rigore frustra frangatis. Nolite, obsecro, amplius agnum fugientem ad lupos reducere; nolite ovi catulos leonum domandos committere; nolite innocentem et reclamantem in fornacem Chaldæorum ad nullius boni effectum impellere. Permittite ut alius in loco ejus constituitur, cujus mens paratior sit interiora et exteriora bella circa pravos mores tolerare: et qui tentet, quod ipse sese non posse probavit, si quo modo, Deo auxiliante, possit utiliter cohabitantibus concordare. Quod si vestra sententia aliquid immutabiliter senserit, quod non optamus, prius in prædicta ecclesia pacem et bonam voluntatem ædificare, et sic pacatum et benevolum in domum pacis inter benevolos revocare. Valet.

EPISTOLA L⁵³⁰.

AD JOANNEM ET BOSONEM.

De quaternionibus suis ab eo deperditis dolentem eum consolatur. Et ei se musicam missurum pollicetur.

Amicis amicus, dilectis dilectus, domno JOANNI et domno BOSONI frater ANSELMUS, hujus vitæ et futuræ inviolabilem lætitiā.

Quamvis delectabiles et dulces sint sapientiā et dilectio, tamen in hujus vitæ lubrico generant dolorem et amaritudinem aliquando: quæ quanto veriores et majores sunt, tanto hoc faciunt rarius et tanto gravius. Rarius enim sapientiores falluntur; sed cum hoc contingit, magis læduntur. Et qui verius diligunt, rarius quos diligunt, offendunt. Verum quando hoc accidit, gravius se affligunt. Quapropter cum vos modicum quid incaute fecisse (si tamen incautum judicandum est, quod de⁵³¹ quaternionibus nostris fecistis) vos tam graviter ferre mandastis; utique non hoc ex consuetudine, nec ex negligentia descendisse, sed ex ea necessitate, quia non est homo qui non peccet, monstrastis. Unde vos probatis pro certo in cautela prudentiores, et in dilectione ferventiores. Quod quanto verius intueor, tanto rectius læsionem cordis vestri cor meum lædere debere consteō. Cum ergo mihi vulnus cordi vestro infixum ob dilectionem mei, quem timuistis vos offendisse, scripsistis; non dissimile vulnus cordi meo infixistis. Quantum enim vos dolore studio mei amo

A ris cognovi, tantumque doluistis, recte et ego dolui. Sanate ergo vulnus vestrum ne doleat; sicut vultis sanare meum, ne condoleat. Salvum enim est, quod perditum esse timuistis, et habemus, quod in tuto reliquistis. Salutate reverendum et dilectissimum nobis dominum abbatem Rodulfum, et dilectos fratres nostros sibi commissos. Musicam, quam petitis a Cadomensi priore, cui eam præstitimus, repetemus, et eam, quam citius⁵³² poterimus, vobis mittemus.

EPISTOLA LI⁵³³

AD PALDRICUM ET ALIOS MONACHOS.

De diuturniore sui mora in Anglia. De sua ad S. Nicolaum oratione, et de sua epistola contra Roscelinum.

Desideratis desideratoribus suis, domno priori BALDRICO et aliis, qui cum eo sunt, fratribus fratres ANSELMUS, suos illorum: semper bene esse intus et extra.

Nondum vobis possum aliquid mandare de utilitate nostri itineris in Angliam, quantum pertinet ad nostram Ecclesiam. Differt enim adhuc rex respondere nostræ petitioni; quamvis ipse et alii principes Angliæ mihi nimis ultra mensuram meam, amorem et honorem exhibeant. De incolunitate mea lato præsentium monachus domini abbatis Gisleberti, melius quam epistola nostra docere vos poterit, quem volo ut valde benigne excipiat⁵³⁴. Reditum nostrum ante Quadragesimam non spero futurum. Mandate mihi litteris de his quæ circa vos sunt, ea quæ scire me debere scitis. Mittite mihi orationem ad S. Nicolaum quam feci, et epistolam quam contra dicta Roscelini facere inchoavi: et si quas de aliis nostris⁵³⁵ epistolis 361 habet dominus Mauritius, quas non misit. Salutate matres nostras, dominam Evam et dominam Basiliam. Valet.

EPISTOLA LII⁵³⁶.

AD ERNULFUM.

Professionem a monacho factam et servatam, non esse iterum ab eo exigendam, cum abbas benedicitur.

Domino et amico, abbati⁵³⁷ ERNULFO, frater ANSELMUS, salutem præsentis vitæ et futuræ.

Domnus Nicolaus frater vester dixit mihi ex vestra parte, ut vobis consilium nostrum mandarem de eo; quia episcopus Bajocensis invitat vos ad benedictionem, quæ vestre debetur electioni. Sed ego, quidquid inde sentio, jam vestræ dixi præsens dilectioni. Scimus enim quia semper profiteri ore et opere exhibere debemus majoribus nostris regularem obedientiam. Quam scripto repetam, quandiu eam non abnegasse cognoscimur, superfluum certe est; ad quod⁵³⁸ si quis nos vult cogere, cum ad abbatæ prælationem promovemur, sine ulla ratione fieri videtur. Cum enim professi sumus conversio-

VARIE LECTIONES.

⁵²⁹ Aut aliquam ms. aut ad aliquam ⁵³⁰ Collata cum eodem ms. ⁵³¹ Quid de ms. quod de ⁵³² Quantocius ms. quam citius ⁵³³ Collata cum eodem ms. ⁵³⁴ Excipiat ms. suscipiat ⁵³⁵ Aliis vestris ms. ailis nostris ⁵³⁶ Collata cum duobus mss. Victorinis ⁵³⁷ Domino et Patri abbati mss. Domino et amico Abbati ⁵³⁸ Est, quod mss. est, ad quod

neni morum nostrorum, ac obedientiam secundum regulam S. Benedicti, utique ^{ms.} promissimus obedientiam, non solum abbatibus, nec solum quandiu essemus sub abbate, sed omnibus majoribus nostris, et quandiu viveremus. Eadem enim Regula docet ut monachus omni obedientiam se subdat majori, et ut, ad exemplum Domini, obedientiam servemus usque ad mortem (*Philipp.* II, 8). Qui ergo monachicam semel scripsit et legit professionem, si nunquam eam abnegavit, frustra aliquis ab eo aliam exigit. Vale.

EPISTOLA LIII.

AD LANFRANCUM ET OMNES BECCENSIS MONACHOS.

Lanfranco morbo laboranti condolet.

Domino et Patri reverendo archiepiscopo LANFRANCO frater ANSELMUS, et tota Beccensis cœnobii congregatio, quod sui.

VARIÆ LECTIONES.

^{ms.} Confessionem morum nostrorum, utique ^{ms.} conversionem morum nostrorum, ad obedientiam secundum regulam S. Benedicti, utique.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ANSELMUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	9
Proloquium.	13
Operum S. Anselmi Censura.	15
Censura operum quæ in appendice edita sunt.	39
Vita sancti Anselmi auctore Eadmero.	49
Prologus.	49
LIBER PRIMUS. — <i>Acta S. Anselmi ante episcopatum</i>	49
CAP. I. — S. Anselmi ortus, studia, discessus in Gallias, deliberatio de statu vitæ amplectendo.	49
CAP. II. — Vita monastica, prioratus administratus. Adolescens in vita et in morte adjutus.	54
CAP. III. — Benignitas erga omnes. Libri nonnulli et epistolæ scriptæ.	60
CAP. IV. — Oblatæ divinitus visiones, consilium circa regimen puerorum, amor vitæ communis et discretio.	66
CAP. V. — Abbatis electi benignitas erga hospites et domesticos. Iter in Angliam. Colloquium cum B. Lanfranco de cultu S. Elphegi.	70
CAP. VI. — Monitorum suavitas et efficacia miracula.	76
LIBER SECUNDUS. — <i>Gesta in archiepiscopatu Cantuariensi.</i>	79
CAP. I. — Archiepiscopatus assumptus. Quies monastica dilata. Aliqua cum rege dissensio.	79
CAP. II. — Variarum virtutum exercitatio.	87
CAP. III. — Ægre tandem impetrata ab irato rege ad eundem Romam facilitate, valedicit suis.	90
CAP. IV. — Discessus in Galliam inde Romam et in Samnium.	95
CAP. V. — Excursio in Campaniam. Reditus in Galliam. Varia miracula.	101
CAP. VI. — Mors Willielmi regis et nova cum successore Henrico difficultas ob investituras. Romana legatio. Reditus interdictus.	107
CAP. VII. — Reconciliatio cum rege. Reditus in Angliam. Morbus, obitus, miracula.	112
Supplementum ad Eadmeri libros De Vita S. Anselmi.	118
Miracula S. Anselmi.	119
Sancti Anselmi Vita brevior.	123
Vitæ S. Anselmi Synopsis chronologica.	131
Carmen in laudem S. Anselmi.	135
<i>Epicœdium in obitum ejusdem.</i>	137

Sancti Anselmi epitaphium triplex.

141

OPERUM PARS PRIMA. — DOGMATICA.

DE DIVINITATIS ESSENTIA MONOLOGIUM.	141
Præfatio.	141
CAP. I. — Quod sit quiddam optimum et maximum et summum omnium quæ sunt.	144
CAP. II. — De eadem re.	146
CAP. III. — Quod sit quædam natura per quam est quidquid est, et quæ per se est, et est summum omnium quæ sunt.	147
CAP. IV. — De eadem re.	148
CAP. V. — Quod sicut illa est per se et alia per illam, ita illa sit ex se, et alia ex illa.	150
CAP. VI. — Quod illa non sit ulla juvante causa ducta ad esse; nec tamen sit per nihil aut ex nihilo; et quomodo intelligi possit esse per se et ex se.	150
CAP. VII. — Quomodo alia omnia sint per illam et ex illa.	153
CAP. VIII. — Quomodo intelligendum sit quod omnia fecit ex nihilo.	153
CAP. IX. — Quod ea quæ facta sunt ex nihilo, nonnulli erant antequam fierent, quantum ad rationem facientia.	157
CAP. X. — Quod illa ratio sit quædam rerum locutio, sicut faber dicit prius apud se quod facturus est.	158
CAP. XI. — Quod tamen multa sit in hac similitudine fabri dissimilitudo.	159
CAP. XII. — Quod hæc summæ essentia locutio sit summæ essentia.	160
CAP. XIII. — Quod sicut omnia per summam essentiam facta sunt, ita vigeant per ipsam.	160
CAP. XIV. — Quod illa sit in omnibus, et per omnia et omnia sint ex illa, et per illam et in illa.	161
CAP. XV. — Quod possit aut non possit de illa dici substantialiter.	161
CAP. XVI. — Quod idem sit illi esse justam, quod est esse justitiam; et eodem modo de his quæ similiter de illa dici possunt; et quod nihil horum monstrat qualis illa, vel quanta sit, sed quid sit.	164
CAP. XVII. — Quod ita sit simplex, ut omnia, quæ de ejus essentia dici possunt, unum idemque sint in illa; et nihil de ea dici possit substantialiter, nisi in eo quod quid est.	165
CAP. XVIII. — Quod sit sine principio et sine fine.	166